

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultāte

Latvia University of Agriculture
Faculty of Economics

Ekonomikas maģistre (Mg.oec.) **Modrīte Pelše**

**SOCIĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBAS
IESPĒJAS ZEMGALĒ**

**POSSIBILITIES FOR SOCIAL CAPITAL
DEVELOPMENT IN ZEMGALE**

Promocijas darba
KOPSAVILKUMS
ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai
RESUME
Of the Ph. D. Paper
for the scientific degree of Dr.oec.

Jelgava 2007

Informācija

Promocijas darbs izpildīts LLU Ekonomikas fakultātē

Doktora studiju programma – Agrārā un Reģionālā ekonomika

Apakšnozare – Reģionālā ekonomika

Promocijas darba zinātniskais vadītājs –

LZA Dr.h.c., Dr.agr. Voldemārs Strīķis

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā:

- Aprobēts Ekonomikas katedras akadēmiskā personāla 2006.gada 13.jūnija sēdē.
- Apspriests un aprobēts četru katedru (Uzņēmējdarbības un vadības, Ekonomikas, Grāmatvedības un finanšu un Informācijas tehnoloģiju katedras) akadēmiskā personāla pārstāvju sēdē 2006.gada 18.oktobrī.
- Atzīts par pilnībā sagatavotu un pieņemts 2007.gada 2.februārī.

Oficiālie recenzenti:

1. LU profesore, Dr.habil.oec. Ludmila Frolova;
2. Šauļu universitātes docente, Dr.oec. Zita Tamašauskiene;
3. IAMO zinātniskais līdzstrādnieks, Dr. agr. Aksels Volcs (*Axel Wolz*).

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LLU Ekonomikas nozares Agrārās un Reģionālās ekonomikas apakšnozaru promocijas padomes atklātā sēdē 2007. gada 28. septembrī Jelgavā, Svētes ielā 18, Ekonomikas fakultātes 212. auditorijā.

Ar promocijas darbu **var iepazīties LLU Fundamentālajā bibliotēkā**, Lielā ielā 2, Jelgavā un <http://llufb.llu.lv/llu-theses.htm>.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei – Svētes iela 18, Jelgava, LV – 3001. tel.3025170, efuzn@llu.lv

Padomes sekretāre – Dr.oec., profesore Līga Mihejeva

Information

The present Ph.D. paper has been elaborated at the Faculty of Economics

Doctoral study program – Agrarian and Regional Economics

Subdivision – Regional Economics

Scientific supervisor of the Ph.D. paper

Dr.h.c. of Latvia Academy of Science, Dr.agr. Voldemārs Strīķis

Scientific approbation of the Ph.D. paper at the final stage:

- Approbated at the meeting of the academic personnel of the Department of Economics on June 13, 2006.
- Discussed and approbated at the meeting of the academic personnel of four departments (Business and Management, Economics, Accounting and Finance, Information Technologies) on October 18, 2006.
- Admitted as fully prepared and accepted on February 2, 2007

Official reviewers:

1. Latvia University professor, Dr.habil.oec. Ludmila Frolova;
2. Siauliai University assistant professor, Dr.oec. Zita Tamašauskiene;
3. IAMO researcher, Dr. agr. Axel Wolz

Presentation and defence of the Ph.D paper will be held at the public meeting of the Promotion Council of Latvia University of Agriculture, Branch of Economics, Subdivision of Agrarian and Regional Economics on September 28 of 2007 Room 212, Svētes iela 18, Jelgava.

The Ph.D. paper is **available for reviewing at the Research Library** of Latvia University of Agriculture, Lielā iela 2, Jelgava and on website <http://lluifb.llu.lv/llu-theses.htm>.

You are welcome to **send your comments** to the secretary of the Promotion Council, Svētes iela 18, Jelgava, LV – 3001. tel.3025170, efuzn@llu.lv

Secretary of the Promotion Council: Dr.oec., professor Līga Mihejeva

SATURS/CONTENTS

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM	5
INFORMATION ON PUBLICATIONS	7
IEVADS	9
1. SOCIĀLĀ KAPITĀLA TEORĒTISKIE ASPEKTI	13
2. REĢIONS UN SOCIĀLAIS KAPITĀLS	17
3. ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU ATTĪSTĪBAS UN SOCIĀLĀ KAPITĀLA SAVSTARPĒJĀS SAKARĪBAS ZEMGALĒ	22
3.1. Zemnieku saimniecību veidošanās	22
3.2. Sociālais kapitāls un zemnieku saimniecību attīstība	23
4. SOCIĀLĀ KAPITĀLA REĢIONĀLIE ASPEKTI	29
5. ZEMNIEKU SOCIĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS ZEMGALĒ	34
5.1. Zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju realizācijas vīzija	35
5.2. Pētniecības process un tā rezultāti	37
5.3. Sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju izvērtējums	40
NOSLĒGUMS	45
INTRODUCTION	51
1. THEORETICAL ASPECTS OF SOCIAL CAPITAL	55
2. REGIONS AND SOCIAL CAPITAL	59
3. RELATIONSHIPS BETWEEN FARM DEVELOPMENT AND SOCIAL CAPITAL IN ZEMGALE	64
3.1. Establishment of private farms	64
3.2. Social capital and farm development	66
4. REGIONAL ASPECTS OF FARMERS' SOCIAL CAPITAL	71
5. FARMERS' SOCIAL CAPITAL INCREASE POSSIBILITIES	76
5.1. A Vision for Implementing Farmers' Social Capital Development Scenarios	77
5.2. The Research Process and its Results	79
5.3. Assessment of social capital increase scenarios	82
CONCLUSION	86

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM

Par promocijas darba pētījumu rezultātiem autore publicējusi 9 zinātniskus rakstus starptautiskos, ārvalstu un citos Latvijas Zinātnes padomes atzītos zinātnes izdevumos:

1. M.Pelše **Social capital in economy** - Economic Science for Rural Development, LLU EF, Jelgava, 2003., 207.- 213.p.
2. M.Pelše **Regional Identity and Social Capital in the Management and Development Process of Local Governments** - Economic Science for Rural Development, LLU EF, Jelgava, 2004., 67. – 72.p.
3. M.Pelše, I.Pučure **Retraining of unemployment as an opportunity to increase of social capital potential in knowledge – based economy** - Economy & Business 2004, Science Invest LTD-branch Bourgas, Bulgaria, 2004., 96.-106.p.
4. M.Pelše **Social capital in rural areas of Latvia within the context of public organisations** - Role of agriculture in Central and Eastern European rural development, IAMO Institut für Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa, Halle, Germany, 2004., 257. – 268.p.
5. V.Strīķis, M.Pelše, J.Leikučs **Researching social capital to promote successful entrepreneurship in rural areas** - The Salzburg conference and rural development in Latvia Vol.3 (43), Humanites and social sciences. Latvia, LU, 2004. – 93.-103.p.
6. V.Strīķis, M.Pelše, J.Leikučs **Role of social capital in rural entrepreneurship** Economics and rural development/ Reserch papers Vol.1, No.1, 2005.- 35. – 40.p.
7. M.Pelše **Interrelationships between farm Development and Social Capital in a Regional Context**. Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No.11, LLU EF, Jelgava 2006., - 200. - 208.p.
8. M.Pelše **Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē** Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No.12, LLU EF, Jelgava 2007., - 225. -231.p.
9. Strīķis V., Pelše M., Leikučs J. **Social capital in farms of Zemgale** Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No.13, LLU EF, Jelgava 2007., -124. -129.p.

Par promocijas darba rezultātiem disertante ir referējusi starptautiskās zinātniskās konferencēs:

1. Baltijas un Polijas valstu Lauksaimniecības augstskolu Ekonomikas fakultāšu, Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economic Science for Rural Developmen 2003*” – Jelgavā, 2003.gada 9.un 10.aprīlī, par tēmu „Sociālais kapitāls ekonomikā”.
2. Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas, kā arī Baltijas un Polijas valstu Lauksaimniecības augstskolu Ekonomikas fakultāšu starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economic Science for Rural Development 2004*” – Jelgavā, 2004.gada 22.un 23.aprīlī, par tēmu „Reģionālā identitāte un sociālais kapitāls vietējo pašvaldību vadības un attīstības procesā”.
3. Sciens Invest LTD, ACompany of Union of Scientists in Bulgaria starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economy&Business 2004. Economic Development and Growth*” – Bourgas Bulgārijā, 2004.gada 14.-17. septembrī, par tēmu „Bezdarbnieku pārkvalifikācija kā sociālā kapitāla potenciāla palielināšana uz zināšanām balstītā ekonomikā”.
4. IAMO Vidus- un Austrumeiropas Agrārās attīstības institūta starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Role of agriculture in Central and Eastern European rural development*” – Hallē Vācijā 2004.gada 4.-6. novembris, par tēmu „Sociālais kapitāls Latvijas laukos publisko organizāciju kontekstā”.
5. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas zemkopības ministriju, Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Baltkrievijas un Austrijas augstskolu un zinātnisko institūtu starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economic Science for Rural Development*” – Jelgavā 2006.gada 26.-27.aprīlī, par tēmu „Zemnieku saimniecību attīstības un sociālā kapitāla savstarpējās sakarības reģionālajā kontekstā”.
6. Baltijas valstu, Polijas, Vācijas, Austrijas, ASV augstskolu un zinātnisko institūtu, Latvijas Zemkopības ministrijas un Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economic Science for Rural Development*” – Jelgavā 2007.gada 25.-26.aprīlī, par tēmu „Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē”.
7. Baltijas valstu, Polijas, Vācijas, Austrijas, ASV augstskolu un zinātnisko institūtu, Latvijas Zemkopības ministrijas un Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta starptautiskajā zinātniskajā konferencē „*Economic Science for Rural Development*” – Jelgavā 2007.gada 25.-26.aprīlī, par tēmu „Social capital in farms of Zemgale”.

INFORMATION ON PUBLICATIONS

The author has published 9 scientific papers regarding research results of the Ph.D. paper in international, foreign and other scientific publications acknowledged by the Latvian Council of Science:

1. M.Pelše **Social Capital in Economy** - Economic Science for Rural Development, LLU EF, Jelgava, 2003., pp. 207- 213
2. M.Pelše **Regional Identity and Social Capital in the Management and Development Process of Local Governments** - Economic Science for Rural Development, LLU EF, Jelgava, 2004., pp. 67 – 72
3. M.Pelše, I.Pučure **Retraining of Unemployment as an Opportunity to Increase Social Capital Potential in Knowledge – based Economy** - Economy & Business 2004, Science Invest LTD-branch Bourgas, Bulgaria, 2004., pp. 96-106
4. M.Pelše **Social Capital in Rural Areas of Latvia within the Context of Public Organisations** - Role of Agriculture in Central and Eastern European Rural Development, IAMO Institut für Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa, Halle, Germany, 2004., pp. 257– 268
5. V.Strīķis, M.Pelše, J.Leikučs **Researching Social Capital to Promote Successful Entrepreneurship in Rural Areas** - The Salzburg conference and rural development in Latvia Vol.3 (43), Humanites and social sciences. Latvia, LU, 2004., pp. 93-103
6. V.Strīķis, M.Pelše, J.Leikučs **Role of Social Capital in Rural Entrepreneurship** Economics and rural development/ Reserch papers Vol.1, No.1, 2005., pp. 35. – 40
7. M.Pelše **Interrelationships between Farm Development and Social Capital in a Regional Context** Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No 11, LLU EF, Jelgava 2006., pp. 200-208
8. M.Pelše **Information, Co-operation, Lifelong Education for Social Capital Development in Zemgale.** Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No 12, LLU EF, Jelgava 2007, pp. 225-231
9. V.Strīķis, M.Pelše, J.Leikučs **Social Capital in Farms of Zemgale** Proceedings of the international scientific conference. Economic Science for Rural Development. No 12, LLU EF, Jelgava 2007, pp. 124-129

The author has presented her Ph.D. paper results at the following international scientific conferences:

1. The international scientific conference "*Economic Science for Rural Development 2003*" held by the Faculties of Economics of agricultural universities from the Baltic States and Poland and by the Latvian Academy of Agricultural and Forestry Sciences in Jelgava on April 9-10. The topic of the presentation was "Social Capital in Economy".
2. The international scientific conference "*Economic Science for Rural Development 2004*" held by the Latvian Academy of Agricultural and Forestry Sciences and the Faculties of Economics of agricultural universities from the Baltic States and Poland in Jelgava on April 22-23. The topic of the presentation was "Regional Identity and Social Capital in the Management and Development Process of Local Governments".
3. The international scientific conference "*Economy&Business 2004. Economic Development and Growth*" held by Sciens Invest LTD, A Company of Union of Scientists in Bulgaria – Bourgas in Bulgaria, September 14-17, 2004. The topic was "Retraining of Unemployment as an Opportunity to Increase Social Capital Potential in Knowledge – Based Economy".
4. IAMO Central and East European Agricultural Development Institute's international scientific conference "*Role of Agriculture in Central and Eastern European Rural Development*" in Halle, Germany, November 4-6, 2004. The topic of the presentation – "Social Capital in Rural Areas of Latvia within the Context of Public Organisations".
5. The international scientific conference "*Economic Science for Rural Development*" held by the Latvian, Estonian and Lithuanian Ministries of Agriculture, Faculties of Economics of agricultural universities and scientific institutes from Latvia, Lithuania, Estonia, Poland, Belarus and Austria in Jelgava on April 26-27. The topic of the presentation – "Interrelationships between Farm Development and Social Capital in a Regional Context".
6. The international scientific conference "*Economic Science for Rural Development 2007*" held by the Latvian Academy of Agricultural and Forestry Sciences and universities and institutes from the Baltic States, Poland, Germany, Austria and the USA in Jelgava on April 25-26, 2007. The topic of the presentation was "Information, Co-operation and Lifelong Education for Social Capital Development in Zemagale".
7. The international scientific conference "*Economic Science for Rural Development 2007*" held by the Latvian Academy of Agricultural and Forestry Sciences and universities and institutes from the Baltic States, Poland, Germany, Austria and the USA in Jelgava on April 25-26, 2007. The topic of the presentation was "Social Capital in Farms of Zemgale".

IEVADS

Sabiedrību veido indivīdi, tajā notiek savstarpējās mijiedarbības process, kura rezultātā parādās sociālā kapitāla elementi, tādi kā savstarpējās attiecības, uzticēšanās, neformālais tīklojums, kooperācija un kohēzija. Latvijā līdz šim saimnieciskās darbības un reģionālās attīstības analīzē sociālais kapitāls ir maz pētīts resurss. Parasti tiek analizēti pieejamie ražošanas faktori, tādi kā zeme, darbs, kapitāls, pēdējā laikā arī informācija, analizēts cilvēks, cilvēkkapitāls, bet tas efekts, ko sniedz labāki kontakti, savstarpējā uzticēšanās, nav novērtēts.

Sociālā kapitāla izpētei pasaulē pievērsušies vairāki pētnieki, sociologi, ekonomisti, filozofi, viņu pētījumu rezultāti plaši apspriesti zinātniskajā literatūrā: *Bourdieu P.* (1980., 1983., 1986.), *Burt R.* (2004.), *Castle E.* (2002.), *Colleman J.* (1988.), *Freitag M.* (2001.), *Fukuyama Fr.* (1995., 2001., 2002.), *Harper R.* (2001.), *Inglehart R.* (1997.), *Jacobs J.* (1965., 1992.), *Knack S.* (1997.), *Keefer P.* (1997.), *Narayan D.* (1997., 2001.), *Pizza-Georgi B.* (2002.), *Portess A.* (1998.), *Putnam R.D.* (1994., 1995., 2000., 2001., 2003.), *Rose R.* (1998., 1999., 2000.), *Woolcock M.* (2001.) un citi. Latvijā šāda veida publikācijas ir maz sastopamas, vairāku autoru darbos ir ieskicēta sociālā kapitāla loma sabiedriskās dzīves procesos, šeit var minēt tādus autorus kā *Austers I.* (2001.), *Ābele J.* (2002.), *Krūzmētra M.*, *Rivža B.* (2000.), *Tērauda V.* (2001.), *Meņšinkovs V.* (2001.), *Trops J.* (2000.), *Zilinska Dz.*, *Zīverte L.* (2001.) u.c.

Sociālā kapitāla jēdziens ir interpretēts atšķirīgi, bieži vien pat pretrunīgi. Šobrīd vislabākie empīriskie pētījumi par sociālo kapitālu atrodami māsasaimniecību un kopienu līmenī.

Lauki ir dzīves telpa, kurā norisinās tajā dzīvojošo cilvēku daudzveidīga politiska, ekonomiska, kultūras un sadzīves darbība. Tā ir viena no sabiedrības apakšsistēmām. Runājot par laukiem, pirmkārt, iedomājamies dabas vidi, otrkārt, cilvēku tajā. Laukos cilvēki nodarbināti dažādos amatos, tomēr Latvijā būtisks nodarbošanās veids ir lauksaimniecība.

Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados, laukos kā noteicošais uzņēmējdarbības veids, kas vērsts uz peļņas ieguvu, jo īpaši Zemgales reģionā, ir zemnieku saimniecības. To vadītājs ir zemnieks jeb zemniece, bet šajā biznesā lielākoties ir iesaistīta visa ģimene un bieži vien arī radu saime. Izveidojās situācija, ka, dibinot zemnieku saimniecības, daudziem starta nosacījumi bija vienādi gan materiālajā, gan finansiālajā ziņā, taču viena daļa no šīm saimniecībām attīstījās un kļuva par modernām, konkurētspējīgām saimniecībām, bet daļa - par praktiski naturālajām saimniecībām vai arī savu saimniecisko darbību izbeidza.

Autores rekognoscējošie pētījumi un novērojumi dod pamatu vīzijai, ka sociālais kapitāls ir viens no veiksmīgas komercdarbības faktoriem, kas, savukārt, pakārtoti ir nozīmīgs arī reģionālajā attīstībā. Taču sociālā kapitāla līmenis un spēja to

piesaistīt ir ļoti atšķirīgi, tāpēc tā attīstībai nepieciešams ieguldīt papildus resursus reģionā. Latvijā šie fakti ir maz pētīti.

Promocijas darbs izstrādāts laika periodā no 2002. līdz 2007.gadam, galveno datu analīze ietver laika periodu no 2001. gada līdz 2006.gadam, taču, lai ieskicētu dažas tendences, atsevišķu dinamisko rindu analīzē izmantoti dati laika periodā no Latvijas neatkarības atjaunošanas līdz 2006.gadam. Reģionu raksturošanai izmantoti 2004.gada dati, jo tie promocijas darba rakstīšanas periodā bija jaunākie pieejamie rādītāji par Latvijas reģioniem.

Promocijas darba **pētījuma objekts** ir **sociālais kapitāls Zemgalē**, bet **pētījuma priekšmets** ir **zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējas**.

Promocijas darba hipotēze: ieguldot papildus resursus sociālā kapitāla palielināšanā Zemgalē, paaugstināsies zemnieku saimniecību attīstības līmenis reģionā.

Saskaņā ar izvirzīto hipotēzi **promocijas darba mērķis** ir izvērtēt sociālo kapitālu kā zemnieku saimniecību un reģiona izaugsmi ietekmējošo faktoru un noteikt tā attīstības iespējas.

Definētā mērķa sasniegšanai pētījuma procesā noteikti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) izziņāt sociālā kapitāla koncepcijas teorētiskos aspektus un noskaidrot tā nozīmi ekonomikā un reģionālajā attīstībā;
- 2) sociālā kapitāla kontekstā izanalizēt zemnieku saimniecību veidošanos;
- 3) veikt zemnieku aptauju Zemgales reģionā, lai izvērtētu sociālā kapitāla raksturojošo rādītāju un saimniecību attīstības kopsakarības;
- 4) noskaidrot piemērotākos indikatorus zemnieku sociālā kapitāla novērtēšanai reģionālā aspektā;
- 5) atrast un novērtēt piemērotus scenārijus sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē.

Tēmas norobežotība – darba apjoma ierobežotības dēļ sociālais kapitāls pētīts kā sociālās tīklošanās rezultāts. Sociālais kapitāls izziņāts Zemgales lauku teritorijās, kurās notiek intensīva lauksaimnieciskā ražošana. Par pamatu tiek ņemts zemnieku rīcībā esošais sociālais kapitāls. Reģionālā attīstība darbā bāzēta uz zemnieku saimniecību attīstību.

Materiālā un informatīvā bāze darba mērķa sasniegšanai, uzdevumu risināšanai un hipotēzes pierādīšanai vai noraidīšanai:

- ES direktīvas, LR likumi, MK¹ noteikumi un citi normatīvie dokumenti;
- LR Centrālās statistikas pārvaldes dati;

¹ ES – Eiropas Savienība; LR – Latvijas Republika; MK – Ministru kabinets

- ZM² sagatavotie dokumenti, izstrādātās programmas un sastādītie pārskati;
- VID, VZD, LAD, VAAD, LVAEI, LLKC, UR, ZAA, KS un NVO³ informācija;
- Pasaules Bankas informatīvie materiāli;
- teorētiskā un analītiskā literatūra;
- Latvijas un ārvalstu zinātnieku publikācijas;
- citi informācijas avoti, kas norādīti izmantotās literatūras sarakstā.

Darba uzdevumu risināšanai lietotas vairākas **metodes**, kas izvēlētas atbilstoši katras nodaļas pētāmajai problēmai un pārbaudāmajai hipotēzei:

- vispārzinātniskās -
 - loģiski - konstruktīvā metode;
 - monogrāfiskā;
 - analīzes un sintēzes metode;
 - indukcijas un dedukcijas metode,
- statistisko pētījumu metodes -
 - aprakstošā statistika;
 - dinamikas rindu analīze u.c.,
- neparametriskās metodes - izmantojot Hī kvadrāta kritēriju,
- citas pētījumu metodes -
 - socioloģiskā aptauja;
 - hierarhijas analīze;
 - pāru metode;
 - SVID⁴ analīze.

Promocijas darbs strukturēts 5 nodaļās.

Pirmajā nodaļā ietverts tēmas teorētiskais apskats, izzināta sociālā kapitāla koncepcijas vēsturiskā attīstība. Izvēsta diskusija starp vairāku autoru darbiem par sociālā kapitāla jēdzienu un tā novērtēšanas indikatoriem. Apkopots vadošo sociālā kapitāla pētnieku koncepciju izvērtējums. Ekonomikas resursu iedalījumā sociālais kapitāls un cilvēkkapitāls ir noteikti kā cilvēku resursi, ekonomikas resursu grupā tie ieņem līdzvērtīgu pozīciju līdzās dabas, finanšu un nefinanšu kapitālam. Nodaļas noslēgumā piedāvāta autore izstrādāta sociālā kapitāla definīcija.

Otrajā nodaļā sociālais kapitāls analizēts no reģiona pozīcijām, darbā ieskicēti tādi nozīmīgi elementi reģionālajā attīstībā kā cilvēku reģionālā identitāte, individualitātes vai autoritātes, kā arī analizēts sociālais kapitāls kā uzņēmējdarbību veicinošs elements reģionos.

² ZM – Zemkopības ministrija

³ VID – Valsts ieņēmumu dienests; VZD – Valsts zemes dienests; LAD – Lauku atbalsta dienests; VAAD – Valsts augu aizsardzības dienests; LVAEI – Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts; LLKC – Latvijas Lauku konsultāciju centrs; UR – Uzņēmumu reģistrs; ZAA – Zemgales attīstības aģentūra; KS – kooperatīvās sabiedrības; NVO – nevalstiskās organizācijas

⁴ SVID – Stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīze

Nākošajās divās nodaļās izanalizēti Zemgales zemnieku divu aptauju rezultāti, **trešajā nodaļā**, vadoties no sociālā kapitāla rādītājiem un to ietekmes uz zemnieku saimniecību attīstību, bet **ceturtajā nodaļā**, izejot no dažādu līmeņu sociālā kapitāla esamības un pakārtotā investēšanas procesa attiecīgajā reģionālajā telpā. **Piektajā nodaļā** ar hierarhijas analīzes metodes palīdzību, pieaicinot ekspertus, noteikti piemērotākie zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamie scenāriji Zemgalē. Nodaļā iekļauts scenāriju novērtējums, izstrādāts sociālā kapitāla attīstības scenāriju ieviešanas rīcības plāns, veikti izmaksu aprēķini. Noteikts optimālais scenārijs papildus resursu ieguldījumam sociālā kapitāla attīstībā Zemgalē.

Darba **nobeigumā** formulēti galvenie atzinumi, secinājumi, problēmas un priekšlikumi to risināšanai.

Promocijas darbā **aizstāvamās tēzes**:

1. Sociālais kapitāls ir ekonomikas resurss, kas ietekmē reģionu attīstību.
2. Pastāv savstarpējas sakarības starp zemnieku rīcībā esošo sociālo kapitālu un zemnieku saimniecību attīstību.
3. Reģionālā attīstībā būtiska ir dažādu līmeņu sociālā kapitāla esamība.
4. Sociālā kapitāla attīstībai reģionā nepieciešams ieguldīt papildus resursus.

Pētījumu novitātes.

1. Teorētisko un praktisko pētījumu rezultātā izveidotas sociālā kapitāla un starpreģionālā sociālā kapitāla definīcijas, kas vairāk piemērotas ekonomiska rakstura pētījumiem.
2. Izstrādātas anketas sociālā kapitāla novērtēšanai un veikta zemnieku aptauja Zemgales reģionā.
3. Noskaidroti zemnieku sociālā kapitāla novērtēšanas indikatori Zemgalē.
4. Izstrādāti un novērtēti sociālā kapitāla attīstības scenāriji Zemgales reģionā.

Darba zinātniskais nozīmīgums. Promocijas darbā ietvertie pētījumi un to rezultātu interpretācija ir jauna pieeja zemnieku saimnieciskās darbības un reģionālās attīstības izpētei Latvijā. Izstrādāti un izvērtēti zemnieku sociālā kapitāla attīstības scenāriji Zemgalē.

Darba tautsaimnieciskā nozīme. Promocijas darbā ietvertie un publicētie pētījumu rezultāti ir izmantojami ar lauksaimniecību un reģionālo attīstību saistīto institūciju darbībā, veidojot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, koncepcijas, plānus un programmas. Pētījumu rezultāti izmantojami konsultācijas dienestu un nevalstisko organizāciju darbībā, lauku uzņēmēju tālākizglītības darbības programmu izstrādē un to īstenošanā. Promocijas darba pētījuma rezultātus iespējams adaptēt pārējos Latvijas reģionos.

1. SOCIĀLĀ KAPITĀLA TEORĒTISKIE ASPEKTI

Nodaļai ir 27 lappuses, 2 tabulas un 2 attēli.

Sociālā kapitāla teorētiskos pamatus var pētīt dažādā veidā, - apkopojot, analizējot un izvērtējot zinātnes literatūru hronoloģiskā secībā vai arī vadoties pēc sociālā kapitāla izpausmes veidiem, vai arī attiecinot sociālo kapitālu uz konkrētu sabiedrības kopieni vai reģionālo telpu. Sociālais kapitāls ir cieši saistīts ar cilvēkkapitālu, tā kā cilvēkkapitāls jaunāko laiku ekonomikā jau ir ieņēmis visai stabilu vietu ekonomisko resursu iedalījumā, tad arī sociālajam kapitālam, kas saistīts ar attiecību tīkliem, uzticēšanos, kooperāciju, kohēziju un sadarbību sabiedrībā, būtu jāatvēr savai vieta šajā sadalījumā līdzās dabas un materiālajiem resursiem. Sociālā kapitāla pieskaitīšanu pie klasiskajām ekonomisko resursu formām daudzi ekonomisti noliedz, savukārt citi izmanto diezgan plaši, lai atklātu normas, asociācijas un tīklus, kas iespaido to, kā indivīdi vai kopienas reaģē uz dažādām iniciatīvām un iespējām. Ekonomisko tendenču fonda prezidents ASV⁵ Dž. Rifkins (*J. Rifkin*) uzskata, ka patiesībā katrai lietai ir sava cena, un viss tiek pārdots, jākoncentrējas uz ilgstošu attiecību veidošanu (2001., 2004.). Ekonomikā arvien lielāka uzmanība tiek veltīta iespējai pārvērst visu cilvēka dzīves laikā gūto pieredzi par precī. Līdz ar to arī sociālais kapitāls kļūst par ekonomikas resursu. Autore piedāvā ekonomiskos resursus iedalīt trīs grupās un sociālo kapitālu iekļaut cilvēka resursu grupā:

- 1) dabas resursi;
- 2) cilvēka resursi:
 - cilvēkkapitāls;
 - **sociālais kapitāls;**
- 3) materiālie resursi:
 - finanšu kapitāls;
 - nefinanšu kapitāls.

Analizējot daudzu autoru darbus kā *Bourdieu P.* (1980., 1983., 1986.), *Bjornskov Chr.* (2002., 2005.), *Castle E.* (2002.), *Colleman J.* (1988.), *Freitag M.* (2001.), *Fukuyama Fr.* (1995., 2001., 2002.), *Harper R.* (2001.), *Inglehart R.* (1997.), *Jacobs J.* (1965., 1992.), *Knack S.* (1997.), *Keefer P.* (1997.), *Koen C.I.* (2003.), *Narayan D.* (1997., 2001.), *Pizza-Georgi B.* (2002.), *Portess A.* (1998.), *Putnam R.D.* (1994., 1995., 2000., 2001., 2003.), *Rose R.* (1998., 1999., 2000.), *Woolcock M.* (2001.) grūti ir izteikt apkopojošus secinājumus par sociālo kapitālu, jo pieeja tā mērīšanai, kā arī teorētiskās nostājas ir dažādas, reizēm pat pretējas, piemēram, R.Putnama (*Putnam R.D.*) un P.Burdjē (*Bourdieu P.*) koncepcijas par sociālo kapitālu. Vispārināti var uzskatīt, ka pastāv divi teorētiskie modeļi, pirmais - uzsver pieeju resursiem un varas sadalījumam sabiedrībā, politisko un ekonomisko resursu pieejamību caur sociālajiem kontaktiem jeb tīkliem (neomarksistiskā

⁵ ASV - Amerikas Savienotās Valstis

paradigma), otrais - uzsver sociālās normas un indivīdu iespējas brīvā tirgus ekonomikas apstākļos (neoliberālā paradigma). Pirmais tips ir raksturīgs P.Burdžē teorijai, otrais - R.Putnama. Spilgtāko šo virzienu pārstāvju sociālā kapitāla koncepciju izvērtējumu autore sniedz 1.tabulā.

1.tabula

Sociālā kapitāla koncepciju izvērtējums

Teorētiskais modelis	Autors	Sociālā kapitāla koncepcijā	
		pozitīvais	negatīvais
neomarksistiskais	P.Burdžē	+ sociālo kapitālu uztver kā ieguvumu; + sociālo kapitālu skata ciešā kontaktā ar citām kapitāla formām; + veiksmīgi sasaista ekonomikas jautājumus ar tādiem, kuri tiek uzskatīti par nesaistītiem ar ekonomiku.	- nepilnīgi izvērstā sociālā kapitāla koncepcija, nav veikti empīriski pētījumi; - sociālā kapitāla attīstībā varai (valdībai) piešķir ļoti neelastīgas nākotnes redzējumu.
	A.Portess	+ sociālo kapitālu uztver kā vērtību (garīgu, materiālu); + sociālo kapitālu novērtē kā iegūstamu resursu; + mēģina sagrupēt sociālā kapitāla pamatfunkcijas un ieguves avotus.	- sociālā kapitāla palielināšanu saista ar iespējām, nenovērtē motivāciju tam.
neoliberālais	Dž.Kolemans	+ sociālo kapitālu skata kā rīcības avotu, ir racionāla pieeja sociālā kapitāla izpētē; + izvērstā sociālā kapitāla un cilvēkkapitāla savstarpējo sakarību analīze.	- sociālo kapitālu neuztver kā vienotu veselumu; - sociālā kapitāla definējums ļoti plašs, kas apgrūtina jēdziena sapratni.
	F.Fukujama	+ sociālā kapitāla izpēti veic ņemot vērā tautības un kultūras atšķirības; + sociālā kapitāla raksturošanai lieto un paskaidro jēdzienu „uzticības rādiuss”; + sociālā kapitāla veidošanās procesā īpašu lomu piešķir neformālajām attiecībām; + analīzē ne tikai pozitīvo, bet arī negatīvo sociālo kapitālu.	- sociālā kapitāla attīstību lielā mērā skata caur uzticības prizmu, neparedzot šī lieluma mainību laikā un telpā; - nenovērtē valsts politikas lomu sociālā kapitāla attīstībā.

1.tabulas turpinājums

Teorētiskais modelis	Autors	Sociālā kapitāla koncepcijā	
		pozitīvais	negatīvais
neoliberālais	R.Putnams	+ augstu novērtē kolektīva lomu sociālā kapitāla radīšanā, īpaši - sabiedrisko institūciju un organizāciju lomu; + sociālo kapitālu skata kā pašvaldību darbības un reģionālās attīstības elementu; + analizē sabiedrisko aktivitāšu līmeņa un individuālisma savstarpējās sakarības un to ietekmi uz sociālo kapitālu sabiedrībā.	- sociālo kapitālu vairāk uztver kā procesu, mazāku vērtību piešķir rezultātiem; - sociālā kapitāla jēdziens ir plašs, attiecināms uz nevienmērīgu telpu; - netiek novērtēta valstisko procesu loma sociālā kapitāla attīstībā.

Vairākas zinātnieku idejas sociālā kapitāla izpētē pārklājas, taču katrā no 1.tabulā analizēto autoru koncepcijām ir savs oriģinālais redzējums. Šīs sociālā kapitāla teorijas ir pamatā daudzu zinātnieku, pētnieku darbiem par sociālo kapitālu. Sociālā kapitāla definējumos sastopamas dažādas interpretācijas, tomēr, kopumā ņemot, visdažādākie autori to cenšas konkretizēt un izdala trīs formas jeb jomas, kas raksturo sociālā kapitāla esamību un apjomu, tās ir:

- 1) iesaistīšanās dažādās asociācijās;
- 2) pilsonisko un sociālo normu esamība un nozīme;
- 3) indivīda uzticēšanās citiem, dažādām sociālajām grupām un institūtiem.

Plašāks sociālā kapitāla definējums ietver arī sociālo un politisko kontekstu, kas veido sociālo struktūru un ļauj normām attīstīties. Pasaules Banka, kas ir vienīgā starptautiskā organizācija, kura iesaistījusies sociālā kapitāla pētniecībā, atzīst, ka sociālā vienotība ir ļoti nozīmīga sabiedrībai, lai notiktu ekonomiskā attīstība un lai attīstība būtu ilgtspējīga.

Ņemot vērā faktu, ja sociālais kapitāls arvien noteiktāk tiek atzīts par ekonomikas resursu, ja tiek atzīts, ka sociālajam kapitālam ir ietekme uz uzņēmuma konkurētspēju un produktivitāti, tad jāatzīst, ka līdzšinējās sociālā kapitāla koncepcijas sociālo kapitālu skata vairāk vai mazāk kā tīklošanās procesu ar tā iezīmēm. Patiesībā sociālā kapitāla izpratne ir daudz plašāka, jo īpaši ekonomikā būtu jābāzējas uz rezultātu, ko dod sociālais kapitāls. Pie tam šis rezultāts var būt gan tā saukto „netveramo aktīvu” veidā, kas darbojas tīri garīgajā un emocionālajā sfērā, gan materiālajā ziņā, kad savstarpējie kontakti tīkli ļauj pilnīgāk attīstīt indivīda saimniecisko darbību, kas dod papildus peļņas iespējas.

Autore piedāvā savu sociālā kapitāla definīciju:

sociālais kapitāls ir ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību.

Tādējādi tiek būtiski paplašināta sociālā kapitāla izpratne, ja tīklošanās rezultātā ir radusies iespēja:

- paaugstināt produktivitāti, peļņu;
- iegūt jaunus darījuma partnerus;
- iegūt plašāku informāciju;
- attīstīt sadarbību un kooperāciju;
- gūt drošības sajūtu, pašvērtību utt.,

tad visi šie ieguvumi ir arī sociālā kapitāla sniegtie rezultāti. Šāda veida definīcija ir daudz piemērotāka ekonomiska rakstura pētījumiem, jo ekonomikas teorijas centrā ir cilvēku saimnieciskā rīcība un tās motivācija. Šo definīciju autore arī izmanto sava darba praktiskajā pētniecības daļā.

Lai gan jēdzienu „sociālais kapitāls” pasaulē jau lieto vairākus gadu desmitus, Latvijā pastiprinātu uzmanību tas ieguvis tikai pēdējo piecu gadu laikā. Kopš 1996.gada Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO) Latvijā sniedz ikgadēju pārskatu par tautas attīstību. 2002./2003.gada pārskata tēma bija cilvēkdrošība, kurā arī tika iekļauti sociālā kapitāla novērtēšanas kritēriji. Latvijā sociālā kapitāla rādītāji tiek vērtēti ļoti zemā līmenī, pat salīdzinājumā ar pārējām kaimiņvalstīm. Ja meklējam tam cēloņus, tad lielā mērā tie rodami vēsturiskajā valsts attīstībā, kā arī pašreiz valstī valdošajā visai augstajā korupcijas līmenī. Vispārēji pētījumi valstī par sociālo kapitālu nav veikti, atsevišķi autori, kā Boruks A., Krūzmētra M., Rivža B., Rivža P., Stokmane I. (2000.); Meņšikovs V. (2001.), Tērauda V. (2001.); Klodāne G. (2004.); Strīķis V., Pelše M., Leikučs J. (2003., 2004., 2005.); Zobena A. (2005.); Zandere E. (2005.); Bērziņa K. (2006.), analizē šo jēdzienu atšķirīgās interpretācijās.

Promocijas darba autore uzskata, lai neveidotos pretrunas, kādas vērojamas sociālā kapitāla koncepcijās, sociālā kapitāla veidošanās nosacījumus, attīstības iespējas un ietekmi uz vispārējiem procesiem būtu jāskata daudz šaurākā ietvarā, sākotnēji jāveic šī analīze noteikti vienas valsts vai reģiona, vai atsevišķu nozaru, vai sabiedrības kopienas ietvaros. Promocijas darba izpētes teritorija ir viens no Latvijas reģioniem – Zemgale.

1.nodaļas saturā ietilpstošās teorētiskās diskusijas kopsavilkums

Pasaulē vadošo pētnieku sociālā kapitāla koncepcijas ir atšķirīgas, taču savā starpā tās nekonkurē, jo ir radītas atbilstoši konkrētam pētījuma objektam un laikam. Pastāv divi teorētiskie modeļi, viens no tiem bāzējas uz pieeju resursiem ar sociālo tīklu palīdzību, otrs uz indivīda iespējām brīvā tirgus apstākļos. Līdz šim radītajās sociālā kapitāla teorijās var izdalīt gan pozitīvās, gan negatīvās iezīmes. Dažādo autoru sociālā kapitāla definīcijās ir ietverta plaša spektra informācija un interpretēts atšķirīgs redzējums. Aprobējot sociālo kapitālu ekonomikā, vairāk būtu jākoncentrējas uz sociālā kapitāla rezultatīvajām iezīmēm. Tas pilnīgāk ļautu novērtēt sociālo kapitālu kā ekonomikas resursu.

2. REĢIONS UN SOCIĀLAIS KAPITĀLS

Nodaļai ir 15 lappuses, 3 tabulas un 1 attēls.

Vispārējā praksē pieņemts, ka par **reģionu** var saukt jebkuru lielu Zemes virsmas daļu, kura pēc fiziski ģeogrāfiskām īpašībām vai cilvēka darbības rakstura ir atšķirīga no apkārtējām daļām.

Latvijā šobrīd izšķir divus formālos reģiona veidus: statistikas un plānošanas. Par **formāliem reģioniem** sauc reģionus, kurus ar tiesību aktiem izveido noteiktu funkciju izpildei, pie tam, paredzot nepieciešamos resursus un vadību. Šo reģionu veidošanai parasti ir politiska pieeja. Kopš 2004.gada Latvijā plānošanas reģionu robežas sakrīt ar statistikas reģionu robežām. Autore savā promocijas darbā izmanto plānošanas reģionu iedalījumu.

2.tabula

Latvijas reģionu raksturojošie rādītāji 2006.gada sākumā

Reģions	Platība km ²	Iedzīvo- tāju skaits	Iedzīvo- tāju blīvums (cilv. uz 1 km ²)	Iedzīvotāju īpatsvars %		Iedzīvotāju vidējais vecums, gadi
				pilsētās	laukos	
Kurzeme	13600	308433	22.7	62.5	37.5	39.3
Latgale	14549	359762	24.7	58.1	41.9	40.8
Pierīga	10134	369370	36.4	51.2	48.8	39.1
Rīga	307	727578	2368.4	100.0	0.0	41.5
Vidzeme	15257	243039	15.9	42.4	57.6	39.5
Zemgale	10742	286408	26.7	48.1	51.9	39.0
Kopā	64589	2294590	35.5	68.0	32.0	40.2

Avots: LR CSP Demogrāfija, (2006)

Reģionu raksturojošie pamatrādītāji apkopoti 2.tabulā. Teritorijas ziņā visi šie reģioni ir visai līdzīgi, tomēr nedaudz mazāki platības ziņā ir Zemgales un Rīgas reģioni. Iedzīvotāju skaita ziņā reģioni ir ļoti atšķirīgi. Gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju dzīvo Rīgas un Pierīgas reģionā, jo īpaši galvaspilsētā Rīgā. Vidzemē, kas teritorijas ziņā ir vislielākā, dzīvo vismazāk iedzīvotāju, līdz ar to šeit ir vismazākais iedzīvotāju blīvums uz 1 km², tikai 15.9, kas ir vairāk kā divas reizes mazāks rādītājs nekā vidējais valstī. No izteiktajiem lauku teritoriju reģioniem, kā Zemgale, Latgale, Kurzeme un Vidzeme, vislielākais iedzīvotāju blīvums ir Zemgalē - 26.7 cilvēki uz 1 km². 2006.gada sākumā pilsētas un lauku iedzīvotāju proporcionālais iedalījums - vidēji 1/3 daļa dzīvo laukos, 2/3 - pilsētās, visvairāk laukos dzīvo Vidzemes un Zemgales reģionos, attiecīgi 57.6 un 51.9 % no kopējā iedzīvotāju skaita. Iedzīvotāju vidējais vecums valstī ir 40.2 gadi, nedaudz jaunāki iedzīvotāji dzīvo Zemgalē, kur vidējais vecums 39 gadi.

Iedzīvotāju dabiskajai kustībai Latvijā kopš 1991.gada ir negatīva balance. Analizējot iedzīvotāju skaita izmaiņas migrācijas rezultātā, pēdējos gados visos reģionos iedzīvotāju skaits ir samazinājies, izņemot Zemgales un Pierīgas reģionu. Migrācijas pieaugums Zemgalē no 1999.gada līdz 2003.gadam ir 1.6 tūkstoši cilvēku jeb 36% pret izmaiņām kopā.

Cilvēka vajadzības var izvietot zināmā hierarhijā. Raugoties no sociālpсихолога A.Maslova vajadzību hierarhijas, cilvēkam piemīt vajadzība piederēt. Autore 2003.gadā promocijas darba ietvaros veica eksperimentālu aptauju Zemgalē, lai noskaidrotu, cik svarīgi tās iedzīvotājiem ir dzīvot šajā reģionā. 57% no aptaujātajiem arī turpmāk vēlējas dzīvot tieši Zemgalē. Šis rādītājs sasauca ar ANO Attīstības programmas Latvijā un Latvijas Universitātes 2005.gadā veikto „Pētījumu par rīcībspēju reģionos”, kurā ļoti ciešu piederību savam reģionam izteica 68% respondenti no Rīgas reģiona un 50% respondenti no Zemgales reģiona, vismazākais šis rādītājs bija Kurzemes reģionam - 32%. Tikai apzinoties savu piederību kaut kam un esot apmierinātam ar šo piederību, indivīds sāk īstenot augstāko vajadzību – pašrealizāciju. Viena no piederības izpausmēm ir **reģionālā identitāte**, tas ir fenomens, kad cilvēki sevi identificē ar konkrētā reģiona sociālo sistēmu – ar tās cilvēkiem, kultūru, tradīcijām, dabas ainavām utt. Spēcīga reģionālā identitāte nozīmīgi ietekmē sociālā kapitāla pieaugumu (sadarbību, kopējas vērtības un uzticēšanos). Kā norādījis zinātnieks G.Raagma (2002.), reģionālās un lokālās identitātes apziņa rada lielāku kolektīvā un personīgā darba motivāciju, ieskaitot studijas un sociālās aktivitātes. Reģionālās piederības sajūta sekmē kooperāciju un sadarbības tīklu veidošanu reģionos.

Sociālā kapitāla izziņāšana pasaulē faktiski aizsākās ar tā reģionālo izpēti, jo gandrīz jebkurā zinātniskās literatūras darbā par sociālo kapitālu ir atsaucē uz Roberta Putnama darbiem „*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*” (1993) un „*Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*” (2000). Pirmais darbs ir Itālijas ziemeļu un dienvidu reģionālo atšķirību skaidrojums no sociālā kapitāla īpatsvara viedokļa, bet otrs - šī pētījuma atkārtojums ASV.

Maz ir tādu valstu pasaulē, kurās nepastāvētu nelabvēlīgas reģionālās atšķirības. Tās pastāv gan atsevišķu valsts reģionu, gan arī pilsētu un lauku teritoriālo vienību starpā. Savukārt, **reģionālā attīstība** ir labvēlīgas pārmaiņas sociālajā un ekonomiskajā situācijā visā valsts teritorijā vai atsevišķās tās daļās, tās uzdevums ir nodrošināt ilgtspējīgu un līdzsvarotu teritorijas attīstību un mazināt nelabvēlīgās reģionālās atšķirības.

Reģionu griezumā ekonomiskajā attīstībā īpašs cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla kvalitātes rādītājs ir individualitātes. Reģionālo un vietējo struktūru pētījumos reģionālās kultūras atšķirīgie elementi tiek vērtēti gan kā attīstības priekšrocība, gan kā tās kavēklis. Cilvēku izturēšanās un mentalitāte, kā arī sociālās attiecības, ko ietver sociālais kapitāls, zināmā mērā nosaka apkārtējās telpas kvalitāti, un tam ir izšķiroša loma ekonomiskajos pasākumos. Atšķirībā no pārējām kapitālu formām, sociālais kapitāls nav dibināts uz atsevišķu lietu, bet gan rezultējas no

attiecībām starp lietām. Savukārt, šīs attiecības tiek saistītas kopējā tīklojumā, un kā jau 1993.gadā atzīmēja R.Putnams, sociālajiem tīkliem ir vērtība. Tie palielina gan individuālo, gan kolektīvo produktivitāti, kā arī darbojas kā dzenskrūve fiziskajam kapitālam un labai izglītībai, kas, savukārt, ietekmē humāno kapitālu. Lai ieskicētu, kā individualitātes un viņu sociālais kapitāls ietekmē reģionus un tajā notiekošos procesus, autore analizēs situāciju administratīvi regulējošā reģionālā tīkla izveidē Latvijā. Reģionālās attīstības rādītāju analīzi Latvijā apgrūtinā ne tikai tas, ka līdz 2004.gadam formālo reģionu iedalījuma robežas atšķīrās, bet vēl apgrūtināšanu statistisko datu izmantošanu sagādā sistēma, pēc kuras tika veidotas dažādās reģionālās iestādes 20.gs. deviņdesmitajos gados.

3.tabula

Latvijas reģionālais iedalījums

Reģions	LAD reģionālās l/s ⁶ pārvaldes	VAAD reģionālās nodaļas	VID reģionālās iestādes	VZD reģionālās iestādes	Statistikas reģioni*	Pilnošanas reģioni*
Kurzemes	Dienvid- kurzeme	Dienvid- kurzeme	Kurzeme	Dienvid- kurzeme	Kurzeme	Kurzeme
	Kuldīga Liepāja Saldus	Kuldīga Liepāja Saldus		Kuldīga Liepāja Saldus		
	Ziemeļ- kurzeme	Ziemeļ- kurzeme		Ziemeļ- kurzeme		
	Talsi Tukums Ventspils	Talsi Tukums Ventspils		Talsi Tukums Ventspils		
Zemgales	Zemgale	Zemgale	Zemgale	Zemgale	Zemgale	Zemgale
	Bauska Dobele Jelgava	Bauska Dobele Jelgava		Bauska Dobele Jelgava		
	Vidus- latvijas	Vidus- daugavas		Vidus- daugavas		
	Jēkabpils Madona	Aizkraukle Jēkabpils Madona Gulbene Balvi		Aizkraukle Jēkabpils Madona		

⁶ l/s - lauksaimniecības

3.tabulas turpinājums

Reģions	LAD reģionālās l/s pārvaldes	VAAD reģionālās nodaļas	VID reģionālās iestādes	VZD reģionālās iestādes	Statistikas reģioni*	Plānošanas reģioni*
Vidzemes	Ziemeļ- vidzeme	Vidzeme	Vidzeme	Vidzeme	Vidzeme	Vidzeme
	Alūksne Cēsis Limbaži Valka Valmiera	Alūksne Cēsis Limbaži Valka Valmiera	Alūksne Cēsis Limbaži Valka Valmiera Gulbene Madona	Alūksne Cēsis Limbaži Valka Valmiera Gulbene	Alūksne Cēsis Limbaži Valka Valmiera Gulbene Madona Ogre	Alūksne Cēsis Gulbene Madona Valka Valmiera
	Ziemeļ- austrumu					
	Gulbene Alūksne Balvi					
Latgales	Austrum- latgale	Latgale	Latgale	Latgale	Latgale	Latgale
	Ludza Rēzekne	Daugavpils Krāslava Ludza Preiļi Rēzekne	Daugavpils Krāslava Ludza Preiļi Rēzekne Balvi	Ludza Preiļi Balvi Rēzekne	Daugavpils Krāslava Ludza Preiļi Rēzekne Balvi	Daugavpils Krāslava Ludza Preiļi Rēzekne Balvi
	Dienvi- dlatgale			Dienvi- dlatgale		
	Daugavpils Krāslava Preiļi			Daugavpils Krāslava		
Rīgas	Lielrīgas	Rīgas	Rīgas	Lielrīgas	Rīgas	Rīgas
	Ogre Aizkraukle Rīga	Rīga Ogre	Rīga Ogre	Rīga Ogre	Rīga Jūrmala	Rīga Jūrmala Limbaži Ogre Tukums

*Piezīme: statistikas un plānošanas reģionu teritoriju iedalījums līdz 2004.gada 1.maijam

Avots: autores veidota tabula, izmantojot VID, LR VZD, LAD, VAAD informāciju

Valsts pārvaldes institūcijas, kuru darbība notiek visā valsts teritorijā, ir ieviesušas savu reģionālo iedalījumu (skatīt 3.tabulu), to robežas nesakrīt ne ar statistiskajiem, ne ar plānošanas reģioniem. Saistībā ar lauksaimniecību ir izveidots Lauku atbalsta dienests ar reģionālajām lauksaimniecības pārvaldēm, zemes jautājumus kārtot Valsts zemes dienests ar savām reģionālajām nodaļām, nodokļu iekasēšanas funkciju veic Valsts ieņēmumu dienests, kuram arī ir reģionālās iestādes, un Valsts augu aizsardzības dienests, kurš atbild par augu aizsardzības līdzekļu tirdzniecības

un lietošanas kontroli, par augu valsts sēklas materiāla uzraudzību. Visām šīm institūcijām ir ne tikai atšķirīga pārraudzībā esošā teritorija, bet arī dažādi reģionālo iestāžu nosaukumi. Vislielākā difference ir Latgales, Zemgales un Vidzemes reģionos. Līdzās jau tradicionālajiem reģionu nosaukumiem, reģionālajām iestādēm, kuras saistītas ar lauksaimniecību, parādās vēl astoņi dažādi nosaukumi, tādi kā Ziemeļvidzeme, Ziemeļaustrumi, Viduslatvija, Vidusdaugava u.c. Cik pamatots ir katrs no šiem iedalījumiem, ir jāvērtē īpaši, to ietekmēja gan iestāžu vēsturiskā attīstība, gan materiāli tehniskais nodrošinājums, it īpaši ēku un infrastruktūras objektu esamība. Autoresprāt, šo iestāžu izveidē arī ļoti būtisks bija sistēmā strādājošo cilvēku faktors, kuri centās izveidot reģionālo iestādi pēc iespējas pieejamāku sev un savam kolektīvam, nevis pakļautu vienotam valsts teritoriālajam iedalījumam. Tas ietekmē arī reģionālo attīstību, jo teritorijās, kurās darbojas izveidotās institūcijas, koncentrējas resursi, veidojas sociālais kapitāls.

Bez tam promocijas darba autore vēlas uzsvērt individualitāšu īpaši lielo lomu mazajās pašvaldībās laukos, jo tā kā tajās ir neliels iedzīvotāju skaits, arī autoritāšu skaits ir proporcionāli mazs, līdz ar to viņu ietekme uz dzīves norisēm pašvaldībās ir daudz būtiskāk pamanāma gan pozitīvā, gan negatīvā nozīmē.

2.nodaļas kopsavilkums

Iedzīvotāju dzīves un darba vietas izvēlē, pakārtoti arī nodarbošanās veida izvēlē būtiska loma ir reģionālajai identitātei. Līdzšinējie pētījumi Latvijā parāda, ka īpaši nozīmīgs šis faktors ir Rīgas un tās apkārtnes, kā arī Zemgales reģiona iedzīvotājiem.

Latvijā izveidotajam reģionālajam iedalījumam ir senas tradīcijas, taču reģionu robeži mainība no dažādu valsts institūciju puses līdz šim ir apgrūtinājusi reģionālos pētījumus. Reģionālo iedalījumu un dažādo to interpretāciju pēdējo desmit gadu laikā būtiski ir ietekmējis arī sociālais kapitāls, kurš piemita vadošajiem darbiniekiem un administrācijai attiecīgajās, jau esošajās, institūcijās, uz kuru bāzes tika veidotas jaunās organizācijas Latvijā. Reģiona attīstību ietekmē individualitātes, kas dzīvo, strādā noteiktā teritorijā, un viņu sociālais kapitāls. Izteiktu reģionālo atšķirību veidošanās ir mudinājusi zinātniekus pievērsties šo jautājumu izpētei.

Kaut arī detalizēta sociālā kapitāla izpēte starptautiskajā telpā aizsākās tieši ar tā izpēti reģionālajā kontekstā, līdz šim nav radīta un izstrādāta vienota koncepcija sociālā kapitāla nozīmei un tā izmērīšanai reģionālajā attīstībā. Bet, lai radītu kaut ko visaptverošu, nepieciešams veikt atsevišķus pētījumus par šo tēmu. Tāpēc nākošajā nodaļā autore centīsies noskaidrot, kāda loma ir sociālajam kapitālam lauku saimniecību attīstībā.

3. ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU ATTĪSTĪBAS UN SOCIĀLĀ KAPITĀLA SAVSTARPĒJĀS SAKARĪBAS ZEMGALĒ

Nodaļai ir 31 lappuses, 12 tabulas un 4 attēli.

Lai pierādītu vai noraidītu promocijas darbā izvirzīto hipotēzi, autore šajā nodaļā ir izvirzījusi papildus hipotēzi: **sociālais kapitāls darbojas kā zemnieku saimniecību attīstību veicinošs faktors.**

3.1. Zemnieku saimniecību veidošanās

Latvijā kā pamatnodarbošanās veids laukos ir lauksaimniecība, un jo īpaši Zemgales reģionā. Tāpēc nozīmīga iedzīvotāju daļa lauku pašvaldībās ir saistīta ar šo nodarbošanos.

Laukiem ir unikāla loma un īpašas funkcijas tautas dzīvē un tautsaimniecībā, tie ir telpa, kur izveidojušās primārās sfēras visas nozares, kuras ražo resursus, lai citas nozares tos pārstrādātu un patērētu. Runājot par laukiem, pirmais to raksturojošais, nemainīgais resurss ir zeme, bet kā zemes kopējs un apsaimniekotājs – zemnieks, lauku saimnieks.

Zemnieks tiek definēts kā persona, kuras pamatnodarbošanās un eksistences avots ir tās īpašumā esošas vai nomātas zemes apstrādāšana un lauksaimniecības produktu ražošana. Promocijas darbā autore izvēlējusies lietot šo terminu, runājot par juridiski noformētu saimniecību - zemnieku saimniecību. Lauksaimnieciskā produkcija tajā lielākoties tiek ražota tirgum, tās vadītājs ir zemnieks, un saimnieciskajā darbībā būtiska ir arī visu pārējo ģimenes locekļu loma.

Visaktīvāk zemnieku saimniecības atjaunotās Latvijas neatkarības laikā tika dibinātas no 1991. līdz 1995.gadam, šajā laika periodā izveidojās 31552 saimniecības, kas ir 83.4% no pašreiz esošā dibināto zemnieku saimniecību skaita. Līdz 2005.gadam Latvijā bija nodibinātas 37549 zemnieku saimniecības, Zemgales reģionā nepilni 8000 saimniecību jeb 21%. Pārreķinot nodibināto saimniecību skaitu uz 1000 iedzīvotājiem reģionā, Zemgalē šis rādītājs ir viens no augstākajiem (1991.-1995. - 22.5; 1996.-2000. – 3.0; 2001.-2005. – 1.4). Zemgalē zemnieku saimniecības apsaimnieko 59.3% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes reģionā. Taču jāatzīmē, ka reāli ar saimniecisko darbību Latvijā nodarbojas tikai aptuveni viena trešā daļa no visām dibinātajām zemnieku saimniecībām, par to liecina LAD dati, piemēram, 2004.gadā ES tiešo maksājumu saņemšanai Latvijā bija pieteikušās tikai 11611 zemnieku saimniecības jeb 30.9%.

Vadoties no sociālā kapitāla aspekta, autore izdala trīs apakšgrupas zemnieku saimniecību veidošanās pirmsākumiem Latvijā 20.gadsimta deviņdesmitajos gados:

- 1) ar laukiem nesaistītie bijušie zemes īpašnieki un mantinieki,
- 2) ar laukiem saistītie bijušie zemes īpašnieki un mantinieki,

3) bijušie lauksaimniecības speciālisti, vadītāji.

Autoresprāt, vismazākā dzīvotspēja bija saimniecībām, kuras dibināja bijušie, ar lauksaimniecību nesaistītie, zemes īpašnieki, bet vislielākā dzīvotspēja-saimniecībām, kuras dibināja bijušie lauksaimniecības speciālisti. Viņiem, protams, kā būtisks panākumu faktors bija gan sākotnējā materiāli tehniskā bāze, gan kontaktu tīkli šajā sfērā, neskatoties uz to, ka vairākiem šī sākotnējā materiālā bāze vēlākajos gados bija kā bremsējošs saimniecības attīstības faktors, jo tas „iemidzināja” viņu modrību sekot līdzī visam jaunajam. Turpretim zemes īpašnieki, kas pieder pirmajai grupai, spēja uzņemties lielāku risku, ar nosacījumu, ka zemnieku saimniecībā darbojās mantinieki bez bijušo īpašnieku (mātes, tēva) klātbūtnes.

Viennozīmīgi var apgalvot, ka Latvijas vēsturiskie apstākļi, īpašuma pārmantojamības pārrāvums laika periodā, kad Latvija bija iekļauta PSRS⁷ sastāvā, atstāja būtiskas korekcijas sociālā dzīves, tīklu, sabiedrības normu un uzticības plāksnē. Kopumā autore vēlas akcentēt 4 faktorus, kas negatīvi ietekmē zemnieku sociālo kapitālu:

- 1) vēsturiskie nosacījumi;
- 2) ciešās radnieciskās saites;
- 3) zemais mobilitātes līmenis;
- 4) zemais pašnovērtējums.

Zemnieku saimniecība ir ģimenes uzņēmums, kura darbības principus nosaka ciešās radniecīgas saites ne tikai emocionālā līmenī, bet arī tīri praktiskā, izmantojot radus kā darbaspēku. Savukārt, uzņēmējdarbības veida saistība ar zemi, tās pārmantojamība, zemniekiem rada papildus slodzi attiecībā uz viņu mobilitāti. Pie tam, lauku iedzīvotājiem, vairāk kā pilsētas iedzīvotājiem, vērojams zemāks pašnovērtējums.

3.2. Sociālais kapitāls un zemnieku saimniecību attīstība

Pētījuma ietvaros autore veica divas zemnieku saimniecību aptaujas Zemgales reģionā. Aptauju anketu izstrāde veidota pamatojoties uz sociālā kapitāla teorētiskajām studijām un autores izveidoto sociālā kapitāla definīciju. Pirmā aptauja 2004.gadā⁸ bija veltīta zemnieku saimniecību attīstības kritēriju un sociālā kapitāla kopsakarību analīzei. Aptauju mērķgrupa bija zemnieku saimniecības, kuras ražo produkciju tirgum, tātad VID ik gadu iesniedz IIN vai UIN⁹ deklarāciju. Aptauju rezultāti apkopoti ar SPSS datu analīzes rīkiem. Visi statistiskie rādītāji aprēķināti, izmantojot *Statistical Package for Social Sciences* programmu (SPSS 11.01).

⁷ PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku savienība

⁸ aptaujā piedalījās 210 respondenti (ģenerālkopa 3119 zemnieku saimniecības), par derīgām tika atzītas 207 anketas. Respondentu izvēle veidota pēc randomizētās atlases principiem

⁹ IIN – iedzīvotāju ienākuma nodoklis; UIN – uzņēmuma ienākumu nodoklis

Izmantots χ^2 – Hī kvadrāta (*Chi-Square*) tests divu nominālai skalai atbilstošu pazīmju savstarpējās saistības aprēķināšanai. Hī kvadrāta kritēriju aprēķina pēc sekojošas formulas:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(n_i - \hat{n}_i)^2}{\hat{n}_i} \quad (1.)$$

n_i dotā empīriskā sadalījuma frekvences;

$\hat{n}_i$ atbilstošā teorētiskā sadalījuma frekvences;

k intervālu skaits.

Empīriskā un teorētiskā sadalījuma atbilstības raksturošanai tiek izvirzītas hipotēzes:

$H_0: n_i = \hat{n}_i$ empīriskais sadalījums atbilst teorētiskajam sadalījumam,

$H_1: n_i \neq \hat{n}_i$ empīriskais sadalījums neatbilst teorētiskajam sadalījumam.

Lēmuma pieņemšanai izmantota p – vērtības¹⁰ pieeja. Datu ticamības līmenis pieņemts, ka $\alpha=0.05$. Izmantojot Hī kvadrāta kritēriju jāraugās, lai visos intervālos būtu pietiekoši liels novērojumu skaits, ne mazāks kā pieci. Ja šī prasība neizpildās, intervāli jāapvieno. Divu pazīmju sakarību raksturošanai izmantots statistiskās ticamības koeficienti Phi un Cramer's V.

Kā zemnieku saimniecību attīstības līmeni raksturojoši kritēriji izvēlēti:

- apsaimniekojamā zemes platība hektāros;
- zemes platības izmaiņas pēdējos 10 gados;
- SAPARD¹¹ līdzekļu izmantošana saimniecības attīstībā;
- ģimenes pašreizējais materiālais stāvoklis;
- respondentu viedoklis par savas saimniecības dzīvotspēju nākotnē.

Tie ir rādītāji, kas raksturo zemnieku saimniecību attīstību, saimniecību pieaugošu vai samazinošu vērtību.

Kā sociālā kapitāla indikatori zemnieku saimniecības veiksmīgai attīstībai izvēlēti:

1) zemnieku dalība¹² dažādās sabiedriskās aktivitātēs:

- politiskās partijās vai grupās;
- profesionālās biedrībās, apvienībās, asociācijās, kas saistītas ar lauksaimniecisko ražošanu;
- lauksaimnieku sabiedriskās organizācijās, kas saistītas ar iesaistīšanos agrārās politikas veidošanā;
- reliģiskās vai baznīcas organizācijās;
- darba grupās, kas piedalās pašvaldības jautājumu risināšanā;
- organizētās sporta nodarbībās;
- pašdarbības kolektīvos (koris, deju kolektīvi u.c.);

¹⁰ p -vērtība – mazākais būtiskuma līmenis, ar kuru noraida nulles hipotēzi

¹¹ SAPARD - Speciālā pirmsiestāšanās programma lauksaimniecībai un lauku attīstībai

¹² dalība vērtēta ar skaitu, cik organizācijās ir iesaistīties respondents

- 2) kooperācija, dalība kādā kooperatīvā;
 - 3) uzticēšanās cilvēkiem un dažādām institūcijām.
- Iegūtie rezultāti apkopoti nākošajās tabulās.

4.tabula

**Sabiedrisko aktivitāšu saistība ar saimniecību
izaugsmes kritērijiem**

Z/s ¹³ vadītāju iesaiņstīšanās sabiedriskajās aktivitātēs	Vērtība	Apsaim- niekoja- mā zemes platība	Zemes platības izmaiņas	SAPARD izmanto- šana	Materiā- lais stāvoklis	Saimnie- cības dzīvot- spēja
Profesionālās biedrībās, apvienībās, asociācijās	p χ^2	0.000 27.772	0.001 18.623	0.083 2.998	0.680 0.771	0.039 6.513
Lauksaimnieku sabiedriskās organizācijās	p χ^2	0.000 53.453	0.001 18.378	0.012 6.343	0.378 1.946	0.094 4.729
Darba grupās, kas risina pašvaldības jautājumus	p χ^2	0.312 5.938	0.532 3.157	0.625 0.239	0.061 5.587	0.615 0.973
Organizētās sporta nodarbībās	p χ^2	0.188 7.473	0.200 5.991	0.061 3.514	0.230 2.939	0.045 6.193
Pašdarbības kolektīvos	p χ^2	0.405 5.088	0.164 6.512	0.210 1.570	0.209 3.133	0.764 0.540

Avots: autores aprēķināti dati, balstoties uz aptaujas rezultātiem

Piezīme: izceltas ir vērtības, kuras parāda sakarības esamību starp faktoriem

4.tabulā redzams, ka pastāv savstarpēja saistība starp saimnieciskās veiksmes kritērijiem: apsaimniekojamo zemes platību, to izmaiņām, respondentu dalību dažādās profesionālās biedrībās, asociācijās, apvienībās, arī zemnieku dalību dažādās lauksaimnieciska rakstura sabiedriskās organizācijās, p vērtība mazāka par 0.05. Hī kvadrāta vērtība ir robežās no 18.378 līdz 53.453. Pastāv arī savstarpējā sakarība starp saimniecības dzīvotspēju un dalību profesionālās biedrībās, apvienībās, asociācijās ($\chi^2=6.513$), un starp SAPARD izmantošanu, un zemnieku dalību lauksaimnieku sabiedriskās organizācijās ($\chi^2=6.343$), p vērtība mazāka par 0.05. Kā sociālā kapitāla indikatorus zemnieku saimniecību attīstībā no indikatoru grupas – zemnieku dalība dažādās sabiedriskās aktivitātēs, nav izmantojama zemnieku dalība vietējo pašvaldību darba grupās, organizētajās sporta nodarbībās

¹³ z/s – zemnieku saimniecība

un pašdarbības kolektīvos, jo p vērtības ir lielākas par 0.05, izņemot vienu gadījumu, kad starp dalību organizētajās sporta nodarbībās un saimniecības dzīvotspēju parādās savstarpējā sakarība ($\chi^2 = 6.193$), p vērtība mazāka par 0.05. Aptaujā tika noskaidrota arī respondentu iesaistīšanās politiskajās partijās un sabiedriskajās aktivitātēs dažādās reliģiskajās organizācijās. No 207 respondentiem tikai 6 atzina, ka darbojas politiskajā partijā vai tās grupā, un tikai 8 reliģiskajās organizācijās, tādēļ šie indikatori nav ietverti sakarību tabulā.

Visvairāk savstarpējās sakarības no izvēlētajiem zemnieku saimniecību attīstības līmeni raksturojošiem kritērijiem ar sociālā kapitāla indikatoru grupu – zemnieku dalību dažādās sabiedriskās aktivitātēs, uzrāda apsaimniekojamās zemes platības un zemes platību izmaiņu rādītāji.

Zemnieki Zemgalē praktiski darbojas tikai lauksaimnieciska rakstura kooperatīvos. Šobrīd Latvijā ir izveidojušies daži desmiti spēcīgu kooperatīvu, kuri pēdējo gadu laikā guvuši uzticību lauku uzņēmēju vidū. Aptaujā autore vēlējās noskaidrot respondentu domas par to, vai kooperatīvi zemnieku darbu uzlabo vai pasliktina. No 207 respondentiem 123 domā, ka uzlabo, 5 domā, ka pasliktina, 46 uzskata, ka nekādi neietekmē, bet 33 respondentiem nebija viedokļa par šo jautājumu.

5.tabula

Savstarpējās sakarības starp zemnieku saimniecību izaugsmi raksturojošiem kritērijiem un līdzdalību kooperatīvā

Zemnieku saimniecisko izaugsmi raksturojošie kritēriji	Vērtības		Koeficients Cramer's
	χ^2	p-vērtība	
Apsaimniekojamā zemes platība	39.249	0.000	0.435
Zemes platības izmaiņas	31.802	0.000	0.392
SAPARD izmantošana	17.260	0.000	0.289
Materiālais stāvoklis	10.310	0.006	0.223
Saimniecības dzīvotspēja	7.699	0.021	0.193

Avots: autores aprēķināti dati, balstoties uz aptaujas rezultātiem

Piezīme: izceltas vērtības, kurām saikne starp faktoriem ir nozīmīga

Izvērtējot iegūtos aptaujas rezultātus par kooperāciju, jāsecina, ka pastāv sakarība starp zemnieku iesaistīšanos kooperācijā un zemnieku saimniecības attīstības līmeni raksturojošiem kritērijiem, jo pilnīgi ar visiem indikatoriem novērojama sakarība, p vērtība zemāka par 0.05, Hī kvadrāta kritērijs ir robežās no 7.699 (saimniecības dzīvotspējai) līdz 39.249 (apsaimniekojamai zemes platībai). Pie tam visciešākā sakarība pastāv starp apsaimniekājamo zemju platību un dalību kooperatīvos. Šādu lēmumu autore pamato ar Krāmēra koeficienta vērtībām

Cramer's $V=0.435$. Vismazākā ciešuma pakāpe vērojama starp dalību kooperatīvā un saimniecības dzīvotspēju Cramer's $V=0.193$ (skatīt 5.tabulu).

Lai pārbaudītu savstarpējās sakarības starp zemnieku saimniecību izaugsmi raksturojošiem kritērijiem un uzticēšanos, aptaujā tika iekļauti divi jautājumi, kuros ietvertas atbildes par vairākiem zemnieku uzticības vērtiem objektiem. Viens no jautājumiem bija vērsts uz to, vai cilvēkiem kopumā var uzticēties. Šajā gadījumā rezultāti neuzrādīja savstarpējās sakarības ar zemnieku saimniecību izaugsmi. Otrā jautājuma savstarpējo sakarību rezultāti parādīti 6.tabulā. No izvēlētiem saimnieciskās veiksmes kritērijiem tabulā nav atspoguļoti divi: apsaimniekojamās zemes platības un to izmaiņas pēdējo gadu laikā. Tas tādēļ, ka starp šiem kritērijiem un uzticēšanās pakāpi dažādām institūcijām, pēc aptaujas datiem, nepastāvēja savstarpējās sakarības.

6.tabula

Savstarpējās sakarības starp zemnieku saimniecību izaugsmi raksturojošiem kritērijiem un uzticēšanos dažāda veida institūcijām

Uzticēšanās institūcijām	Vērtība	SAPARD izmantošana	Materiālais stāvoklis	Saimniecības dzīvotspēja
Valdībai	p	0.475	0.102	0.026
	χ^2	1.489	7.720	11.059
Pašvaldībai	p	0.748	0.121	0.092
	χ^2	0.580	7.304	7.986
Eiropas Savienībai	p	0.536	0.001	0.001
	χ^2	1.248	17.945	18.427
Tiesībsargājošajām iestādēm	p	0.970	0.213	0.201
	χ^2	0.060	5.823	5.972
Banku sistēmai	p	0.254	0.248	0.000
	χ^2	2.743	5.405	21.762
Sabiedriskajām organizācijām	p	0.035	0.039	0.012
	χ^2	6.678	10.060	12.915
Baznīcai, reliģiskajām organizācijām	p	0.736	0.650	0.709
	χ^2	0.613	2.471	2.143
Masu medijiem	p	0.668	0.050	0.388
	χ^2	0.808	9.491	4.138
Izglītības sistēmai	p	0.423	0.009	0.042
	χ^2	1.722	13.563	9.923

Avots: autores aprēķināti dati, balstoties uz aptaujas rezultātiem

Piezīme: izceltas ir vērtības, kuras nosaka sakarību esamību starp faktoriem

Visvairāk savstarpējo sakarību pastāv starp respondentu viedokli par savas saimniecības dzīvotspēju nākotnē un viņu uzticēšanās pakāpi dažādām

institūcijām: valdībai ($\chi^2=11.059$), Eiropas Savienībai ($\chi^2=18.427$), banku sistēmai valstī ($\chi^2=21.762$), sabiedriskajām organizācijām ($\chi^2=12.915$) un izglītības sistēmai ($\chi^2=9.923$), p vērtības mazākas par 0.05. Vairākas savstarpējās sakarības pastāv arī starp respondentu viedokli par ģimenes pašreizējo materiālo stāvokli un viņu uzticēšanās pakāpi dažādām institūcijām: Eiropas Savienībai ($\chi^2=17.945$), sabiedriskajām organizācijām ($\chi^2=10.060$), masu medijiem ($\chi^2=9.491$) un valsts izglītības sistēmai ($\chi^2=13.563$) p vērtība visos gadījumos mazāka par 0.05. Zemnieku saimniecību SAPARD izmantošanas gadījumā novērojama tikai viena savstarpējā sakarība ar uzticēšanos sabiedriskajām organizācijām, kur p vērtība ir 0.035, bet hī kvadrāta vērtība - 6.678.

Saskaņā ar iegūtajiem datiem, lauku uzņēmēju saimniecisko attīstību neietekmē uzticēšanās vai neuzticēšanās pašvaldībām, tiesībsargājošām iestādēm un reliģiskajām organizācijām. Hī kvadrāta kritērijs šajos gadījumos ir robežās no 0.060 līdz 7.986, un p vērtība - no 0.201 līdz 0.970.

3.nodaļas kopsavilkums

Nodaļas sākumā autore izvirzītā papildus hipotēze, ka sociālais kapitāls darbojas kā zemnieku saimniecību attīstību veicinošs faktors, apstiprinās, jo pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka saimnieciskā izaugsme ir atkarīga no vairākiem sociālā kapitāla indikatoriem:

- no zemnieku dalības profesionālajās biedrībās, apvienībās, asociācijās un dažādās lauksaimnieciskā rakstura sabiedriskajās organizācijās;
- no zemnieku saimniecību dalības lauksaimnieciskā rakstura kooperatīvos;
- no spējas uzticēties, jo īpaši institūcijām, kuras, pēc zemnieku domām, ietekmē saimniecisko attīstību. Šāda veida institūcijas Latvijā ir valdība, banku sistēma, dažādas sabiedriskās organizācijas, izglītības iestādes un daļēji arī masu mediji, kā arī Eiropas Savienības institūcijas.

Līdz ar to šos indikatorus var izmantot Zemgales reģionā, lai novērtētu sociālā kapitāla ietekmi uz zemnieku saimniecību izaugsmi, sociālā kapitāla ietekmi uz saimniecību pieaugošo vērtību.

Zemnieku saimniecību attīstību neietekmē tādi sociālā kapitāla indikatori kā:

- zemnieku dalība darba grupās, kas risina pašvaldību jautājumus;
- piedalīšanās pašdarbības kolektīvos;
- dalība politiskajās partijās un reliģiskajās organizācijās;
- zemnieku uzticēšanās pakāpe cilvēkiem kopumā;
- uzticēšanās pašvaldībai un tiesībsargājošajām iestādēm;
- uzticēšanās baznīcai un reliģiskajām organizācijām.

4. SOCIĀLĀ KAPITĀLA REĢIONĀLIE ASPEKTI

Nodaļai ir 19 lappuses, 14 tabulas un 2 attēli.

Iepriekšējā nodaļa bija veltīta savstarpējo sakarību meklējumiem starp atsevišķiem sociālā kapitāla indikatoriem un zemnieku saimniecību attīstību raksturojošajiem kritērijiem. Tika skaidrots, vai sociālais kapitāls ir zemnieku saimniecību materiālo labklājību ietekmējošs faktors. Šīs nodaļas koncepcijas pamatā ir sociālā kapitāla reģionālo aspektu noskaidrošana.

Izmantojot sociālo kapitālu, uzņēmējs paver jaunas kvalitatīvas perspektīvas savam biznesam, savukārt, neizmantojot šī kapitāla veida iespējas publiskajā sektorā, tiek traucēta ne tikai šī uzņēmuma attīstība, bet visas apkārtnes teritorijas attīstība.

Šajā nodaļā autore izvirza papildus hipotēzi: **tās zemnieku saimniecības, kuru rīcībā ir vairāk reģionāla vai starpreģionāla rakstura sociālais kapitāls, attīstās labāk un investē vairāk arī reģionu attīstībā nekā tās, kuras balstītas tikai uz šauras kopienas vai vietēja rakstura sociālo kapitālu.**

Sociālais kapitāls **starpreģionālā** telpā ir kapitāls, kas veidojas uz vairāku administratīvo vienību bāzes. Latvijā par šāda veida kapitālu varam runāt, ja sociālo kontaktu tīkli sazarājušies vairāku pašvaldību un/vai reģionu teritorijās. Autore ir izveidojusi starpreģionālā sociālā kapitāla definīciju: **starpreģionālais sociālais kapitāls ir ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību, pie tam šis kapitāls ir bāzēts uz vairākām administratīvajām vienībām.**

Otro zemnieku saimniecību aptauju 2005.gadā¹⁴ promocijas darba autore veltīja zemnieku sociālā kapitāla un reģionālās telpas kopsakarību analīzei. Šīs aptaujas mērķis bija noskaidrot piemērotākos indikatorus sociālā kapitāla telpiskās struktūras raksturošanai zemnieku saimniecībās un izvērtēt saimniecību attīstības un reģionālās attīstības galvenos savstarpējo sakarību aspektus sociālā kapitāla telpiskajā dimensijā.

Kā **zemnieku saimniecību izaugsmi raksturojošie kritēriji** tika izvēlēti rādītāji, kas raksturo saimniecību pieaugošo vai samazinošo vērtību:

- respondentu viedoklis par to, vai viņu saimniecība attīstās;
- zemnieku saimniecību apgrozījuma¹⁵ pieauguma līmenis (izdalīti 2 pieauguma līmeņi);
- apsaimniekojamās zemes platību izmaiņas (izdalīti 3 izmaiņu rangi).

¹⁴ aptaujā piedalījās 196 respondenti, un par derīgām tika atzītas 192 anketas. Respondentu izvēle veidota pēc randomizētās atlases principiem

¹⁵ apgrozījums jeb ieņēmumi no saimnieciskās darbības viena gada laikā

Telpiskā dimensijā, izvērtējot zemnieku saimniecību sociālo kapitālu, aptaujā tika ietverti vairāki indikatori, lai atlasītu objektīvākos, kas raksturotu zemnieku **sociālā kapitāla reģionālos aspektus**, un tie ir:

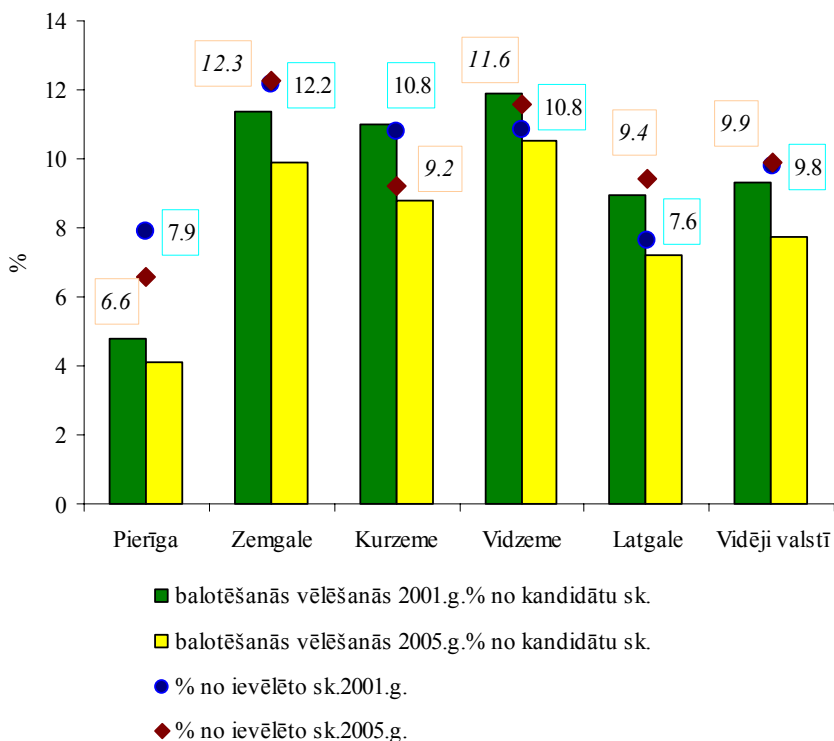
- zemnieku sabiedriskā aktivitāte vietējās pašvaldībās un reģionālajā telpā;
- valsts varas un vietējo pašvaldību ievēlēšanas procesa aktivitāte;
- dalība vietējās un valsts varas vadībā;
- piedalīšanās konkursos „Par sakoptāko sētu” vietējo pašvaldību un valsts līmenī;
- piedalīšanās kooperatīvos;
- ieņemamais amats sabiedriskā organizācijā.

Pētījuma ietvaros autore noteica savstarpējās sakarības starp visiem izvirzītajiem sociālā kapitāla telpiskās dimensijas indikatoriem un zemnieku saimniecību izaugsmi raksturojošiem kritērijiem. Ikviens no šiem indikatoriem ļauj spriest par zināmām sabiedrisko tīklojumu veidošanās norisēm kādā no reģionālajām telpām, taču ne visos gadījumos konstatētas savstarpējās sakarības ar zemnieku saimniecību attīstību.

Sociālā kapitāla teorētiski bieži vien savos pētījumos izmanto balsošanas procesa aktivitāti kā sociālā kapitāla indikatoru, pieņemot, ka tiem, kuri piedalās nacionālās varas ievēlēšanā, ir izteikti plašāks sociālais kapitāls, kas tendēts uz starpreģionālo telpu nekā tiem, kuri labprātāk piedalās vietējās varas ievēlēšanā. Taču zemnieki Zemgalē ir visai apzinīgi un vienlīdz aktīvi ievēl gan vietējo, gan valsts varu.

Arī ņemt aktīvu dalību pašiem politiskajā varā kā deputātiem, zemniekiem ir visai iecienīta nodarbe, jo īpaši vietējās pašvaldībās. 1.attēlā parādīta zemnieku aktivitāte divu pēdējo vietējo pašvaldību vēlēšanu procesā Latvijas reģionos, balotējoties tajās kā deputātu kandidātiem, un attiecīgi ievēlēto zemnieku īpatsvars no pašvaldības deputātu kopskaita.

Procentuāli pēdējās pašvaldības vēlēšanās zemnieku aktivitāte balotēšanās procesā valstī kopumā samazinājās par 1.6%. Lielā mērā tas saistīts ar vietējo pašvaldību skaita samazināšanos, taču kopumā var teikt, ka aptuveni viena desmitā daļa deputātu kandidātu ir zemnieki. Ievēlēto deputātu - zemnieku skaits ir proporcionāli vēl lielāks. Zemgalē 2001.gada vēlēšanās no visiem ievēlētajiem deputātiem 12.2% bija zemnieki, bet 2005.gadā - 12.3%, šie rādītāji ir visaugstākie, salīdzinot ar pārējiem reģioniem (skatīt 1.attēlu).

Avots: autores aprēķins, izmantojot Centrālās vēlēšanu komisijas datus

1.att. Zemnieku aktivitāte vietējās pašvaldību vēlēšanās 2001. un 2005.gadā (procentos)

Latvijas nacionālā līmeņa Saeimas vēlēšanas procesā zemnieku popularitāte nav tik liela. No kopējā deputātu kandidātu skaita tikai 2-3% ir zemnieki, no ievēlētajiem 100 deputātiem tikai pāris norāda saistību ar zemniecību. Tādējādi šo indikatoru grūti izmantot kā zemnieku sociālā kapitāla telpiskās dimensijas indikatoru.

Vērtējot nākošos indikatorus: dalību konkursos „Par sakoptāko sētu” un ieņemamo amatu sabiedriskajās organizācijās, autore secināja, ka savstarpējās sakarības ar ievēlētajiem saimnieciskās izaugsmes kritērijiem parādās daļēji, ne visos gadījumos, tādējādi tie var kalpot vairāk faktu konstatācijai, nevis zinātniskajiem pētījumiem.

Sociālā kapitāla indikatori - zemnieku sabiedriskās aktivitātes raksturošanai vietējās pašvaldībās, izvēlēti šādi:

- darbojas kā deputāts vai arī piedalās vietējās pašvaldības darba grupās, komisijās;
- pagasta pašdarbības kolektīvos vai organizētās sporta aktivitātēs;
- ziedo līdzekļus pašvaldības vajadzībām

Pētījumā ņemts vērā, ka sabiedriskās (nevalstiskās) organizācijas, pēc kurām novērtē dalību, Latvijas lauku teritorijās reģistrētas un darbojas ļoti mazā skaitā, lielākoties tās veidojas un savu darbību izvērš pilsētu teritorijās.

Tāpēc, lai telpiskā dimensijā izvērtētu zemnieku sociālo kapitālu, autore izdala **četrus līmeņu sociālo kapitālu** (to veidošanās principi parādīti 7.tabulā):

- 1) šauras kopienas;
- 2) vietējais;
- 3) reģionālais;
- 4) starpreģionālais.

7.tabula

Zemnieku sociālā kapitāla telpiskā struktūra

Sociālā kapitāla līmenis		Sociālā kapitāla indikatori
1.	šauras kopienas	aktivitātes nē, sabiedriskās organizācijas nē
2.	vietējais	aktivitātes jā, sabiedriskās organizācijas nē
3.	reģionālais	aktivitātes nē, sabiedriskās organizācijas jā
4.	starpregionālais	aktivitātes jā, sabiedriskās organizācijas jā

Varētu rasties jautājums, kāpēc tieši šādi indikatori tiek izdalīti reģionālajam un starpreģionālajam sociālajam kapitālam. Tās saimniecības, kuras ražo produkciju tirgum, ir līdzīgās pozīcijās no produkcijas ražošanas un realizācijas viedokļa, atšķirība rodas tieši neformālo attiecību tīklā. Ja mēs vienas pašvaldības teritoriju uzlūkojam kā atsevišķu reģionālu kategoriju, bet rajonu, novadu, reģionu, valsti kā citas reģionālas kategorijas, tad varam pieņemt, ka attiecību tīklojumi, kas veidojas kādā pašvaldībā, un attiecības, kas pastāv ārpus šīs vienas pašvaldības, veido savstarpēju mijiedarbību, ko var uzskatīt par starpreģionālu procesu.

Zemnieku otrās aptaujas rezultāti SPSS programmā tika sagrupēti četrās grupās attiecībā pēc sociālā kapitāla telpiskās struktūras līmeņiem (skatīt 7.tabulu). Šauras kopienas līmeņa sociālais kapitāls bija 40 respondentiem, vietējais - 26, reģionālais- 51, bet visvairāk respondentu bija ar starpreģionāla līmeņa sociālo kapitālu - 75.

Zemnieku saimniecību attīstību raksturojošo kritēriju un izvirzīto četrus līmeņu sociālā kapitāla savstarpējo sakarību rezultāti parādīti 8. tabulā.

**Zemnieku saimniecību attīstības raksturojošo kritēriju un
sociālā kapitāla līmeņu savstarpējās sakarības**

Attīstības kritēriji	χ^2	Phi	p – vērtība	Sakarība
Zemes platību izmaiņu pakāpe	35.834	0.432	0.000	pastāv
Apgrozījuma pieauguma līmenis	8.766	0.219	0.033	pastāv
Viedoklis par saimniecības attīstību	21.595	0.335	0.000	pastāv

Avots: autore aprēķināti dati, balstoties uz aptaujas rezultātiem

Starp visiem zemnieku saimniecību attīstību raksturojošiem kritērijiem un sociālā kapitāla telpiskās struktūras līmeņiem pastāv sakarība, jo p - vērtība ir mazāka par 0.05 ($0.000 < 0.05$; $0.033 < 0.05$; $0.000 < 0.05$), hī kvadrāta kritērijs ir robežās no 8.766 līdz 35.834. Sakarību ciešuma koeficients Phi rāda, ka visciešākā sakarība ir starp sociālā kapitāla telpiskās struktūras līmeņiem un zemes platību izmaiņām, jo šajā gadījumā koeficients ir visaugstākais ($\Phi = 0.432$), tam seko sakarība ar respondentu vērtējumu par saimniecības attīstību ($\Phi = 0.335$). Agrozījuma pieauguma līmenis ieņem 3. vietu sakarību ciešuma rangā ($\Phi = 0.219$).

Iepriekš analizētie zemnieku saimniecību attīstību raksturojošie kritēriji un sociālā kapitāla savstarpējās sakarības, kur sociālais kapitāls vērtēts reģionālajā aspektā pēc zemnieku iesaistīšanās vietējo pašvaldību vai citas reģionālās telpas aktivitātēs (sabiedriskajās, nevalstiskajās organizācijās, apvienībās, asociācijās, biedrībās), vispirms parāda pašu zemnieku saimniecību attīstību. Zemnieku saimniecības attīstība nozīmē:

- 1) ienākumus – peļņa, labklājība īpašniekam un viņa ģimenei;
- 2) ienākumus - samaksātie nodokļi pašvaldības budžetā, sakārtota apkārtējā vide vietējā pašvaldībā;
- 3) ienākumus - samaksātie nodokļi valstij, lauksaimniecības primāro un sekundāro nozaru attīstību, labvēlīgas lauku attīstības politikas veidošanos.

Šie visi ienākumi ir paredzēti konkrētam adresātam noteiktā reģionālajā telpā. Attīstības procesam ir multiplicējošs raksturs. Investēšanas process, pirmkārt, notiek tieši, tas ir izteikts naudas izteiksmē, otrkārt, ņemot vērā sociālo kapitālu, netieši. Šīs investīcijas veidojas no savstarpējiem kontaktiem, uzticēšanās, kooperācijas un kohēzijas.

4.nodaļas kopsavilkums

Zemnieku saimniecību attīstība ir saistīta ar zemnieku sociālā kapitāla telpiskās struktūras līmeņiem. Sociālā kapitāla veidošanās ietvars bieži vien pārsniedz vienas teritoriālās vienības robežas, līdz ar to var izdalīt starpreģionālo sociālo kapitālu, kas bāzēts uz vairākām administratīvajām vienībām.

Nodaļas sākumā izvirzītā papildus hipotēze ir apstiprinājusies. Tās saimniecības, kuru rīcībā ir vairāk reģionāla vai starpreģionāla rakstura sociālais kapitāls, attīstās labāk nekā tās, kurās pārsvarā ir šauras kopienas vai vietējais sociālais kapitāls. Par to liecina sociālā kapitāla telpisko līmeņu indikatoru savstarpējās sakarības ar zemnieku saimniecību attīstības kritērijiem. Atkarībā no zemnieku saimniecību rīcībā esošā sociālā kapitāla līmeņa notiek arī investēšanas process attiecīgajā reģionālajā telpā. Nozīmīgāku ieguldījumu reģionālajā attīstībā sniedz zemnieku saimniecības, kuru sociālais kapitāls tiek radīts, kontaktu tīkli un neformālā darbība notiek gan vietējo pašvaldību, gan reģionu līmenī. Tādējādi zemnieku saimniecību attīstībā un katra reģiona attīstībā ir svarīga visu četru līmeņu sociālā kapitāla esamība.

Telpiskajā dimensijā kā pieņemamākais indikators zemnieku sociālā kapitāla novērtēšanai Zemgalē ir viņu dalība sabiedriskajās aktivitātēs vietējā pašvaldībā un dalība sabiedriskajās organizācijās reģionālajā un starpreģionālajā telpā.

5. ZEMNIEKU SOCIĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS ZEMGALĒ

Nodaļai ir 32 lappuses, 11 tabulas un 13 attēli.

Veikto pētījumu analīze liecina, ka sociālā kapitāla attīstība ir nozīmīga indivīdam, viņa saimnieciskajai darbībai un arī reģionālajai telpai. Zemnieku saimniecības attīstība neattiecas tikai uz saimniecības īpašnieku, tā ietekmē viņa ģimeni un arī pārējos saimniecībā nodarbinātos. Ja zemnieka sociālais kapitāls būs labi attīstīts, tas atstās pozitīvu iespaidu uz visiem saimniecībā strādājošajiem, zemnieku saimniecībā papildus tiks piesaistīts finanšu kapitāls, būs iespēja pilnveidoties cilvēkkapitālam, tādējādi tas atstās pozitīvu ietekmi arī reģionālajā telpā. Svarīgi ir izvērtēt sociālā kapitāla palielināšanas instrumentus, ņemot vērā mērķa grupu, laiku, esošo situāciju un teritoriju.

Ir noskaidrots, ka sociālā kapitāla radīšanā, zemniekiem svarīga ir:

- viņu dalība sabiedriskajās organizācijās;
- dalība vietējo pašvaldību aktivitātēs;
- kooperācija;
- uzticēšanās atsevišķām institūcijām.

Arī reģionam, kā telpiskai struktūrai ir svarīgi piesaistīt sociālo kapitālu, visu to ieguvumu kopu, kas veidojas no savstarpējām attiecībām un kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā. Tādēļ, lai notiktu sociālā kapitāla attīstība reģionā, vadoties no zemnieku saimniecību interesēm, būtu nepieciešams veikt papildus pasākumus, būtu jāiegulda papildus resursi sociālā kapitāla attīstībā Zemgales reģionā. Papildus pasākumiem jābūt vēršoties uz izglītības un izglītošanās iespēju palielināšanos reģionā. Šeit nav runa par vispārējo izglītību, bet gan par izglītību mūža garumā. Šobrīd zemniekiem tiek pieprasīta obligāta pirmā līmeņa lauksaimnieciskā

izglītība, un tā arī tiek nodrošināta, bet ar mūžizglītību saistītās iespējas šajā jomā netiek piedāvātas.

Līdzās izglītībai, kas ir nozīmīgs cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla izveides faktors, lielu iztrūkumu Zemgalē zemnieki izjūt arī informētības jomā. Šobrīd daudz vairāk var zaudēt, kā jebkad agrāk, no savas materiālās labklājības vai arī no tās pieauguma iespējām, nepietiekamas informācijas dēļ.

Promocijas darba ietvaros veikto aptauju rezultāti liecina, ka viens no sadarbības veidiem – kooperācija, šodien Zemgalē ir kļuvusi par augsti novērtētu procesu saimnieciskajā dzīvē. Bet neskatoties uz visai labajām zemnieku atsauksmēm par kooperāciju un tās nozīmi zemnieku saimniecību attīstībā, kooperācijas sistēma mūsu valstī ir vāji attīstīta.

Iepriekš izteikto apsvērumu rezultātā, promocijas darba autore iesaka pārbaudīt vairākus izstrādātos sociālā kapitāla palielināšanas scenārijus Zemgalē, lai meklētu optimālāko risinājumu sociālā kapitāla palielināšanā, vienlaikus atstājot pašreizējās situācijas saglabāšanas iespēju. Piedāvātie scenāriji Zemgalē ir:

- 1) pašreizējā stāvokļa saglabāšana;
- 2) vienota informācijas centra sistēmas izveide;
- 3) kooperācijas sistēmas izveide;
- 4) mūžizglītības sistēmas izveide.

Izvēlēto scenāriju darbības lauks pārsniedz viena reģiona robežas un darbojas daudz plašākā diapazonā.

5.1. Zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju realizācijas vīzija

Pašreizējā stāvokļa saglabāšana. Zemnieks kā galvenos zināšanu papildināšanas avotus izmanto ar lauksaimniecisko ražošanu saistīto ražošanas un tirdzniecības firmu pakalpojumus, informāciju žurnālos, avīzēs, televīzijā, internetā u.tml. Iespējams izmantot pagastā esošo zemnieku konsultantu (kuru izglītības un kompetences līmenis ir atšķirīgs) un LLKC sniegtos pakalpojumus. Brīva iespēja dibināt un piedalīties sabiedrisko organizāciju darbā, kuras lielākoties izvietotas rajonu centros un lielākajās Latvijas pilsētās. Neskatoties uz ne visai pozitīvo iepriekšējo gadu kooperācijas pieredzi laukos, veidojas atsevišķi jauni lauksaimnieciskie kooperatīvi. Taču to skaits ir neliels.

Rezultāts: Zemnieks, izmantojot pašiniciatīvu, spējīgs palielināt savu sociālo kapitālu.

Vienota informācijas centra sistēmas izveide zemniekiem. Uz LLKC bāzes izveidots vienots informācijas portāla tīmeklis valstī, kas saistīts ar tiešu pieslēguma iespēju citu Eiropas valstu informācijas tīkliem. Šajā tīklā iegūstama informācija par zemniekiem aktuāliem jautājumiem: atsevišķu lauksaimniecības nozaru aktualitātēm, zinātnes sasniegumiem lauksaimniecībā, alternatīvajiem nodarbošanās veidiem laukos, tirdzniecības aktualitātēm (kur, par cik, ko, cik daudz pirkt un pārdot), izglītību un dažādiem zināšanu pilnveides kursiem, NVO darbību, izklaides iespējām utt. Portālā iekļauts savstarpējais dialogu logs

(jautājumi un atbildes) gan pašu zemnieku starpā, gan zemnieku un speciālistu starpā. Tiek izveidota ārvalstu pieredzes apmaiņas informācijas plūsmas sistēma, jo īpaši Eiropa – Latvija, Latvija – Eiropa ietvaros, kuras rezultātā iespējama brīva stažēšanās iespēja, pieredzes apgūšana utt. Katrā pašvaldībā strādā koordinators konsultants lauksaimniecības un sabiedrisko aktivitāšu jautājumos – lauku attīstības speciālists, kurš ir vienotā informācijas tīkla darbinieks. Šādu darbinieku izvēlē ņemta vērā atbilstoša izglītība, kā arī darbinieku spējas, notiek rūpīga atlase. Rezultāts: zemnieks iegūst plašu informācijas klāstu vienuviet, tas ietaupa viņa laiku. Ar informācijas tīkla palīdzību dota iespēja iegūt jaunas zināšanas, jaunus kontaktus, ar interneta portāla palīdzību sākotnēji iespējams iegūt virtuālos komunikāciju partnerus, kas vēlāk var izvērsties daudz plašākos kontaktu tīklos, kas ir svarīgi sociālā kapitāla elementi.

Kooperācijas sistēma zemniekiem. Uz esošo profesionālo biedrību un asociāciju bāzes izanalizēta un precizēta kooperācijas sistēmas nepieciešamība atsevišķās lauksaimniecības nozarēs un reģionos. Apgūta mūsdienu ārvalstu kooperācijas pieredze, tā izvērtēta atbilstoši Latvijas apstākļiem. Izstrādāts šīs kooperācijas sistēmas optimālais modelis Latvijā. Pamatojoties uz izstrādāto modeli, tiek popularizēta un realizēta zemnieku interesēm atbilstoša kooperācijas sistēma Latvijā.

Rezultāts: zemnieks iegūst jaunus kontaktu tīklus, kas saistīti ar viņa tiešo darbu, iegūst iespējas nopirkt vajadzīgos resursus ražošanas attīstībai un realizēt saražoto produkciju par izdevīgāku cenu, iegūst papildus peļņu. No zemnieka tas prasa uzticēšanos pārējiem kooperatīva biedriem un sadarbību ar viņiem, kas ir būtiski elementi sociālā kapitāla attīstībā.

Mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem uz LLU¹⁶ un tās filiāļu, arodskolu vai profesionālo skolu bāzes. Katrs zemnieks individuāli var izvēlēties mūža izglītības programmu, kura ik gadu tiek pārskatīta atbilstoši jaunākajām aktualitātēm. Savukārt, mācību iestāžu programmās uzsvars tiek likts uz konkrētām specializācijas jomām, uz dažādo laukos izmantojamo zinātņu apguvi, uz jaunāko informācijas resursu iespējām, uz mārketinga stratēģijas jautājumiem, bet tajā pašā laikā nav aizmirstas tādas jomas kā psiholoģija, savstarpējā saskarsme, lietišķā etiķete un citas, kas īpaši svarīgas sociālā kapitāla palielināšanai.

Mūžizglītības sistēma balstīta uz trīs veidu apguves variantiem:

- 1) sistemātiska ziemas skola vai apmācības kursu tīkls reģionālajā līmenī;
- 2) individuālo konsultāciju tīkls;
- 3) tālmācības studiju tīkls.

Rezultāts: Zemnieks iesaistās savu kompetenču pilnveidošanas procesā, kas sniedz būtiskas priekšrocības cilvēkkapitālam un pakārtoti arī sociālajam kapitālam. Veidojas jauni kontaktu tīkli, kas balstīti uz zināšanām.

¹⁶ LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

5.2. Pētniecības process un tā rezultāti

Lai izvērtētu zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas iespējamus scenārijus un to attīstības perspektīvas zemnieku saimniecībās, vispirms autore veica SVID analīzi izvēlētajiem scenārijiem. Tālākajā gaitā, pieaicinot 5 ekspertus, tika veikta hierarhijas analīze. Ekspertu analīzes pamatā ir amerikāņu matemātiķa T.Saati (*Saaty T.L.*) hierarhiju analīzes metode (*The Analytic Hierarchy Process*), tā izmantota, lai zinātniski pareizi organizētu ekspertu darbu un veiktu ekspertu vērtējumu rezultātu apstrādi.

Ekspertu izvēlē ņemts vērā priekšnosacījums, lai tie būtu īpaši kompetenti kādā no zemniecības darbību telpiskajiem līmeņiem.

Zemnieku sociālā kapitāla attīstības scenāriju vērtēšanas kritēriju hierarhiju veido 3 līmeņi:

- 1.līmenis (problēma) – zemnieku sociālā kapitāla palielināšana;
- 2.līmenis - kritēriju grupas (zemnieku saimniecību, vietējo pašvaldību, reģiona, valsts un ES intereses);
- 3.līmenis - sociālā kapitāla attīstības scenāriji.

Ar hierarhijas metodes palīdzību, nosakot prioritātes otrajā līmenī izvietotajām kritēriju grupām, visaugstāko novērtējumu ieguva kritērijs – zemnieku saimniecību intereses, kura prioritātes vektora koordināte - 0.45, tātad visnozīmīgāk zemnieku sociālā kapitāla palielināšana ietekmēs tieši šo interešu grupu.

Izvērtējot visus ieguvumus, ko zemnieku saimniecība varētu papildus sasniegt vai gūt, ja paaugstinātos saimniecības īpašnieku un viņu ģimenes locekļu sociālais kapitāls, kā arī ņemot vērā promocijas darba trešajā un ceturtajā nodaļā analizētos pētījuma rezultātus un pirmajā nodaļā autores ieteikto sociālā kapitāla definīciju, otrā līmeņa kritēriju grupas ir sadalītas vairākās komponentēs, kuru izvērtēšanai izmantota pāru metode, savstarpēji salīdzinot komponentes un piešķirot tām rangus. Par pamatu komponentu novērtēšanas veidam ņemta Vilda Viki (*Wilde V.*) izklāstītā pāru metode, FAO¹⁷ „Sociālekonomisko un dzimumu analīzes programmas” (*SEUDA*¹⁸) pētījumiem. Pāru metode ir instruments, ar kura palīdzību var uzzināt par vislielākajām problēmām, var sarāžēt pēc svarīguma jeb būtiskuma divus atsevišķus salīdzināmos elementus. Tas ļauj vieglāk salīdzināt dažādu cilvēku prioritātes.

Kritēriju grupas un to sarāžētās komponentes pēc svarīguma jeb ekspertu viedoklis par to, kāds būs vislielākais ieguvums katrā kritēriju grupā no tā, ka tiks palielināts zemnieka sociālais kapitāls, ir šādas:

- zemnieku saimniecību intereses:
 - rangs 1 - papildus peļņa;
 - 2 - informētības pakāpes paaugstināšanās;

¹⁷ FAO - Food and Agriculture Organization

¹⁸ SEUDA - Sociālekonomisko un dzimumu analīzes programma

- 3 - neformālo attiecību iespējas;
- 4 - darbavietas nodrošinājums;
- 5 - iespēja turpināt dzimtas tradīcijas.
- vietējo pašvaldību intereses:
 - rangs 1 - iedzīvotāju potenciāla saglabāšanās;
 - 2 - darbavietu saglabāšanās pašvaldībā;
 - 3 - ienākumu palielināšanās;
 - 4 - kultūrvides attīstība teritorijā;
 - 4 - zemnieku iesaistīšanās pašvaldības jautājumu risināšanā.
- reģiona intereses:
 - rangs 1 - cilvēku aktivitātes paaugstināšanās;
 - 2 - papildus resursu piesaistīšana laukiem;
 - 3 - jaunu projektu īstenošana laukos;
 - 4 - lauksaimnieciskās pārstrādes uzņēmumu saglabāšana;
 - 5 - ainavu saglabāšana un dažādošana.
- valsts intereses:
 - rangs 1 - ienākumu palielināšanās valstī;
 - 2 - sociālās spriedzes mazināšanās valstī;
 - 3 - labākas iespējas ES struktūrfondu līdzekļu izmantošanā;
 - 4 - uzņēmējdarbības formu dažādošanas iespējas;
 - 5 - iespēja nodrošināt iedzīvotājus ar vietējo pārtiku.
- ES intereses:
 - rangs 1 - urbanizācijas procesu līdzsvarošana;
 - 2 - dabiskās vides un kultūrvides saglabāšana laukos;
 - 3 - dzīves līmeņu izlīdzināšanas veicināšana laukos;
 - 4 - pilsoniskā līdzdalība ar NVO palīdzību;
 - 5 - daudzveidīgas saimniekošanas attīstība.

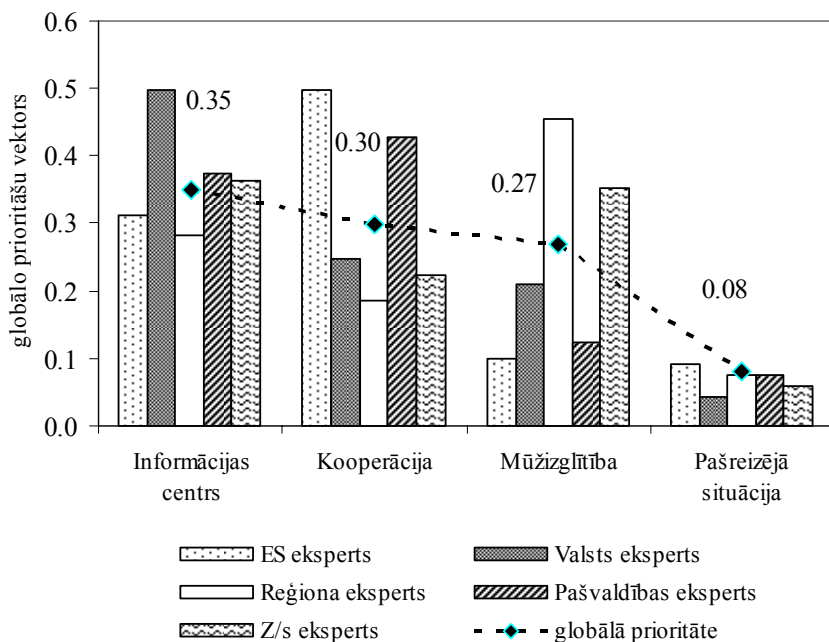
Sociālo kapitālu eksperti nepārprotami novērtē kā kapitālu, kā pieaugošu vērtību. Pirmajās četrās interešu grupās katrā tika iekļauta viena komponente, kas norāda uz to, ka sociālā kapitāla palielināšanās gadījumā, palielināsies arī ienākumi zemnieku saimniecībām, pašvaldībām, reģionam un valstij. Divās interešu grupās šī komponente ieņēma pirmo (augstāko) rangu, bet divās trešo.

Kā noslēdzošais etaps hierarhijas analīzē ir globālo prioritāšu vektoru aprēķināšana. Tās rezultāti ir apkopoti 9.tabulā. Globālā prioritāte ļauj spriest par optimālāko problēmas risinājuma variantu. Tā parāda prioritātes vektora koordinātes attiecībā pret vispārējo mērķi.

Globālo prioritāšu vektora aprēķini

Sociālā kapitāla attīstības scenāriji	Zemnieku saimniecību intereses	Pašvaldību intereses	Reģiona intereses	Valsts intereses	ES intereses	Globālās prioritātes
Pašreizējā situācija	0.09	0.07	0.07	0.07	0.06	0.08
Informācijas centrs	0.26	0.42	0.48	0.38	0.47	0.35
Kooperācija	0.36	0.23	0.25	0.31	0.19	0.30
Mūžizglītība	0.29	0.28	0.20	0.24	0.28	0.27

Izvirzīto problēmu – kā palielināt zemnieku sociālo kapitālu, skatot to no piecām dažādām kritēriju grupu pozīcijām, eksperti kā optimālu scenāriju izvēlējušies vienotā informācijas centra izveidi. Globālās prioritātes vektors šajā gadījumā - 0.35. Izvēlētie scenāriji viens otru neizslēdz un praktiski ir realizējami vienlaicīgi. Pašreizējā situācija ekspertus neapmierina un tiek uzskatīta kā nelabvēlīga sociālā kapitāla palielināšanai, taču pārējie scenāriji ir ieguvuši visai līdzīgu vērtējumu. Globālā prioritāšu vektora koordinātes ir no 0.27 – mūžizglītības scenārijam, līdz 0.35 vienotajam informācijas centram. Kooperācijas nepieciešamība katra indivīda sociālā kapitāla palielināšanai izvirzīta otrajā pozīcijā ar 0.30 vektora koordinātēm. Ja aplūkojam katra eksperta viedokli (2.attēls), vienotā informācijas centra izveides priekšrocības hierarhijas analīzes rezultātā kā optimālo scenāriju novērtēja valsts intereses pārstāvošais eksperts, arī pārējo ekspertu viedoklis ir visai viendabīgs - ar augstu novērtējumu šim scenārijam. Kooperāciju kā labāko sociālā kapitāla attīstības scenāriju atzinuši ES un pašvaldības intereses pārstāvošie eksperti, bet mūžizglītību – reģiona eksperts. Rezultējošais viedoklis ir par labu vienotajam informācijas centram.

2.att. Piemērotākā sociālā kapitāla attīstības scenārija izvēle (ekspertu vērtējums)

Turpinot pētījumu, autore veica 3 vislabāk novērtēto sociālā kapitāla attīstības scenāriju izvērtējumu pēc paredzamā realizācijas rezultāta:

- 1) pēc pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās izkļedes attiecīgajā administratīvajā vienībā Zemgalē, izvirzot divas teritoriālās vienības: vietējās pašvaldības un reģionu;
- 2) pēc paredzamajām scenāriju realizācijas izmaksām (vidēja termiņa periodam).

5.3. Sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju izvērtējums

Pēc pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās attiecīgajā administratīvajā vienībā - Zemgalē.

Vienota informācijas centra sistēmas izveide.

Vietējās pašvaldības ir spiestas strādāt uz informācijas tehnoloģiju attīstību, kā rezultātā veidosies lielāks pieprasījums pēc patstāvīgā interneta pieslēguma iespējām pašvaldībās. Tām radīsies arī papildus izdevumi, kas saistīti ar lauku attīstības speciālista darba vides nodrošinājumu. Galvenie ieguvumi saistīti ar

pastāvīgo iedzīvotāju – zemnieku un viņu ģimenes locekļu informētības pakāpes paaugstināšanos, viņu saimnieciskās darbības efektivitātes palielināšanos, kas nes peļņu arī vietējai pašvaldībai.

Reģions. Tā kā vienotā informācijas centra izveide paredzēta uz LLKC bāzes, kas atrodas Ozolniekos, līdzās Zemgales reģiona centram, tad šī scenārija realizācija paver jaunas attīstības iespējas pašam konsultāciju centram, ļauj paplašināt funkcijas. Vienlaicīgi reģionam tiek piesaistīti informācijas tehnoloģiju jomu speciālisti. Informācijas centra sistēmas izveide prasa arī ievērojamus finansiālos līdzekļus, kas tiktu aprobēti reģionā.

Rezumējot iegūtos paredzamos rezultātus, jāsecina, ka Vienota informācijas centra izveides gadījumā pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās būs visai vienmērīga reģionā, jo īpaši pēc gadiem desmit, kad zemniecībā stabili ienāks jaunā paaudze, kurai nebūs sveša informāciju tehnoloģiju joma un tās iespējas.

Kooperācijas sistēmas izveide.

Vietējās pašvaldības, kurās tiek izvietoti kooperatīvi, iegūst papildus darba vietas, attīstās attiecīgā nepieciešamā infrastruktūra, palielinās pašvaldību ienākumi. Mazāks ieguvums ir tām pašvaldībām, kuru teritorijā nav šāda tipa kooperatīvi vai to bāzes.

Reģions. Tā kā kooperācijas sistēmas izveides vadība bāzēta uz NVO sektoru, bet šāda tipa organizācijas, kuras saistītas ar lauksaimnieciska rakstura jautājumiem pamatā koncentrējas Latvijas galvaspilsētā, Zemgales reģions nebūs tiešs ieguvējs no šīs sistēmas izveides procesa puses. Lielāks ieguvums būs pašu kooperatīvu vai to bāzu izvietojums reģionā, jo tam par pamatu ir pietiekošs lauksaimniecības pārstrādes uzņēmumu īpatsvars, labi attīstītā ceļu un dzelzceļu infrastruktūra un jau esošie labi darbojošies kooperatīvi reģionā, kā, piemēram, kooperatīvās sabiedrības Latraps, Laidars G.

Kooperācijas sistēmas izveides gadījumā pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās būs nevienmērīga, ar izteikti blīvu sociālā kapitāla tīklu ap kooperatīvu atrašanās vietām reģionos un mazāku, bet vienmērīgu tā pārklājumu pārējā teritorijā.

Mūžizglītības sistēmas izveide.

Vietējās pašvaldības iegūs zināšākus iedzīvotājus, kas šīs zināšanas spēs izmantot savā saimnieciskajā darbībā, radot papildus ienākumus gan savai saimniecībai, gan vietējai pašvaldībai. Uzlabosies psiholoģiskais klimats vietējā sabiedrībā, jo mūžizglītības sistēmā būs iekļautas arī psiholoģiskās apmācības un savstarpējās saskarsmes kurss.

Reģionā ir pietiekoši plašs atbilstošu izglītības iestāžu tīkls un attiecīgu mācītspēku, speciālistu potenciāls mūžizglītības sistēmas izveidei zemniekiem. Tas šāda veida mācību iestādēm pavērtu jaunas iespējas, jo īpaši pieaugušo izglītības jomā.

Mūžizglītības sistēmas izveides gadījumā zemniekiem pieaugošais sociālais kapitāls vairāk koncentrēsies teritorijās ap izglītības iestādēm, kuras iesaistīsies šajā procesā. Tālākajās vietās tas būs mazāk izteikts, jo šī scenārija realizācija

prasa lielāku pašiniciatīvu no zemnieka. Laika trūkuma vai citu iemeslu dēļ scenārijs var tikt nepilnīgi realizēts.

Sociālā kapitāla attīstības scenāriju izvērtējums pēc realizācijas izmaksām.

Pētījumu rezultātā ir izstrādāts rīcības plāns sociālā kapitāla attīstības scenārijiem Zemgales reģionam, un veikti izmaksu aprēķini vidēja termiņa periodam – pieciem gadiem. Tas ir laika periods, kurā varētu tikt realizēti zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenāriji Zemgalē. Rīcības plāns ietver izpēti un plānošanas darbus, speciālistu nodrošināšanas iespējas un viņu apmācību, attiecīgo programmu izstrādi un to kvalitātes kritēriju ieviešanu un kontroli, kā arī nepieciešamo materiāli tehnisko bāzi un sadarbības tīklu izveidi reģionālajā līmenī. Piecu gadu perioda izmaksas scenāriju realizācijai iekļautas 10.tabulā, rīcības plāns un izmaksu aprēķini pievienoti promocijas darba pielikumā.

10.tabula

Sociālā kapitāla attīstības scenāriju realizācijas izmaksas Zemgalē

Rīcības virziens	Scenārijs	Izmaksas piecos gados	
		kopā, milj.LVL	% no kopējām scenārija realizācijas izmaksām
Izpēte, plānošana, programmu attīstība	I	0.047	2.131
	K	0.348	0.076
	M	0.141	15.932
Kvalitātes nodrošināšana	I	0.013	0.589
	K	0.012	0.003
	M	0.005	0.565
Materiāli tehniskā bāze, sistēmas darbības nodrošināšana	I	2.126	96.374
	K	459.800	99.910
	M	0.737	83.277
Sadarbības tīkla izveide	I	0.020	0.906
	K	0.053	0.011
	M	0.002	0.226
Kopā:		463.304	*
Pa scenāriju veidiem	I	2.206	100.000
	K	460.213	100.000
	M	0.885	100.000

Piezīme: lietotie apzīmējumi I – Vienota informācijas centra sistēma, K – Kooperācijas sistēma, M – Mūžizglītības sistēma, milj.LVL – miljons lati. Izmaksu aprēķini pēc 2007.gada sākuma cenām.

Izmaksu ziņā daudz maz līdzīgi un salīdzināmi ir divi scenāriji: vienotā informācijas centra izveide un mūžizglītības sistēmas izveide. Tie praktiski tiek

veidoti no jauna, bet kooperācijas sistēmas īstenošana prasa daudz lielākas materiālās izmaksas, jo saistīta ar produkcijas ražošanu un realizāciju, un tā balstās uz jau daļēji darbojošos sistēmu. Vislielākie ieguldījumi sociālā kapitāla attīstības scenāriju ieviešanai nepieciešami kooperācijas scenārija gadījumā. Vidēja termiņa piecu gadu periodā sistēmas izveidei un tās darbības nodrošināšanai nepieciešami 460.213 milj.LVL, vienotā informācijas centra gadījumā - 2.206 milj.LVL, bet vismazākās izmaksas nepieciešamas mūžizglītības sistēmai zemniekiem - 0.885 milj.LVL.

Veidojoties izmaksu posteņiem, vislielākie ieguldījumi nepieciešami materiāli tehniskās bāzes izveidei un sistēmas darbības nodrošināšanai. Piecos gados kooperācijas gadījumā- 459.8 milj.LVL jeb 99.9% no visām scenārija izmaksām. Tajās iekļautas arī reģionā jau veiksmīgi darbojošos divu kooperatīvo sabiedrību izmaksas (viens darbojas lauksaimniecības pakalpojumu jomā, otrs - gaļas realizācijā). Informācijas centra gadījumā materiāli tehniskās bāzes izveidei un uzturēšanai nepieciešams 2.126 milj.LVL jeb 96.4% no visām izmaksām, vismazākie ieguldījumi nepieciešami mūžizglītības sistēmas materiāli tehniskās bāzes izveidei un darbības nodrošināšanai - 0.737 mil.LVL jeb 83.3% no visām scenārija izmaksām.

Materiāli tehniskās bāzes izmaksās tiek iekļautas sistēmas infrastruktūras objektu izveides un uzturēšanas izmaksas, intelektuālo resursu, kā arī informāciju un komunikāciju tehnoloģiju izmaksas. Kooperācijas sistēmas gadījumā lielu daļu no izmaksām sastāda dažādu pamatlīdzekļu iegāde un kooperatīvu darbības nodrošināšana.

Izvēlēta scenārija ieviešanas plānošana, izpēte un attiecīgu programmu izstrāde visvairāk līdzekļu, proporcionāli kopējām izmaksām, prasīs mūžizglītības sistēmas ieviešanas gadījumā - 15.9% no kopīgajām izmaksām. Savukārt, kvalitātes kritēriju izpildes nodrošināšanai visos scenārijos būs nepieciešams aptuveni līdzīgs līdzekļu daudzums. Sadarbības tīkla izveidei visvairāk līdzekļu no kopējām izmaksām būs nepieciešams informācijas centra izveidei, bet vismazāk kooperācijas sistēmas izveides gadījumā. Zemgalē vienlaicīgi ja tiek īstenoti visi trīs sociālā kapitāla attīstības scenāriji, tad piecu gadu periodā pēc pašreizējām cenām (2007.gada sākums) būtu nepieciešams ieguldīt 463.304 milj.LVL, pie tam, ņemot vērā prognozēto inflāciju un cenu izmaiņu līmeni Latvijā, šī summa varētu pieaugt vēl par 25 % un sasniegt 579.13 milj.LVL.

Ja analizē ieguldījumu apjomu pa gadiem, tad izmaksas secīgi pieaug katru gadu. Vislielākās izmaksas – pirmajā un otrajā gadā, proporcionāli kopējām izmaksām, ir vienotā informācijas centra izveidošanas gadījumā - 42%, tālākajā periodā izmaksas pa gadiem ir visai līdzīgas no 0.413 līdz 0.442 milj.LVL gadā, skatīt 11.tabulu.

Scenāriju realizācijas izmaksas pa gadiem

Scenārijs	Mērvienība	Izmaksas pa gadiem					Kopā
		1.gads	2.gads	3.gads	4.gads	5.gads	
I	milj.LVL	0.395	0.540	0.442	0.413	0.416	2.206
	%	18	24	20	19	19	100
K	milj.LVL	58.791	72.401	88.101	109.872	131.048	460.213
	%	13	16	19	24	28	100
M	milj.LVL	0.034	0.292	0.186	0.187	0.186	0.885
	%	4	33	21	21	21	100
Kopā:	milj.LVL	59.220	73.233	88.729	110.472	131.650	463.304
	%	13	16	19	24	28	100

Piezīme: lietotie apzīmējumi I – Vienota informācijas centra sistēma, K – Kooperācijas sistēma, M – Mūžizglītības sistēma, milj.LVL – miljons latī. Izmaksu aprēķini pēc 2007.gada sākuma cenām.

Pakāpeniski pa gadiem izmaksas pieaug kooperācijas sistēmas izveides procesā. Ja pirmajā gadā nepieciešams ieguldīt 13%, otrajā gadā - 16%, tad ceturtajā - jau 24%, bet piektajā - 28% no visām izmaksām. Tas saistīts ar to, ka paredzēts kooperācijas sistēmā iekļaut, bez jau esošajām, arī citas lauksaimniecības nozares. Mūžizglītības sistēmas izveidē visvairāk līdzekļu nepieciešams ieguldīt otrajā gadā - 33% no visām izmaksām, tas saistīts ar materiāli tehniskās bāzes izveidi šai sistēmai, turpmākajā laika periodā izmaksas ir visai līdzīgas - 0.186 līdz 0.187milj.LVL gadā.

Ja vērtējam visu trīs scenāriju izmaksas pa gadiem kopumā, tad to pieaugums, līdzīgi kā kooperācijas sistēmas izveides gadījumā, ir pakāpeniski pieaugošs no 59.22 milj.LVL pirmajā gadā līdz 131.65 milj.LVL piektajā gadā.

Scenāriju realizācijas finansējuma avoti varētu būt dažādi: gan no valsts un vietējo pašvaldību budžetiem, gan no Eiropas Savienības piesaistītiem līdzekļiem, gan privātais kapitāls un sabiedrisko organizāciju finanšu līdzekļi. Lielākā finansējuma daļa kooperācijas sistēmas izveidē un darbībā ir paredzēta no privātā kapitāla, bet vienotā informācijas centra un mūžizglītības scenārija realizācijai vairāk būs nepieciešami valsts budžeta līdzekļi, it sevišķi sākotnējā periodā. Pēc tam šīs sistēmas ietvaros var izveidot sabiedrības ar ierobežotu atbildību, līdz ar to mainīsies arī finansēšanas avoti.

5.nodaļas kopsavilkums

Kā optimāls scenārijs sociālā kapitāla attīstībā Zemgalē vērtējama vienotā informācijas centra izveide zemniekiem, to kā labāko atzina arī pieaicinātie eksperti. Šī scenārija realizācijai nepieciešamie līdzekļi ir vidēji, salīdzinot ar pārējiem diviem scenārijiem, tā ieviešanas rezultātā veidosies arī visvienmērīgākais sociālā kapitāla pārklājuma tīkls. Līdz ar to paredzama arī vienmērīgāka sociālā kapitāla pieaugošās vērtības koncentrēšanās reģionā. Arī pārējo divu: kooperācijas un mūžizglītības sistēmas izveides scenāriju īstenošana nav pretrunā ar vienotās informācijas centra izveidi, faktiski visi trīs scenāriji ir

realizējami vienlaicīgi. Tādejādi ieguldot papildus resursus sociālā kapitāla palielināšanā reģionā, iespējams nodrošināt tā attīstību Zemgalē. Pašreizējā situācija sociālā kapitāla palielināšanā reģionā tiek vērtēta negatīvi. Tā kā sociālā kapitāla attīstības scenāriju realizācija ir plašāka par viena reģiona ietvariem, tad šos scenārijus ir iespējams aprobēt arī pārējos Latvijas reģionos.

NOSLĒGUMS

Galvenie secinājumi, atzinumi, konstatējumi

1. **Līdzās tradicionālajiem ekonomiskajiem resursiem** arvien biežāk zinātniskajā aprītē tiek nosaukts **sociālais kapitāls**. Sociālā kapitāla jēdziena skaidrojumi ir plaši, vairāk tie vērsti uz sociālā kapitāla izpausmes veidiem un iezīmēm, nevis uz rezultātu.
2. Apkopojot teorētisko informāciju, autore ir izveidojusi sociālā kapitāla definīcijas, kuras vairāk ir piemērotas ekonomiska rakstura pētījumiem:
 - 1) **sociālais kapitāls** ir ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību;
 - 2) **starpreģionālais sociālais kapitāls** ir ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību, pie tam šis kapitāls ir bāzēts uz vairākām administratīvajām vienībām.
3. Liela nozīme reģionālajā ekonomikā ir **reģionālajai identitātei**, iedzīvotāju vēlmei dzīvot un strādāt noteiktā reģionā. Zemgalē, saskaņā ar aptauju, ļoti ciešu piederību savam reģionam izjūt vairāk kā 50% iedzīvotāju, kas ir otrais augstākais rādītājs Latvijas reģionos. Tas ir pozitīvs fakts sociālā kapitāla piesaistei reģionam.
4. **Reģionālo iedalījumu Latvijā** un dažādo to interpretāciju pēdējo desmit gadu laikā būtiski ir ietekmējis tieši **sociālais kapitāls**, kurš piemita vadošajiem darbiniekiem un administrācijai attiecīgajās, jau esošajās, institūcijās, uz kuru bāzes tika veidotas jaunās organizācijas Latvijā. Saistībā ar lauksaimniecību, reģionālo iestāžu nosaukumos līdzās jau tradicionālajiem parādās vēl astoņi dažāda veida nosaukumi, arī pārraudzībā esošās teritorijas ir atšķirīgas, tas apgrūtina reģionālo procesu izpēti un optimizāciju valstī.
5. **Zemgales reģiona** lauku teritorijās **nozīmīgas sociālā kapitāla aprobācijas vietas ir zemnieku saimniecības**. Tās apsaimnieko 59.3% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes reģionā, arī dibināto saimniecību skaits uz 1000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem starp Latvijas reģioniem.
6. 20.gadsimta 90-tajos gados, neatkarības atjaunošanas periodā, kad tika dibinātas zemnieku saimniecības Latvijā, **labākas iespējas bija zemnieku saimniecībām, kuras veidoja bijušie lauksaimniecības speciālisti, vadītāji,**

jo tiem bija atbilstoša materiālā un sociālo tīklu bāze. Zināmas iespēju priekšrocības bija ar laukiem nesaistītajiem mantiniekiem, tiem piemita lielāka spēja riskēt, daļēji šie faktori sasaucās ar sociālā kapitāla esamību vai iztrūkumu.

7. **Sociālais kapitāls darbojas kā zemnieku saimniecību attīstību veicinošs faktors**, jo saimnieciskā izaugsme ir atkarīga no vairākiem sociālā kapitāla indikatoriem:

- 1) no zemnieku dalības profesionālajās biedrībās, apvienībās, asociācijās un dažādās lauksaimnieciskā rakstura sabiedriskajās organizācijās (p-vērtības, kas norāda par sakarību esamību, ir robežās no 0.000 līdz 0.039);
- 2) no zemnieku saimniecību dalības lauksaimnieciskā rakstura kooperatīvos, jo pastāv savstarpēja sakarība starp dalību kooperatīvos un visiem izvēlētajiem saimniecības attīstības raksturojošiem kritērijiem (p-vērtība ir robežās no 0.000 līdz 0.021);
- 3) no spējas uzticēties, jo īpaši institūcijām, kuras, pēc zemnieku domām, ietekmē saimniecisko attīstību, šāda veida institūcijas Latvijā ir valdība, banku sistēma, dažādas sabiedriskās organizācijas, izglītības iestādes un daļēji arī masu mediji, kā arī Eiropas Savienības institūcijas.

Zemnieku saimniecības, kuru rīcībā ir vairāk sociālā kapitāla veidošanās priekšnosacījumu, ir labāk attīstītas.

8. **Pašreizējā situācija zemnieku sociālā kapitāla attīstībā Zemgalē vērtējama kā neapmierinoša**, kā ierobežojošie faktori tam ir:

- 1) privātās zemniecības tradīciju pārrāvums, to neesamība padomju okupācijas gados;
- 2) zemnieku mobilitātes inertums, ko izraisa ciešā saistība ar zemi, dzimtas mājām;
- 3) ciešās radniecīgās saites;
- 4) zemais zemnieku pašnovērtējums.

Reģionā sociālā kapitāla attīstībā nepieciešams ieguldīt papildus resursus, kas vērsti uz sadarbību, izglītību, kooperāciju un informācijas paplašināšanos.

9. **Tās zemnieku saimniecības, kuru rīcībā ir vairāk reģionāla vai starpreģionāla rakstura sociālā kapitāla, attīstās labāk un investē vairāk arī reģionu attīstībā** nekā tās, kuras balstītas tikai uz šauras kopienas vai vietēja rakstura sociālo kapitālu, jo pastāv savstarpējās sakarības starp sociālā kapitāla telpisko līmeņu indikatoriem un zemnieku saimniecību attīstības kritērijiem:

- zemes platību izmaiņām (p-vērtība 0.0000);
- gada apgrozījuma pieauguma līmeņiem (p-vērtība 0.033);
- viedokli par saimniecību attīstību (p-vērtība 0.000).

10. **Telpiskajā dimensijā kā pieņemamākais indikators** zemnieku sociālā kapitāla novērtēšanai ir viņu dalība sabiedriskajās aktivitātēs vietējā

pašvaldībā un dalība sabiedriskajās organizācijās reģionālajā un starpreģionālajā telpā. Starp šiem indikatoriem un zemnieku saimniecības attīstību raksturojošiem kritērijiem pastāv savstarpējas sakarības (p-vērtība ir robežās no 0.000 līdz 0.033).

11. **Zemnieku aktivitāte vietējo pašvaldību un Saeimas vēlēšanas procesā**, lai novērtētu sociālo kapitālu telpiskajā dimensijā, **nav izmantojama kā sociālā kapitāla indikators**, jo nepastāv sakarība starp zemnieku saimniecību vadītāju piedalīšanos vēlēšanu procesā un visiem izvēlētajiem sociālā kapitāla telpiskās struktūras līmeņiem (p-vērtība - 0.212). Daudz plašākus tīklojumus, uzticēšanos un spēju iekļauties kolektīvā prasa paša indivīda iesaistīšanās politiskajās aktivitātēs - politiskajās partijās vai vēlēšanu apvienībās nekā balsošanas procesā. Šis kritērijs ir daudz būtiskāks sociālā kapitāla izvērtēšanas procesā, taču pastāv problēma, ka tas ir salīdzinoši mazskaitlisks.
12. **Ieteicamie scenāriji sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē** un arī Latvijā, jo to realizācija ir plašāka par viena reģiona ietvariem, ir:
 - 1) **vienota informācijas centra izveide;**
 - 2) **kooperācijas sistēmas vadība;**
 - 3) **mūžizglītības sistēmas izveide.**

Eksperti kā optimālo scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā novērtējuši vienotā informācijas centra izveidi (globālā prioritātes vektora koordināte - 0.35), pēc tam augstāko vērtējumu ir ieguvusi kooperācijas sistēma (vektora koordināte - 0.30), tam seko mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem (globālā prioritātes vektora koordināte - 0.27). Visiem šiem scenārijiem vērtējums ir visai tuvs, tas neizslēdz šo scenāriju attīstību vienlaicīgi.

13. Savstarpēji salīdzinot izvēlētais zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas kritēriju grupas, visaugstāko novērtējumu iegūst kritērijs - zemnieku saimniecību intereses (vidējais prioritātes vektors ir 0.45). Tieši **zemnieku saimniecības ir visvairāk ieinteresētas zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā.**
14. Eksperti visaugstāko novērtējumu, proti, ieguvumu, ko sniegs **zemnieku sociālā kapitāla palielināšana**, prognozē:
 - 1) zemnieku saimniecību interešu grupā – peļņas palielināšanās iespēju;
 - 2) pašvaldības interešu grupā – iedzīvotāju potenciāla saglabāšanas iespēju vietējā pašvaldībā;
 - 3) reģiona interešu grupā – cilvēku aktivitātes paaugstināšanos reģionā;
 - 4) valsts interešu grupā – ienākumu palielināšanos valstī;
 - 5) Eiropas Savienības interešu grupā – urbanizācijas procesu līdzsvarošanu.

Zemnieku saimniecību un valsts interešu grupā **visaugstāko novērtējumu ieguva rādītājs, kas prognozē picaugošos ienākumus no sociālā kapitāla attīstības reģionā**, tas norāda uz sociālo kapitālu kā materiālo vērtību.

15. Izvērtējot sociālā kapitāla attīstības scenārijus pēc paredzamajām izmaksām, piecu gadu periodā vislielākās izmaksas - 460.213 milj.LVL nepieciešamas kooperācijas sistēmas izveidē un uzturēšanā. **Vienotā informācijas centra izveidei un darbības nodrošināšanai nepieciešams 2.206 milj.LVL**, bet mūžizglītības sistēmas zemniekiem ieviešanai Zemgalē nepieciešami 0.885 milj.LVL. Realizējot visus trīs scenārijus vienlaicīgi, piecos gados pēc pašreizējām izmaksām būtu nepieciešams ieguldīt 463.304milj.LVL.
16. Kooperācijas sistēmas darbības nodrošināšanai reģionā pārsvarā paredzēts ieguldīt privātā kapitāla resursus, pārējo divu scenāriju īstenošanai vairāk nepieciešams valsts atbalsts. **Vienotā informācijas centra izveide nodrošinātu visvienmērīgāko sociālā kapitāla tīkla pārklājumu reģionā, izmantojot salīdzinoši mazāk resursu.** Tas ir būtisks nosacījums, lai nopietni apsvērtu šādas sistēmas izveidi reģionā.

Problēmas un priekšlikumi to risināšanai

1.problēma: Sociālais kapitāls ir nepietiekoši novērtēts resurss ekonomikā.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

1. Ekonomisko resursu iedalījumā ir nepieciešams iekļaut arī sociālo kapitālu, kas ietverts cilvēka resursu grupā. Ekonomisko resursu iedalījums tādējādi būtu šāds:
 - 1) dabas resursi;
 - 2) cilvēka resursi:
 - cilvēkkapitāls;
 - sociālais kapitāls;
 - 3) materiālie resursi:
 - finanšu kapitāls;
 - nefinanšu kapitāls.
2. Ekonomikas teorijas apmācībā iekļaut plašāku informāciju par sociālo kapitālu.

2.problēma: Sociālā kapitāla novērtēšanai reģionālajā ekonomikā nav izstrādāta metodoloģija vienas valsts vai reģiona ietvaros.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

1. Lai izvērtētu sociālo kapitālu kā reģionālās attīstības elementu, LR CSP, SKDS¹⁹ sadarbībā ar RAPLM, VRAA, ĪUMSIL²⁰ un NVO ir nepieciešams izstrādāt sociālā kapitāla izpētes metodoloģiju, ņemot vērā atsevišķu sabiedrības grupu specifiskos sociālā kapitāla veidošanās nosacījumus. Pēc tam veidot

¹⁹ LR CSP – Latvijas Republikas Centrālā Statistikas pārvalde; SKDS - Tirgus un sabiedrības domas pētījumu centrs

²⁰ RAPLM - Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrija; VRAA - Valsts reģionālās attīstības aģentūra; ĪUMSIL - Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts

apvienojošus metodiskos nosacījumus sociālā kapitāla novērtēšanā reģionālajā ekonomikā.

2. Aptaujās LR CSP jāietver sociālā kapitāla novērtēšanas indikatorus. Zemniekiem ar sociālo kapitālu saistīti jautājumi būtu jāiekļauj ikgadējā “Lauku saimniecību apsekojumā.”
3. Lai pilnvērtīgāk varētu analizēt reģionālās atšķirības un to negatīvās sekas valsts institūciju pasūtītajiem statistiskajiem datiem būtu jābūt publiski pieejamiem arī reģionālajā interpretācijā.

3.problēma: Zemniekiem sociālā kapitāla palielināšanai visvairāk pietrūkst vienotas informācijas plūsmas.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

1. Uz LLKC bāzes jāveido vienota informācijas centra sistēma zemniekiem, kurā informācijas apmaiņa notiktu gan verbāli, gan virtuāli. Galveno akcentu jāliek uz informācijas tehnoloģijām un iespējām iegūt dažādu un sistematizētu informāciju vienuviet.
2. Jāizveido vienotās informācijas mājas lapu (WEB) - lietošanai zemniekiem, lauksaimniekiem, kurā būtu pieejama ne tikai dažāda veida informācija, bet arī savstarpējais dialogu logs, sludinājumi, konsultāciju virtuālās sniegšanas iespējas, ES valstu stažēšanās piedāvājumi utt.
3. Jāattīsta mūžizglītība, kura domāta atsevišķai interešu grupai – zemniekiem, lauksaimniekiem. LLU un tās filiālēs, arodskolās un profesionālajās skolās jāizveido efektīvs mūžizglītības sistēmas tīkls, kurā izglītības ieguve varētu notikt trīs veidos:
 - sistemātiska ziemas skola vai apmācības kursu tīkls reģionālajā līmenī;
 - individuālas konsultācijas;
 - tālmācība.
4. Vietējām pašvaldībām jāatbalsta sabiedrisko kopienu veidošanās – kā sociālā kapitāla veicinošs faktors. Laukos tās īpaši jāpopularizē iedzīvotāju grupās, kuri ir darbaspējas vecumā, bet nav ekonomiski aktīvi. Jāveicina šādu cilvēku uzticēšanās sabiedrībai, viņu kontaktu tīklu paplašināšana. Tas atstās pozitīvu ietekmi uz viņu ekonomiskās darbības efektivitāti un rezultātiem.

4.problēma: Kooperācija laukos ienāk lēni un negribīgi, zemnieku saimniecību attīstība vairāk vērsta uz konkurenci, nevis sadarbību.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

1. Zemnieku kooperācijas ideja jāanalizē ne tikai no finansiālā izdevīguma pozīcijām, tā jāuztver arī kā sadarbības forma, kurā būtiska ir uzticēšanās. Kooperācijas idejas plašākai izvērsšanai jāapgūst pozitīvā ārvalstu, īpaši Eiropas Savienības dalībvalstu, pieredze.

2. Lauksaimnieku profesionālajām biedrībām un asociācijām jāizstrādā kooperācijas sistēmas vienotās stratēģijas vadlīnijas, kuras īstenojot, plašāk varētu tikt ieviesta zemniekus interesējoša un ekonomiski izdevīga kooperācija.
3. ZM, LLKC, LAD, LVAEI u.c. ar laukiem saistītām institūcijām jāpopularizē kooperācija ne tikai kā izdevīgs sadarbības veids, pamatojot to ar ekonomiskiem aprēķiniem, zinātniskiem pētījumiem, bet lielākoties ar pozitīvajiem piemēriem šajā jomā.
4. Profesionālajām mācību iestādēm, jo īpaši augstskolu līmenī LLU, jāizveido studiju apakšprogramma kooperācijas vadībā un menedžmentā.

INTRODUCTION

Any society is formed of individuals, the process of mutual interactions takes place within it and social capital elements such as mutual relations, trust, informal networks, co-operation and cohesion emerge as a result of it. So far in Latvia social capital has been a resource that was little researched in analyses of economic performance and regional development. Usually the traditional factors of production like land, labour, capital are analysed; information, humans, human capital are also analysed recently. However, the effect that can be achieved by having better human contacts, mutual trust is not valued.

In the world, many researchers, sociologists, economists, philosophers have studied the phenomenon of social capital, their achieved results have been often discussed in the scientific literature: Bourdieu P. (1980., 1983., 1986.), Burt R. (1992.), Castle E. (2002.), Coleman J. (1988.), Freitag M. (2001.), Fukuyama Fr. (1995., 2001., 2002.), Harper R. (2001.), Inglehart R. (1997.), Jacobs J. (1965., 1992.), Knack S. (1997.), Keefer P. (1997.), Narayan D. (1997., 2001.), Piza-Georgi B. (2002.), Portess A. (1998.), Putnam R.D. (1993., 1995., 2000., 2001., 2003.), Rose R. (1998., 1999., 2000.), Woolcock M. (2001.) and others.

Publications regarding social capital are rarely produced in Latvia. Several authors have outlined the role of social capital in public life processes, they are as follows: Austers I. (2001.), Ābele J. (2002.), Krūzmētra M., Rivža B. (2000.), Tērauda V. (2001.), Meņšinkovs V. (2001.), Trops J. (2000.), Zilinska Dz., Zīverte L. (2001.) a.o.

The term social capital was interpreted differently, sometimes even controversially. Presently the best empirical studies on social capital can be found at the level of households and communities.

Rural areas are a living space where multiform political, economic, cultural and social activities of people living there take place. It is one of society's subsystems. When talking about rural areas, first of all we imagine the natural environment, secondly, people living there. In rural areas people are involved in different businesses, but at the same time agriculture in Latvia is an important business.

Right after Latvia regained independence in 1990-ies, the leading kind of business in rural areas oriented toward profit-making, especially in the Zemgale region, was farming. Farms usually are managed by their owners, but mostly the whole family and quite often even farmers' relatives are engaged in this business. A situation was observed that preconditions for starting farm businesses in the transition period were equal in terms of financial resources and farm equipment, however, part of these farms were developing and became modern and competitive, but part of them turned into almost subsistence farms or stopped their business activities.

Author's reconnoitring studies and observations justify an assumption that social capital is one of the factors of successful commercial activity, which, in turn, is

subordinately important to regional development as well. However, the level of social capital development and abilities to attract it are very diverse, therefore, additional resources have to be invested in the region for its development. These facts are little researched in Latvia. Research in this field is especially topical and necessary in order to assess possible additional resources for commercial activity and regional economics.

The Ph.D. paper has been worked out during 2002-2007. The key data analysed in the paper included the period from 2001 to 2006. However, to identify several trends, some data included the period from the year of independence through 2006. To characterise the regions, the data of 2004 were used as these data were the latest available indicators regarding Latvian regions.

The **research object** in the Ph.D. paper is **social capital in Zemgale**, the **research subject** is the **possibilities for developing farmers' social capital**.

The hypothesis of the Ph.D. paper: if investing additional resources in social capital development in Zemgale, the level of farm development will increase in the region.

According to the hypothesis, the **aim of the Ph.D. paper** is to assess social capital as a factor impacting farm development and regions and to identify the possibilities for its development.

The following **tasks** have been stated to achieve the aim:

- 1) to ascertain the historical background of theoretical aspects of the social capital concept and to identify the role of social capital in the national economy and regional development;
- 2) to analyse the formation of farms within the context of social capital;
- 3) to survey farmers in the Zemgale region in order to identify relationships between farm development and social capital indicators;
- 4) to select indicators for assessing farmers' social capital in the regional aspect;
- 5) to identify and assess appropriate scenarios for increasing farmers' social capital in Zemgale.

Limitations of the topic – due to the limitations of the Ph.D. paper, social capital is researched as a result of social networking. Social capital is researched in rural areas of Zemgale with intensive agricultural production. Farmers' disposable social capital is assumed a key type of social capital. Regional development in the paper is based upon farm development.

The material and informative framework used for achieving the aim, accomplishing the tasks and proving the hypothesis:

- EU²¹ directives, laws of the Republic of Latvia, regulations of the Cabinet of Ministers and other legal documents;

²¹ EU – European Union

- data of the Central Statistical Bureau of Latvia;
- documents prepared, programmes and reports elaborated by the Ministry of Agriculture;
- information provided by the SRS, SLS, RSS, SPSS, the Latvian Agrarian Economics Institute, the Register of Enterprises, the Zemgale Development Agency, co-operatives and NGOs ²²;
- World Bank informative materials;
- theoretical and analytical literature;
- publications by Latvian and foreign scientists;
- other information sources listed in bibliographical references.

In order to accomplish the tasks and prove the hypothesis, several research methods were applied, which were selected according to specific problems tackled in each chapter:

- General research methods -
 - logical and constructive;
 - monographic;
 - analysis and synthesis;
 - inductive and deductive,
- Statistical methods -
 - descriptive statistical;
 - dynamic arrays analysis a.o.,
- Nonparametric methods - Chi-Square tests,
- Other research methods -
 - sociological surveying;
 - hierarchy analysis;
 - Pair-wise analysis;
 - SWOT²³ analysis.

The **Ph.D. paper** consists of 5 chapters.

Chapter 1 includes a theoretical review of the topic and ascertains the historical background of the social capital concept. The term social capital and the indicators for its evaluation are discussed by using studies of many authors. In the classification of economic resources, social capital and human capital are regarded as human resources and both types of capital take an equal position among natural, financial and non-financial types of capital in the group of economic resources. Chapter 1 ends with a social capital definition developed by the author.

In **Chapter 2**, social capital is analysed as a regional development factor, and such important elements for regional development as regional identity of people,

²² SRS - State Revenue Service, SLS - State Land Service, RSS - Rural Support Service, SPSS - State Plant Protection Service, NGO – nongovernmental organisation

²³ SWOT – analysis of strengths, weaknesses, opportunities and threats

individuality and authority are outlined, as well as social capital is analysed as a factor fostering entrepreneurship in regions.

The results of two surveys targeting Zemgale farmers are analysed in the following two chapters. **Chapter 3** deals with the social capital indicators and their impact on farm development. **Chapter 4** deals with different levels of social capital and the investment process subordinated to these levels in the respective spatial area.

In **Chapter 5**, possible social capital increase scenarios in Zemgale are analysed in co-operation with experts, using the hierarchy analysis method. The Chapter includes assessments of the scenarios, an action plan for introducing the scenarios and cost calculations for the scenarios. The most optimal scenario for additional investments of resources in social capital development in Zemgale was ascertained. The Ph.D. paper **ends** with the key conclusions, problems and suggestions for their solution.

The **theses defended** in the Ph.D. paper are as follows:

1. Social capital is an economic resource that subordinately impacts regional development as well.
2. There are relationships between farmers' disposable social capital and farm development.
3. The existence of social capital of different levels is essential for regional development.
4. Additional resources for increasing farmers' social capital in the region have to be invested.

Research novelties.

1. Definitions of social capital and interregional social capital, that are appropriate for economic research, have been developed as a result of theoretical and practical studies.
2. Questionnaire forms for evaluating social capital have been elaborated and surveys of farmers in the region of Zemgale have been carried out.
3. Indicators for evaluating farmers' social capital in the regional aspect have been identified.
4. Scenarios for increasing farmers' social capital in the Zemgale region have been elaborated and evaluated.

Scientific importance of the research. The research done in the Ph.D. paper and the interpretation of its results presents a new approach in investigating farm economic performance and regional development in Latvia. The scenarios for increasing farmers' social capital in Zemgale have been elaborated and evaluated.

Economic importance of the research. The research results included in the Ph.D. paper and published can be used by institutions linked to agriculture and regional development when implementing agricultural and rural development policies, plans and programmes. These results can be used by state advisory services and nongovernmental organisations as well as when elaborating and implementing continuing education programmes for rural businessmen. It is possible to adapt the research results to other Latvian regions.

1. THEORETICAL ASPECTS OF SOCIAL CAPITAL

The chapter contains 27 pages, 2 tables and 2 figures.

The theoretical basics of social capital can be studied in different ways: by compiling, analysing and assessing the scientific literature in a chronological sequence, by identifying the ways of manifestation of social capital, or by linking social capital with a particular community or a spatial area. Social capital is closely related to human capital as human capital in new age economics has taken a quite stable position in the classification of economic resources. That's why social capital being related to informal networks, trust, co-operation, cohesion and collaboration in the society should have an appropriate position in this classification along with natural and material resources. Social capital is not regarded as a classical economic resource by many economists, while others use it quite widely to reveal social norms, associations and networks that impact social capital or to ascertain how communities react on any initiatives and opportunities. In fact, each thing has its price and everything is sold – president of the Economic Trends Foundation in the USA²⁴ J.Rifkin believes (2001., 2004) – individuals have to concentrate on forming lasting relations. In economics, more and more attention is paid to opportunities to transform all experience gained during individual's life into a commodity. Therefore, social capital becomes an economic resource.

The author advises to classify economic resources into three groups:

- 1) natural resources;
- 2) human resources:
 - human capital;
 - **social capital**;
- 3) material resources:
 - financial capital;
 - non-financial capital.

If analysing publications by many authors - Bourdieu P. (1980., 1983., 1986.), Bjornskov Chr. (2002., 2003.), Castle E. (2002.), Coleman J. (1988.), Freitag M. (2001.), Fukuyama Fr. (1995., 2001., 2002.), Harper R. (2001.), Inglehart R. (1997.), Jacobs J. (1965., 1992.), Knack S. (1997.), Keefer P. (1997.), Koen C.I. (2003.), Narayan D. (1997., 2001.), Pizza-Georgi B. (2002.), Portess A. (1998.), Putnam R.D. (1993., 1995., 2000., 2001., 2003.), Rose R. (1998., 1999., 2000.), Woolcock M. (2001.) - it is hard to make conclusions on social capital because approaches to measuring social capital as well as theoretical points of view are different and sometimes even opposite, for instance, R.Putnam's and P.Bourdieu's social capital concepts. Generally we can assume that two theoretical models exist. One of them emphasises access to resources and power division in the society, access to political and economic resources through social contacts or networks (the

²⁴ USA – United States of America

neomarxian paradigm), the second one outlines social norms and opportunities for individuals in free market economies (the neoliberal paradigm). The first model is characteristic to P.Bourdieu's theory, the second one – to that of R.Putnam. Author's analysis of social capital concepts developed by the leading researchers in this field is presented in Table 1.

Table 1

An Analysis of Social Capital Concepts

Theoretical model	Author	Social capital concept	
		positive aspects	negative aspects
neomarxian	P.Bourdieu	+ considers social capital a gain; + views social capital in close relation with other capital forms; + successfully links economic issues with issues that are not related to an economy.	- social capital concept is not fully developed, no empirical studies have been done; - in social capital development, political power (government) plays an inelastic future role.
	A.Portess	+ considers social capital a value (mental, material); + assesses social capital as a resource to be acquired; + tries to group basic social capital functions and sources for its acquisition.	- increasing social capital is related to available opportunities, motivation for it is not assessed.
neoliberal	J.Colleman	+ views social capital as a source of action, uses a rational approach for researching social capital; + expanded analysis of relationships between social and human capital.	- social capital is not viewed as a single entirety; - social capital definition is very extensive making its understanding difficult.
	Fr.Fukuyama	+ researches social capital considering ethnic and cultural differences; + uses and explains the term "trust radius" for characterising social capital; + assigns an important role to informal relations in the process of forming social capital; + analyses not only positive but also negative social capital.	- social capital development is mostly viewed through the prism of trust, not allowing its change in time and space; - role of government policy is not considered for social capital development.

Table 1 continued

Theoretical model	Author	Social capital concept	
		positive aspects	positive aspects
neoliberal	R. Putnam	+ appreciates the role of collective body in creating social capital, especially that of public institutions and organisations; + views social capital as an element of local government performance and regional development; + analyses relationships between the level of public activities and individualism and their impact on social capital in the society.	- mostly views social capital as a process, less attention is paid to results; - social capital definition is extensive, attributed to heterogeneous space; - role of public processes is not assessed in social capital development.

Several ideas of scientists overlap in social capital research, however, each concept analysed in Table 1 has its own original vision. These social capital theories form a basis for studies on social capital by many scientists and researchers.

The definition of social capital has many interpretations, however on the whole, researchers try to specify them and identify three forms or areas that characterise the existence and extent of social capital, i.e.:

- 1) involvement in different associations;
- 2) existence and the role of civil and social norms;
- 3) individual's trust in others, different social groups and institutions.

A definition of wider scope includes also social and political contexts forming the social structure and allowing social norms to be developing. The World Bank being the only international organisation that is involved in researching social capital admits that social unity is of great importance to the society so that it can prosper economically and its development could last.

If social capital is more and more considered an economic resource, if it is recognised that social capital has an impact on competitiveness and productivity of enterprises, one has to admit that the present social capital concepts more or less view social capital as a process of networking with its specific features. But actually an understanding of social capital is much wider, especially in the national economy one has to consider gains from social capital. Besides, these gains can be both in terms of so called "intangible assets" that function only in mental and emotional areas and in terms of material assets when contact networks allow individuals to improve their economic performance, providing additional profit opportunities.

Therefore, the author offers her own social capital definition:

social capital is the gains from mutual relations that develop in networks of social structures and impact individual's actions.

Thus, an understanding of social capital is substantially broadened because, as a result of networking, there is an opportunity to:

- increase productivity and profit;
- gain new business partners;
- get more information;
- develop collaboration and co-operation;
- get a sense of security, trust etc.

All these gains are provided by social capital. Such a definition is more appropriate for economic studies as economic activities of people and motivation for economic activities are placed in the centre of economic theory. The author uses this definition in the practical part of the Ph.D. paper.

Social capital is used in research both as a precondition for social and economic progress and as its consequence. The social capital concept can be used in a very wide sense, but not always it justifies itself. The best social capital theories and empirical studies have been made in the USA, and many researchers from Europe make no adjustments and attribute this term to other continents, ignoring cultural diversity. If social capital is simply regarded as networking, different nationalities or cultures do not change the nature of networking, however, application of its gains changes depending on the way each community uses it.

Although the term social capital is used in the world for decades, in Latvia it has attracted notable attention in the last five years. Since 1996 the Organisation of United Nations produces an annual report on human development in Latvia. The central topic of the years 2002/2003 in the report was human security in which social capital evaluation criteria were also included. In Latvia, the indicators of social capital are assessed very low, even if compared to other neighbouring countries. If searching for causes of this situation, to a great extent the causes have to be identified in the historical background of the country and in the fact that corruption has presently reached a high level. General studies on social capital have not been done in the country, some authors like Boruks A., Krūzmētra M., Rivža B., Rivža P., Stokmane I. (2000.); Meņšikovs V. (2001.), Tērauda V. (2001.); Klodāne G. (2004.); Strīķis V., Peļše M., Leikučs J. (2003., 2004., 2005.); Zobena A. (2005.); Zandere E. (2005.); Bērziņa K. (2006.) have analysed the different interpretations of this term.

In order not to produce more contradictions that can already be observed among social capital concepts, the author of the Ph.D. paper believes that social capital formation conditions, its development opportunities and its impact on general processes have to be viewed in a narrower scope. First of all, analysis has to be done within the scope of one country or even region, or particular industries or even communities of the society. In the Ph.D. paper, the territory of research is one of Latvian regions - Zemgale.

Summary:

Social capital concepts developed by leading scientists in the world are different, however, these concepts do not compete among each other as they are developed for a concrete research object and time period. Two theoretical models exist: one of the models is based on access to resources using social capital networks; the second model is based on individual's opportunities under free market conditions. Presently available social capital theories have both positive and negative features. The social capital concepts developed by different authors include a wide range of information and interpretations of different visions. When appraising social capital in an economy, fruitful features of social capital have to be stressed. It would allow us to evaluate social capital as an economic resource more completely.

2. REGIONS AND SOCIAL CAPITAL

The chapter contains 15 pages, 3 tables and 1 figure.

According to a definition accepted in the world, any large territory on the Earth, which is different from other territories due to its physical and geographical qualities or due to human activity specifics, can be called a **region**.

Presently in Latvia, two types of regions formally exist: statistical and planning regions. Formal regions are called regions which, after corresponding legal acts are passed, are established for performing specific functions and necessary resources and management are provided. Usually a political approach is used for establishing formal regions. The boundaries of planning regions in Latvia match the boundaries of statistical regions since 2004.

Table 2

Indicators Characterising Latvian Regions in the beginning of 2006

Region	Area km ²	Populati- on	Population density, (persons per 1 km ²)	Share of population, %		Average age of populati- on, years
				in cities and towns	in rural areas	
Kurzeme	13600	308433	22.7	62.5	37.5	39.3
Latgale	14549	359762	24.7	58.1	41.9	40.8
Pieriga	10134	369370	36.4	51.2	48.8	39.1
Riga	307	727578	2368.4	100.0	0.0	41.5
Vidzeme	15257	243039	15.9	42.4	57.6	39.5
Zemgale	10742	286408	26.7	48.1	51.9	39.0
Total	64589	2294590	35.5	68.0	32.0	40.2

Source: CSB. Demography, 2006

The author uses the division of planning regions in her Ph.D. paper. The basic indicators characterising the regions are compiled in Table 2. In terms of area size, all these regions are quite equal, however, the regions of Zemgale and Riga have a little bit smaller areas.

In terms of population numbers, these regions are very different. Almost half of Latvia's population live in the Riga region, mostly in the capital city of Riga. Vidzeme, which is the largest region in terms of area size, has the smallest population, therefore, its population density is only 15.9 inhabitants per 1 km². This indicator is twice as small as on average in the country. The regions of Zemgale, Latgale, Kurzeme and Vidzeme are typical rural territories with the highest population density of 26.7 inhabitants per 1 km² in Zemgale.

In the beginning of 2006, on average 1/3 of the Latvian population lives in rural areas while 2/3 reside in cities and towns; most of the population resides in rural areas in the regions of Vidzeme and Latgale – respectively 57.6% and 51.9% of the total number of population. The average age of population in Latvia is 40.2 years, a bit younger people live in Zemgale where the average age is 39 years.

The natural increase in population in Latvia is negative since 1991. As a result of migration, the number of population decreased in all regions, except for the regions of Zemgale and Pieriga, over the recent years. An increase in migration in Zemgale was 1.6 thousand people during 1999-2003, accounting for 36% of respective changes in total.

Human needs can be structured in hierarchy. According to social physiologist Maslow's hierarchy of needs, humans have a need to belong to. In 2003, the author conducted an experimental survey in Zemgale within the framework of the Ph.D. paper in order to find out how important it is to live in this region to its residents.

57% of the surveyed people would like to live right in Zemgale in the future. This indicator match results gained in "A Study on Capability in Regions" carried out by the UN Development Programme in Latvia and the University of Latvia in 2005. In this study, 68% of respondents from the Riga region and 50% of those from the Zemgale region said they are affiliated to their region, while in the Kurzeme region this indicator was the least – 32%. Any individual starts to satisfy his or her most wished need, t.i. self-realisation only after identifying his or her affiliation to something and after being satisfied with this affiliation. One of the manifestations of affiliation is **regional identity**. It is a phenomenon when people identify themselves with the social system of a particular region – its people, culture, traditions, landscapes etc. A strong regional identity substantially impacts an increase in social capital (co-operation, common values and trust). According to scientist G.Raagma (2002), the regional and local identities create a stronger collective and individual motivation for work, including studies and social activities. The sense of regional affiliation fosters co-operation and formation of collaboration networks in regions.

Social capital studies in the world, in fact, started with researching its regional aspect because in almost any research on social capital there is a reference to

Robert Putnam's works „*Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*” (1993) and „*Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*” (2000). His first book explains regional differences between northern and southern Italy from the point of view of social capital. His second book repeats this research in the USA.

There are few countries in the world where negative regional differences would not exist. Such differences exist between regions, cities and rural areas of a particular country.

However, **regional development** leads to positive changes in the social and economic situation on the whole territory of a country or particular its parts (Regional Development Law, 2002). Its goal is to ensure sustainable and balanced territorial development and to reduce negative regional differences.

Individuality is a quality indicator characterising human capital and social capital in a regional aspect of economic development. When researching regional and local structures, the different elements of regional culture are regarded as both an advantage and an obstacle. Human behaviour and mentality as well as social relations, which are a part of social capital, to some extent determine the quality of surrounding spatial areas, and they play the crucial role in economic activities. Unlike the other forms of capital, social capital is not based on particular things, but it arises from relations between them. These relations are linked in a joint network and in 1993 R.Putnam specified that social networks have a value. These networks increase both individual and collective productivity and function as a propeller for physical capital and a good education, which, in turn, impact human capital.

In order to show how individualities and their social capital impact the regions and the processes taking place there, the author will present an example about the formation of a regional network in Latvia. Any analysis of the regional development indicators is hindered not only by the fact that the boundaries of regions didn't match till 2004, but also the use of statistical data is difficult due to the system, according to which various regional institutions were established in 1990-ies. National governmental institutions functioning on the whole territory of the country have introduced their own regional division (see Table 3), the boundaries of which do not match neither statistical nor planning regions. For instance, the Rural Support Service with its regional agricultural departments was established with regard to agriculture. The State Land Service with its regional departments is responsible for issues related to land use. Tax administration is carried out by the State Revenue Service which also has regional departments. The State Plant Protection Service is responsible for sales and use of plant protection means and for seed control. All these institutions have not only different territories of responsibility, but also different names of the regions they operate in.

Table 3

Latvian Regional Division

Region	Regional Agricult. Boards of the RSS	Regional Departments of the SPPS	Regional Institutions of the SRS	Regional Institutions of the SLS	Statistical regions*	Planning regions*
Kurzeme	South Kurzeme	South Kurzeme	Kurzeme Liepaja Ventspils Kuldiga Saldus Talsi	South Kurzeme	Kurzeme Kuldiga Liepaja Saldus Talsi Ventspils	Kurzeme Kuldiga Liepaja Saldus Talsi Ventspils
	Saldus Kuldiga Liepaja	Saldus Kuldiga Liepaja		Saldus Kuldiga Liepaja		
	North Kurzeme	North Kurzeme		North Kurzeme		
	Talsi Tukums Ventspils	Talsi Tukums Ventspils		Talsi Tukums Ventspils		
Zemgale	Zemgale	Zemgale	Zemgale Jelgava Bauska Dobele Aizkraukle Jekabpils Tukums	Zemgale	Zemgale Bauska Dobele Jelgava Aizkraukle Jekabpils Tukums	Zemgale Bauska Dobele Jelgava Aizkraukle Jekabpils
	Jelgava Bauska Dobele	Jelgava Bauska Dobele		Jelgava Bauska Dobele		
	Central Latvia	Central Daugava		Central Daugava		
	Jekabpils Madona	Aizkraukle Jekabpils Madona Gulbene Balvi		Aizkraukle Jekabpils Madona		
Vidzeme	North Vidzeme	Vidzeme Aluksne Cesis Limbazi Valka Valmiera	Vidzeme Aluksne Cesis Limbazi Valka Valmiera Gulbene Madona	Vidzeme Aluksne Cesis Limbazi Valka Valmiera Gulbene	Vidzeme Aluksne Cesis Limbazi Valka Valmiera Gulbene Madona Ogre	Vidzeme Aluksne Cesis Gulbene Madona Valka Valmiera
	Aluksne Cesis Limbazi Valka Valmiera					
	North East					
	Gulbene Aluksne Balvi					

Table 3 continued

Region	Regional Agricult. Boards of the RSS	Regional Departments of the SPSS	Regional Institutions of the SRS	Regional Institutions of the SLS	Statistical regions*	Planning regions*
Latgale	East Latgale	Latgale	Latgale	Latgale	Latgale	Latgale
	Ludza Rezekne	Daugavpils Kraslava Ludza Preili Rezekne	Balvi Daugavpils Kraslava Ludza Preili Rezekne	Ludza Preili Balvi Rezekne	Daugav- pils Kraslava Ludza Preili Rezekne Balvi	Daugav- pils Kraslava Ludza Preili Rezekne Balvi
	South Latgale			South Latgale		
	Daugav- pils Kraslava Preili			Daugavpils Kraslava		
Riga	Lielriga	Riga	Riga	Lielriga	Riga	Riga
	Ogre Aizkrauk- le Riga	Riga Ogre	Riga Ogre	Riga Ogre	Riga Jurmala	Riga Jurmala Limbazi Ogre Tukums

*Note: division of statistical and planning regions till May 1, 2004

Source: table developed by the author using information of the SRS, SLS, RSS, SPSS

The largest differences are observed in the regions of Latgale, Zemgale and Vidzeme. The names of the regional departments include such names as Ziemeļvidzeme (North Vidzeme), Ziemeļaustrumi (Northeast), Viduslatvija (Central Latvia), Vidusdaugava (Central Daugava) etc. How reasonable is each of these territorial divisions - has to be specially assessed; they were affected both by their historical background and material provision, especially the existence of buildings and other infrastructure objects played an important role. The author believes that staffs of these institutions were also one of the factors that affected this situation – the staffs wanted to make the regional departments better accessible to themselves and they didn't care about state interests and a unified territorial division. It also impacted regional development because territories, in which these institutions were located, concentrated resources and social capital was forming there.

Human relations result from both individual relations and those of the whole society. A question may arise – “when and how much any individual invest in social capital?” Besides the author would like to emphasize a special role of individualities in small rural civil parishes with small in number populations where the number of respectable individuals is proportionally small and, therefore, their influence on life events is more notable both in positive and negative aspects.

Summary:

The regional identity plays an essential role in choosing a place of residence and employment as well as a type of occupation. The recent studies in Latvia indicate that this factor is very significant for people in Riga and its vicinity as well as in the region of Zemgale.

The regional division in Latvia has old traditions, however, changes in the boundaries of regions made by government institutions so far has hindered regional research. Social capital has also very significantly impacted the regional division and its interpretation in Latvia over the recent 10 years because leading government officials and administrations in existing institutions had social capital, and new organisations in Latvia were created on the basis of these existing institutions. Regional development is impacted by individuals living and working in a particular territory and by their social capital. Formation of large regional differences has prompted scientists to study these problems.

Although detailed research of social capital in the world began with studying its regional context, so far no single social capital concept has been created and elaborated for measuring this phenomenon in the field of regional development. Several studies have to be done on this topic in order to develop a comprehensive concept. Therefore in the next chapter, the author will try to ascertain what role social capital plays in farm development.

3. RELATIONSHIPS BETWEEN FARM DEVELOPMENT AND SOCIAL CAPITAL IN ZEMGALE

The chapter contains 31 pages, 12 tables and 4 figures.

In order to prove or reject the hypothesis stated in the Ph.D. paper, the author has formulated an additional hypothesis: **social capital functions as a factor promoting farm development.**

3.1. Establishment of private farms

The main occupation in rural areas is agriculture, especially in the region of Zemgale. Therefore, a great part of the population in rural civil parishes is linked with this occupation.

Rural areas play a unique role and perform special functions in nation's life and in the national economy. They are a spatial area where primary industries have emerged, which produce resources to be processed and consumed by other industries. As to rural areas, the first characterising and constant resource in rural areas is land, but its manager and user is the farmer.

A farmer is defined as a person whose principal occupation and source of income is related to farming land owned or rented by him or her and to producing

agricultural goods. In the Ph.D. paper the author has chosen to use this term when speaking of legally registered farms – private farms which produce agricultural goods mostly for selling in the market; their managers are farmers and other family members play an important role in this economic activity.

After Latvia regained its independence, the most active period for setting up private farms was from 1991 to 1995. During this period 31552 farms were set up; it accounts for 83.4% of the current number of farms. Till 2005 in Latvia, 37549 private farms were set up, of which almost 8000 farms or 21% of their total number are located in the region of Zemgale. The number of farms per 1000 inhabitants in Zemgale is one of the highest (1991-1995 – 22.5; 1996-2000 – 3; 2001-2005 – 1.4). Farms in Zemgale manage 59.3% of the total region's agricultural land. However, it has to be admitted that only about one third of farms are economically active, the data from the RSS proves it, for instance, only 11611 farms or 30.9% of their total number applied for EU direct payments in 2004. Why such huge differences exist between the existing number of farms and that of economically active farms? How this process was impacted by farmers' disposable social capital, did it play an important role? Present studies viewed social capital at a general macro level. Rural communities, the nature and features of social capital of entrepreneurs doing their business in these communities have not been studied. Taking into account the aspect of social capital and the period of farm establishment in Latvia in 1990-ies, the author breaks down farms into three subgroups:

- 1) former land owners and inheritors not related to rural areas;
- 2) former land owners and inheritors related to rural areas;
- 3) former agricultural specialists, managers.

The author believes that the least viable are farms whose founders are land owners, which didn't have any relation to agriculture, but the most viable are farms, whose founders are former agricultural specialists. Their factor of success, of course, was the fact that they had both initial material resources and contact networks in this field. However, the initial material resources became a hindering factor for many these farmers afterwards as their alertness was "put to sleep" and they just didn't follow all fresh news. On the contrary, first group land owners were able to take a risk on condition that inheritors can work on their farms without the presence of former owners (mother, father).

One can affirm for sure that the historical background of Latvia, the interruption in inheriting property over the period of Latvia's incorporation into the USSR²⁵ significantly changed the social life, networks, public norms and trust.

On the whole, the author would like to outline 4 factors negatively impacting farmers' social capital:

- 1) historical background;
- 2) close kinship ties;

²⁵ USSR – Union of Soviet Socialist Republics

- 3) low mobility level;
- 4) low self-appraisal.

A farm is a family enterprise whose principles of operation are determined by close kinship ties not only at an emotional level, but also at a practical level by using relatives as a labour force. Since this type of business is related to land and land is heritable, it, in turn, makes additional pressure on farmers' mobility. Besides, rural residents appraise themselves lower than urban residents do.

3.2. Social capital and farm development

Within the scope of the research, the author carried out two surveys targeting farms in the region of Zemgale. The design of survey forms was based on author's theoretical studies on social capital as well as author's own social capital definition. The first survey in 2004²⁶ was conducted to analyse farm development criteria and social capital relationships. The target group was farms producing agricultural goods for the market, i.e. filing annual individual income tax and corporate income tax declarations to the State Revenue Service. The survey data were processed using SPSS 11.01 (Statistical Package for Social Sciences) data analysis tools. A Chi-Square test was done to assess a relationship between two indications corresponding to the nominal scale. Chi-Square criteria were calculated by a following formula:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(n_i - \hat{n}_i)^2}{\hat{n}_i}$$

n_i frequencies of the given empirical distribution;

$\hat{n}_i$ frequencies of the corresponding theoretical distribution;

k number of intervals.

Following hypotheses are stated to characterise accordance between the empirical and theoretical distributions.

$H_0: n_i = \hat{n}_i$ empirical distribution corresponds to the theoretical distribution,

$H_1: n_i \neq \hat{n}_i$ empirical distribution does not correspond to the theoretical distribution.

P-value²⁷ approach was used for decision making. A data credibility rate was assumed at $\alpha=0.05$. When using the Chi-Square criterion, one should consider that there is a sufficient number of observations – not less than five; if this requirement is not met, intervals have to be merged. Statistical credibility coefficients Phi and Cramer's V were used for characterising relationships between two indications.

²⁶ 210 respondents were involved in the survey (cluster of 3119 farms), 207 questionnaire forms were valid. The respondents were chosen randomly.

²⁷ p-value is the smallest significance level for rejecting the null hypothesis

The following **criteria** were selected for characterising the level of farm development:

- farmed area in hectares;
- farmed area changes over the recent 10 years;
- use of SAPARD²⁸ support for farm development;
- family's current material position;
- respondents' view about their farm viability in the future.

These are the indicators that characterise farm development, the increasing or decreasing value of farms.

The following **social capital indicators** were selected for successful farm development:

- 1) farmers' participation²⁹ in different public activities:
 - in political parties or groups;
 - in professional unions, societies, associations related to agricultural production;
 - in public farmers' organisations engaged in making agricultural policy;
 - in religious or church organisations;
 - in working groups participating in tackling local government problems;
 - in organised sport activities;
 - in amateur bands (choirs, dance groups etc.);
- 2) co-operation, participation in a co-operative;
- 3) trust in people and different institutions.

The gained results are presented in the following tables.

When analysing the survey data presented in Table 4, one can see that there is a relationship between the criteria of economic success: farmed land area, its changes, respondents' participation in different professional societies, associations, unions and farmers' participation in different public agricultural organisations, the p-value is less than 0.05. The Chi-Square value is between 18.378 and 53.453. There are also relationships between farm viability and farmers' participation in professional societies, associations and unions ($\chi^2=6.513$), and use of SAPARD aid and farmers' participation in public agricultural organisations ($\chi^2=6.343$), the p-value is less than 0.05.

²⁸ SAPARD – Special Accession Program for Agriculture and Rural Development

²⁹ participation is assessed by the number of organisations a respondent is involved in

Table 4

Relation of Public Activities to Farm Growth Criteria

Involvement of farm managers in public activities	Value	Farmed land area	Land area changes	Use of SAPARD assistance	Material position	Farm viability
In professional societies, unions, associations	p χ^2	0.000 27.772	0.001 18.623	0.083 2.998	0.680 0.771	0.039 6.513
In public agricultural organisations	p χ^2	0.000 53.453	0.001 18.378	0.012 6.343	0.378 1.946	0.094 4.729
In working groups tackling local government problems	p χ^2	0.312 5.938	0.532 3.157	0.625 0.239	0.061 5.587	0.615 0.973
In organised sport activities	p χ^2	0.188 7.473	0.200 5.991	0.061 3.514	0.230 2.939	0.045 6.193
In amateur bands	p χ^2	0.405 5.088	0.164 6.512	0.210 1.570	0.209 3.133	0.764 0.540

Source: calculations by the author based on the survey results

Note: values having a relationship between factors are bold

The social capital indicators like farmers' participation in local government working groups, organised sport activities and amateur bands are not useful for farm development because the p-value is greater than 0.05, except for one case – a relationship emerges between farmers' participation in organised sport activities and farm viability – $\chi^2=6.343$ and the p-value is less than 0.05. Respondents' involvement in political parties and public activities of religious organisations was ascertained in the survey. Only 6 respondents out of 207 admitted to be involved in a political party or a party group, and only 8 respondents said to be involved in religious organisations, therefore these indicators are not included in the table.

Most of relationships exist between the criteria selected to characterise the farm development level and the group of social capital indicators - farmers' participation in public activities. It is proven by the indicators of farmed land area and its changes.

Farmers in Zemgale are engaged only in agricultural co-operatives. Presently in Latvia, a few dozens of strong co-operatives have emerged in which rural entrepreneurs trust. In the survey, the author wished to get to know respondents' thoughts whether co-operatives improve or hinder farmers' performance.

123 respondents out of 207 believe that co-operatives improve farmers' performance, 5 think that they hinder, 46 are convinced that there is no effect, but 33 respondents had no opinion on this question.

Table 5

Relationships between Indicators Characterising Farm Growth and Farmers' Participation in Co-operatives

Indicators characterising economic growth of farms	Values		Cramer's V
	χ^2	p-value	
Farmed land area	39.249	0.000	0.435
Land area changes	31.802	0.000	0.392
Use of SAPARD assistance	17.260	0.000	0.289
Material position	10.310	0.006	0.223
Farm viability	7.699	0.021	0.193

Source: calculations by the author based on the survey results

Note: values having a significant relationship between factors are bold

After assessing the gained survey results, one has to conclude that relationships exist between farmers' engagement in co-operatives and the farm development criteria because there are relationships between all the indicators: the p-value is less than 0.05, the Chi-Square value is within the range of 7.699 (farm viability) and 39.249 (farmed land area). Besides, the strongest relationship was observed between the indicator of farmed land area and farmers' engagement in co-operatives. The author justifies this fact by Cramer's V=0.435, the weakest association was observed between farmers' engagement in co-operatives and farm viability – Cramer's V=0.193 (see Table 5).

In order to examine relationships between the farm growth criteria and farmers' trust, two questions were included in the survey in which farmers were questioned about several objects important to farmers from the point of view of trust. One of the questions pointed to whether people can be trusted on the whole; in this case the gained results showed no relation to farm growth. The results gained from the second question are showed in Table 6. Two economic success criteria from the selected ones are not presented in the table: farmed land area and its changes over the recent years because, according to the survey results, no relationships were identified between these criteria and farmers' trust in different institutions.

According to respondents' views, the strongest relationships exist between their farms' viability and trust in institutions: the central government ($\chi^2=11.059$), the European Union ($\chi^2=18.427$), the banking system ($\chi^2=21.762$), public organisations ($\chi^2=12.915$) and the national educational system ($\chi^2=9.923$), the p-values were less than 0.05. Some relationships exist between respondents' current material position and their trust in institutions: the European Union ($\chi^2=17.945$),

public organisations ($\chi^2=10.060$), the mass media ($\chi^2=9.491$) and the national educational system ($\chi^2=13.563$); in all cases the p-values were less than 0.05.

Table 6

Relationships between Farm Growth Criteria and Farmers' Trust in Different Institutions

Trust in institutions	Value	Use of SAPARD assistance	Material position	Farm viability
Central government	p	0.475	0.102	0.026
	χ^2	1.489	7.720	11.059
Local government	p	0.748	0.121	0.092
	χ^2	0.580	7.304	7.986
European Union	p	0.536	0.001	0.001
	χ^2	1.248	17.945	18.427
Law enforcement institutions	p	0.970	0.213	0.201
	χ^2	0.060	5.823	5.972
Banking system	p	0.254	0.248	0.000
	χ^2	2.743	5.405	21.762
Public organisations	p	0.035	0.039	0.012
	χ^2	6.678	10.060	12.915
Church, religious organisations	p	0.736	0.650	0.709
	χ^2	0.613	2.471	2.143
Mass media	p	0.668	0.050	0.388
	χ^2	0.808	9.491	4.138
Educational system	p	0.423	0.009	0.042
	χ^2	1.722	13.563	9.923

Source: calculations by the author based on the survey results

Note: values determining a relationship between factors are bold

In case of using SAPARD assistance by farmers, there is only one relationship regarding their trust in public organisations with the p-value=0.035 and the Chi-Square value equal to 6.678.

According to the gained data, economic success of rural entrepreneurs is not impacted neither by their trust nor distrust in local governments, law enforcement institutions and religious organisations - the Chi-Square value was within the range from 0.060 to 7.986 and the p-value had the range from 0.201 to 0.970.

Summary:

In the beginning of the chapter, a hypothesis stated by the author that social capital functions as a factor promoting farm development proves to be true because according to survey results one can conclude that economic growth depends on

several social capital indicators:

- farmers' participation in professional societies, unions, associations and different public agricultural organisations;
- farmers' involvement in agricultural co-operatives;
- trust, especially trust in institutions which, according to farmers, impact their economic success. Such institutions in Latvia are the central government, the banking system, different public organisations, educational institutions and partially the mass media as well as institutions of the European Union.

Therefore, these indicators can be used in the Zemgale region in order to assess the impact of social capital on farm development and on the increasing value of farms.

Farm development is not impacted by such social capital indicators as:

- farmers' involvement in working groups tackling local government problems;
- farmers' involvement in amateur arts;
- farmers' involvement in political parties and religious organisations;
- farmers' trust in people in general;
- farmers' trust in local governments and law enforcement institutions;
- farmers' trust in church and religious organisations.

4. REGIONAL ASPECTS OF FARMERS' SOCIAL CAPITAL

The chapter contains 19 pages, 14 tables and 2 figures.

The previous chapter was devoted to finding relationships between several social capital indicators and criteria characterising farm development. It was investigated whether social capital is a factor impacting the material position of farmers. The concept of this chapter is based on researching regional aspects of social capital. If social capital is used, entrepreneurs have new qualitative perspectives for their businesses, but if opportunities of using social capital are not implemented in the public sector, not only business development, but also development of the whole surrounding territory is hindered.

In this chapter the author states an additional hypothesis: **farms having more regional or interregional social capital develop faster and invest more in regional development if compared to farms having local or local community social capital.**

Social capital, available in interregional areas, is a capital that forms on the basis of several administrative units. In Latvia, one can talk about this type of capital only if social networks have spread on territories of several municipalities and/or regions. The author has developed a definition for interregional social capital: **interregional social capital is the gains from mutual relations that emerge in a**

network of social structures and impacts individual's actions, besides, this capital is based on several administrative units.

A second survey carried out by the author in 2005³⁰ was devoted to analysing relationships between farmers' social capital and regional areas. The goal of this survey was to ascertain the most appropriate indicators for characterising the spatial structure of social capital in farms and to assess key aspects of relationships between farm development and rural development regarding a spatial dimension of social capital. The methodology of the research is described in Chapter 3.

The following indicators characterising the increasing or decreasing value of farms were selected as the **criteria characterising farm growth**:

- respondents' opinion on whether their farms are developing;
- a level of increase in turnover³¹ of farms (2 levels of increase were set);
- changes in farmed land area (3 ranges of change were set).

After analysing the spatial dimension of farmers' social capital, several indicators were included in the survey to select the most objective ones which would characterise **regional aspects of social capital**, and they are:

- farmers' public activity in local communes and regional areas;
- farmers' activity in the process of elections of central and local governments;
- farmers' involvement in central and local governments;
- farmers' participation in contests "The Most Tidy Farmstead" in local communes and at the national level;
- farmers' engagement in co-operatives;
- farmers' positions in public organisations.

The author identified relationships between all spatial dimension indicators of social capital put forward in the research and the farm growth criteria. Each of these indicators allows us to judge processes of formation of social networks in a regional area, however, not in each case the relationships regarding farm development were identified.

Social capital theoreticians often use people activity in elections as a social capital indicator in their studies, assuming that people participating in electing the national government have a broader social capital which relates to an interregional area than people participating in local government elections. But farmers in Zemgale are duteous and participate both in central and local government elections.

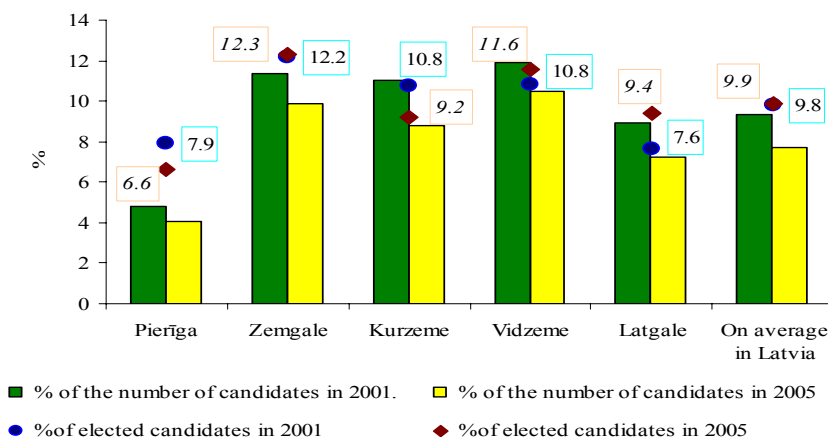
Participating in the political arena as deputies is a favourite occupation of farmers, especially in local governments. Figure 1 shows farmers' activity in the process of local government elections in Latvian regions as deputy candidates and the share of

³⁰ 196 respondents participated in the survey and 192 questionnaire forms were valid. The respondents were selected randomly

³¹ turnover or income from economic activity over a period of one year

farmers elected in local governments in the total number of local government deputies.

Farmers' activity decreased in the last elections in Latvia by 1.6%. It is mostly related to a decrease in the number of local governments, but on the whole one can estimate that around 10% of all deputy candidates are farmers. The number of elected deputies who are farmers is proportionally even larger. In Zemgale in the 2001 elections, 12.2% were farmers out of all elected deputies, in the 2005 elections – 12.3%, and these are the largest numbers if compared to other regions (see Figure 1).

Source: calculations by the author, according to Central Election Commission data

Fig.1. Farmers' Activity in Local Government Elections in 2001 and 2005 (%)

Farmers are not popular in parliamentary elections. Only 2-3% of deputy candidates are farmers and only a couple of them out of 100 elected deputies are engaged in farming. That's why it is hard to use this indicator as a spatial dimension indicator of social capital.

When assessing the next indicators: participation in contests "The Most Tidy Farmstead", engagement in co-operatives and positions taken in public organisations, the author concluded that relationships emerge only partially between these indicators and the farm growth criteria, therefore, these indicators can be used for stating facts, not for scientific research.

Social capital indicators for characterising farmers' public activities in local governments are as follows:

- being a deputy or participation in a working group or commission in local governments;
- participation in commune's amateur bands or organised sport activities;
- donation of funds to local government needs.

It was considered in the research that very few public (nongovernmental) organisations, which are used for assessing farmers' participation, are registered and functioning in Latvian rural areas, mostly they are set up and perform in urban areas.

The author puts forward social capital of four levels to analyse farmers' social capital in the spatial dimension (principles of its formation is shown in Table 7):

- 1) small community;
- 2) local;
- 3) regional;
- 4) interregional.

Table 7

Spatial Structure of Farmers' Social Capital

Social capital level		Social capital indicators
1.	small community	activities no, public organisations no
2.	local	activities yes, public organisations no
3.	regional	activities no, public organisations yes
4.	interregional	activities yes, public organisations yes

A question might arise, why such indicators are put forward for regional and interregional social capital. Farms producing agricultural goods for the market are in equal positions from points of view of production and sales. Differences emerge only in the network of informal relations. If we regard the territory of a local commune as a separate regional category, but districts, amalgamated local municipalities, regions and the country – as other regional categories, then we can assume that relational networks which emerge in a local commune and relations which exist outside this local commune interact with each other, which can be considered an interregional process.

The results of the second survey of farmers were grouped in four categories by spatial levels of social capital, applying SPSS (see Table 7). 40 respondents had local community social capital, 26 respondents had local social capital, 51 respondents had regional social capital, but most of respondents - 75 had interregional social capital.

Relationships between the farm development criteria and social capital of the four levels are presented in Table 8.

Table 8

Relationships between Farm Development Indicators and Social Capital Levels

Development indicators	χ^2	Phi	p-value	Relationship
Range of land area change	35.834	0.432	0.000	exists
Turnover increase level	8.766	0.219	0.033	exists
Opinion on farm development	21.595	0.335	0.000	exists

There are relationships between all the farm development criteria and the spatial levels of social capital because the p-value is less than 0.05 ($0.000 < 0.05$; $0.033 < 0.05$; $0.000 < 0.05$), the Chi-square value ranges between 8.766 and 35.834. The Phi coefficient shows the strength of a relationship, and the strongest relationship was identified between the spatial levels of social capital and the land area changes – the Phi coefficient had the highest value ($\text{Phi}=0.432$) followed by the relationship regarding respondents' opinion on their farm development progress ($\text{Phi}=0.335$). The criterion of farm turnover increase was in the third position with ($\text{Phi}=0.219$).

The relationships analysed between the farm development criteria and social capital where social capital was assessed in the regional aspect using indicators like farmers' involvement in local governmental or regional activities (public activities, nongovernmental organisations, unions, associations, societies) first of all showed that farms are developing. Farm development implies:

- 1) incomes - as profit, well-being for farm owners and their families;
- 2) incomes - as taxes paid to local government budgets, the environment in local communes is in good condition;
- 3) incomes - as taxes paid to the central government budget; primary and secondary agricultural industries are developing, rural development policies become effective.

All incomes are received by a concrete individual or legal entity in regional areas. The development process has a multiplying effect. The investment process takes place, firstly, directly - in terms of money and, secondly, indirectly – taking into account social capital. These investments emerge from mutual contacts, trust, co-operation and cohesion.

Summary

Farm development is linked to spatial levels of farmers' social capital. The scope of social capital formation quite often exceeds boundaries of one territorial unit,

therefore, interregional social capital can be distinguished, which is based on several territorial units.

The hypothesis stated in the beginning of the chapter is proven. Farms having regional or interregional social capital are more developed if compared to those having mostly small community or local social capital. It is proven by the fact that there are relationships between the indicators of social capital spatial levels and the farm development criteria. Depending on the level of disposable farms' social capital, investments are made in respective regional areas. More significant contributions to regional development are made by farms whose social capital is created, contact networks function and informal activity takes place both at the local and regional levels. Therefore, social capital of all the four levels is important to farm development and each region's development.

Farmers' participation in public activities at the local level or their involvement in public organisations at the regional and interregional levels is the most acceptable indicator for assessing the spatial dimension of farmers' social capital.

5. FARMERS' SOCIAL CAPITAL INCREASE POSSIBILITIES

The chapter contains 32 pages, 11 tables and 13 figures.

The analysis of the studies indicates that social capital development is important to individuals, their economic activity and regional areas. Farm development relates not only to farm owners, it impacts their families and farm employees. If farmers' social capital is well developed, it will positively impact any farm employee. Farms will attract more financial capital, there will be opportunities for human capital development, thus, it will positively affect regional areas. It is important to select instruments for social capital development, taking into account target groups, timing, the current situation and the particular territory.

It is established that it is important in building social capital that farmers:

- participate in public organisations;
- participate in activities held by local governments;
- co-operate;
- trust in several institutions.

It is also important to attract social capital – all the gains that emerge from mutual relations in networks of social structures – for the region as a spatial structure. Therefore, in order to promote social capital development in the region in accordance with farm interests, it is necessary to take additional measures and make additional investments in developing social capital in Zemgale. The additional measures have to be oriented toward improving opportunities for education – not all-round education, but lifelong education. Now farmers are

required to have a first level agricultural education – it is provided in Latvia – but there are no opportunities for lifelong education.

Along with education, that is an important factor in developing human and social capital, farmers in Zemgale lack information very much. Now farmers might lose a part of their material position or opportunities for its increase more than ever due to a lack of information.

According to the surveys carried out for the Ph.D. paper, co-operation as one of types of collaboration is a highly valued process in business. However, despite the quite good opinions of farmers on co-operation and its role in developing farms, co-operation is poorly developed in our country.

According to the previous findings, the author suggests examining several social capital scenarios for Zemgale in order to find the most optimal one for building social capital, at the same time, retaining the current situation as an option. The scenarios for Zemgale are as follows:

- 1) maintaining the current situation;
- 2) establishing a Single Information Centre;
- 3) establishing a Co-operation System;
- 4) establishing a Lifelong Educational System.

The field of performance of the selected scenarios goes beyond one region's boundaries and functions in a wider range.

5.1. A Vision for Implementing Farmers' Social Capital Development Scenarios

Maintaining the current situation. As main sources for gaining knowledge, farmers use services of firms engaged in agricultural production, information from journals, newspapers, television, the Internet etc. It is possible to ask agricultural consultants available in any rural commune for assistance (whose educational and competency levels are different) and services offered by LLKC. Farmers have a free choice to establish public organisations which are mostly located in district centres and major Latvian cities, and participate in their activities. Disregarding the fact that agricultural co-operatives did not perform well in the recent years, new co-operatives have been set up, however, they are not numerous.

Results: Farmers are able to increase their own social capital, using their own initiatives.

Establishing the Single Information Centre for farmers. On the basis of the Latvia Agricultural Advisory Centre, a single network of information being directly linked to other European information networks is established. The network enables farmers to get information on topical issues: topical information on agricultural industries, scientific achievements in agriculture, alternative occupations in rural areas, marketing issues (what and where to buy or sell, product prices), available educational and training courses, NGOs activities, opportunities for entertainment etc. The network will have a weblog, enabling communication

between farmers and between farmers and agricultural specialists. An information system for exchanging foreign experience will be set up, especially within the scope of Europe, offering opportunities for training abroad, gaining new experience etc. There will be a co-ordinator in each rural commune, providing advice in issues of agriculture and public activities, who will be a specialist in rural development and an employee for the single information network. Employees having an appropriate educational background, capabilities and skills will be selected for this job.

Results: farmers will have a lot of information on the spot, thus, saving their time. The information network will enable farmers to get new knowledge and make new contacts. It will be possible to get new virtual communication partners via the Internet, which will later transform into broader contact networks that are important social capital elements.

The Co-operation System for farmers. On the basis of the existing professional societies and associations, the need for a co-operation system will be analysed and ascertained in several agricultural industries and regions. Modern foreign experience in the field of co-operation will be analysed and adapted to Latvian conditions. An optimal model for the Latvian co-operation system will be developed. A new co-operation system, corresponding to farmers' interests, will be popularised and implemented in Latvia.

Results: farmers will get new contact networks linked with their occupation, have opportunities to buy necessary resources for increasing output and to sell their products at a better price, thus, maximising profits. It requires farmers to trust other co-operative members and to collaborate with each other – these are important social capital elements.

Establishing the Lifelong Educational System for farmers on the basis of LLU³² and its subsidiaries as well as vocational or professional schools. Any farmer can choose a lifelong educational program that will be renewed each year according to latest changes. The study programs offered by educational institutions will stress concrete specialisation fields, the studying of several sciences useful in rural areas, opportunities of newest information resources and marketing strategy issues. At the same time such fields as psychology, communication, business etiquette and others, especially those important for increasing social capital, will not be ignored. The Lifelong Educational System is based on three types of studying:

- 1) a winter school or a network of study courses at the regional level;
- 2) a network of individual consultations;
- 3) a network of distance education.

Results: Farmers engage in the process of improving their competencies, providing advantages for increasing human capital and subsequently social capital as well. New contact networks based on knowledge emerge.

³² LLU – Latvia University of Agriculture

5.2. The Research Process and its Results

In order to assess the possible scenarios for increasing farmers' social capital and scenario development perspectives on farms, the author did a SWOT analysis for the selected scenarios. After that, a hierarchy analysis was done, involving 5 experts. The Analytical Hierarchy Process developed by American scientist T.Saaty was applied to organise the work of experts in a scientifically correct way and to process experts' assessments (Saaty T.L., 1980).

The experts were selected on condition that they are very competent in a field related to spatial levels of farming.

Three levels are included in the hierarchy for assessing the farmers' social capital development scenarios:

Level 1 (problem) – increasing farmers' social capital;

Level 2 – groups of criteria (farm, local government, regional, national and EU interests);

Level 3 – social capital development scenarios.

When determining priorities for the groups of criteria at Level 2 by applying the method of the Analytical Hierarchy Process, the criterion of farm interests had the highest value; its priority vector co-ordinate was 0.45, i.e. increasing farmers' social capital will mostly impact this interest group.

The Level 2 groups of criteria are divided in several components after assessing all gains that farms would additionally have if social capital of farm owners or their family members increased and after considering the research results of Chapter 3 and Chapter 4 and the social capital definition stated by the author in Chapter 1. The components were analysed by applying the method of pair-wise analysis in which the components are mutually compared and ranges are assigned to the components. The analysis of the components was based on pair-wise analysis developed by Vicki Wilde for FAO³³ "Socio-economic and Gender Analysis Program" (SEUDA)³⁴ studies. The pair-wise analysis is an instrument allowing us to identify the biggest problems, to arrange comparable elements by their significance. It allows us easier to compare priorities of different people.

The groups of criteria and their components arranged by significance or experts' opinion on what the biggest gain will be in each group of criteria in case of an increase in farmers' social capital are as follows:

- farm interests:

Range 1 – additional profits;

2 – increasing supply of up-to-date information;

3 – opportunities for informal relations;

4 – provision of a job;

³³ FAO - Food and Agriculture Organisation

³⁴ SEUDA – Socio-economic and Gender Analysis Program

- 5 – opportunities to maintain family traditions.
- local government interests:
 - Range 1 – maintaining the potential of residents;
 - 2 – maintaining jobs in local municipalities;
 - 3 – increasing incomes;
 - 4 – developing the cultural environment;
 - 5 – involving farmers in tackling local government problems.
- regional interests:
 - Range 1 – increasing the activity of people;
 - 2 – attracting additional resources to rural areas;
 - 3 – implementing new projects in rural areas;
 - 4 – preserving food processing enterprises;
 - 5 – preserving and diversifying natural landscapes.
- national interests:
 - Range 1 – increasing incomes in the country;
 - 2 – reducing social tension in the country;
 - 3 – better opportunities for using financing of EU structural funds;
 - 4 – opportunities for diversifying business forms;
 - 5 – opportunities for providing residents with local food.
- EU interests:
 - Range 1 – balancing the urbanisation process;
 - 2 – preserving the natural and cultural environments in rural areas;
 - 3 – evening the standard of living in rural areas;
 - 4 – civil activities using assistance of NGOs;
 - 5 – developing diversified economies.

Experts believe that social capital is a capital, an asset whose value increases.

Table 9

Calculations of the Vector of Global Priorities

Social capital development scenarios	Farm interests	Local government interests	Regional interests	State interests	EU interests	Global priorities
Current situation	0.09	0.07	0.07	0.07	0.06	0.08
Information Centre	0.26	0.42	0.48	0.38	0.47	0.35
Co-operation	0.36	0.23	0.25	0.31	0.19	0.30
Lifelong Education	0.29	0.28	0.20	0.24	0.28	0.27

One component was included in each of the first four interest groups, implying that in case social capital increases, incomes of farms, local governments, the region and the country will grow as well. In two interest groups, this component took the first (highest) position, but in two interest groups – the third position.

The final step in the hierarchy analysis is the calculation of the global priority vector. The results are presented in Table 9. The global priority allows us to find the most optimal problem solution. It shows priority vector co-ordinates relative to the general goal.

The experts preferred the establishment of the Single Information Centre as the most optimal scenario for solving the problem of increasing farmers' social capital after analysing five different criteria groups. The global priority vector in this case was 0.35. The selected scenarios do not exclude each other and, in fact, can be implemented simultaneously. The experts are not satisfied with the current situation which is regarded as unfavourable for increasing social capital, however, the other scenarios have quite similar evaluations.

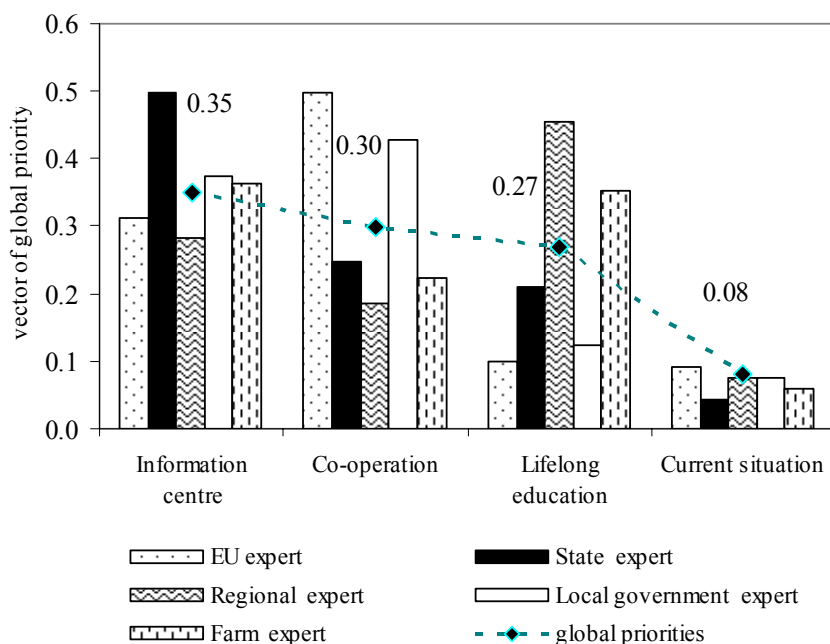

Fig. 2 Choice of the Most Acceptable Social Capital Development Scenario (collective assessment by the experts)

The global priority vector co-ordinates range from 0.27 for the scenario of Lifelong Education to 0.35 for the Single Information Centre. Co-operation is necessary for increasing each individual's social capital, this scenario takes the second position with the vector co-ordinates reaching 0.30.

According to experts' opinions included in the analysis of hierarchy of preferences (see Fig.2), the Single Information Centre as the most optimal scenario was preferred by the experts representing national and farm interests as well as the opinions of the other experts were quite homogenous and the rating of this scenario was the highest. Co-operation as the best scenario for developing social capital was admitted by the experts representing EU and local government interests, but the scenario of Lifelong Education was preferred by the expert of regional interests. The resulting opinion favours the Single Information Centre.

The author continued the research and assessed the three best social capital development scenarios by expected results from their implementation:

- 1) the dispersion of social capital concentration in the corresponding administrative area in Zemgale; two territorial units were stated: local communes and the region;
- 2) the cost of implementing the scenarios (in a medium-term).

5.3. Assessment of social capital increase scenarios

The assessment was carried out considering the social capital concentration in the corresponding administrative area – Zemgale.

Establishing the Single Information Centre

Local communes are forced to introduce information technologies and, as a result, demand for fixed internet connections increases. Local communes will have additional expenses due to providing a job for a rural development specialist. The main gains relate to making permanent residents – farmers and their family members – more informed, to increasing efficiency of their economic performance that yields revenues to local governments.

Region. Since the Single Information Centre is planned to be based on the Latvian Rural Advisory and Training Centre which is located in the town of Ozolnieki next to the centre of the Zemgale region, implementing this scenario allows the Advisory Centre itself to have new development opportunities and to widen the scope of functions the Advisory Centre performs. At the same time, information technology specialists are attracted to the region. Substantial financing is required for establishing the Single Information Centre which would be appropriated in the region.

After summarising the expected results, one has to conclude that the social capital concentration, in case the Single Information Centre is established, would be spread quite evenly in the region, especially after a decade when a new generation, having no problems with using information technologies and their opportunities, will come into farming.

Establishing the Co-operation System

Local communes in which agricultural co-operatives are located will have new jobs, the corresponding infrastructure will be developed and local government revenues will increase. Local communes having no such co-operatives on their territories will have fewer gains.

Region. Since co-operation system management is based on the NGO sector, but such organisations linked to agriculture mostly concentrate in the capital city of Latvia, the Zemgale region will not be a direct beneficiary of this system. A larger gain is co-operatives themselves and their subsidiaries located in the region because many food processing enterprises are located there, too, well-developed road and railroad infrastructure and already existing well-performing co-operatives like Latraps, Laidars G are available in the region.

In case the Co-operation System is established, the social capital concentration will be less dispersed, a denser social capital network will emerge around locations of co-operatives and an even network - in the rest of territories.

Establishing the Lifelong Educational System

Local communes will get competent residents who will be able to use their competency in business, producing extra revenues for themselves and local governments. The psychological environment will improve in the local society because teaching courses in psychology and communication will be included in the Lifelong Educational System.

A broad network of corresponding educational institutions, academics and specialists is available in the region for establishing the Lifelong Educational System for farmers. It would provide new opportunities for educational institutions, especially in the field of adult training.

In case the Lifelong Educational System is established, farmers' social capital will concentrate around educational institutions which will engage in this process. In remote places, the effect will be smaller because implementing this scenario requires a bigger self-initiative from farmers. Due to a lack of time or other reasons this scenario might not be implemented completely.

Assessment of social capital development scenarios by implementation costs

As a result of this research, a plan of action is elaborated for the social capital development scenarios in Zemgale and cost calculations are done for a medium term – five years. It is a time period during which the social capital development scenarios could be implemented in Zemgale. The plan of action includes: research and planning activities, jobs for specialists and their training, developing programs, introducing quality criteria and control, a necessary technical and material base and setting up a co-operation network at the regional level. Five year period costs for implementing the scenarios is shown in Table 10, the plan of action and cost calculations are available in an annex of the Ph.D. paper.

Two scenarios are quite equal in terms of cost: the Single Information Centre and the Lifelong Educational System. Practically both scenarios have to be

implemented anew, but implementing the co-operation system involves a lot of material costs because it is linked to production and sales of products and is based on a system that already partially functions. The co-operation scenario is the most expensive for developing social capital.

Table 10

Costs of Implementing Social Capital Scenarios in Zemgale

Direction of action	Scenario	Costs over five years	
		total, mln LVL	% of total scenario implementation cost
Research, planning, program development	I	0.047	2.131
	K	0.348	0.076
	M	0.141	15.932
Providing quality	I	0.013	0.589
	K	0.012	0.003
	M	0.005	0.565
Technical and material base, providing system performance	I	2.126	96.374
	K	459.800	99.910
	M	0.737	83.277
Establishing a cooperation network	I	0.020	0.906
	K	0.053	0.011
	M	0.002	0.226
Total:		463.304	*
By types of scenarios	I	2.206	100.000
	K	460.213	100.000
	M	0.885	100.000

Note: I – Single Information Centre, K – Cooperation System, M- Life-long Educational System. All costs were calculated in prices as of the beginning of 2007.

Implementing the scenario and providing its performance over a medium term of five years will require 460.213 million LVL, in case of the Single Information Centre – 2.206 million LVL, but the least expensive is the Lifelong Educational System for farmers – only 0.885 million LVL.

If analysing costs, the largest investments are required for creating a technical and material base and providing system's performance. In case of co-operation, the investments account for 99.9% or 459.8 million LVL of the total costs over five years. Costs of two successfully functioning co-operatives in the region are included in this estimate (one co-operative operates in the field of agricultural services, the second one – in sales of meat). In case of the Single Information Centre, creating a technical and material base and maintaining it require 2.126 million LVL or 96.4% of the total costs. The smallest investments are necessary for respective needs of the Lifelong Educational System – 0.737 million LVL or 83.3% of the total scenario costs.

Costs of building and maintaining system's infrastructure objects, of intellectual resources as well as information and communication technology are included in the costs of technical and material base. In case of the co-operation system, a great deal of investments is required for purchasing equipment and maintaining functioning of co-operatives.

In case the Lifelong Educational System is introduced, its planning and analysis as well as program elaboration for it will require proportionally most funding – 15.9% of the total costs. However, meeting quality criteria requirements will demand about the same amount of funding. Around 0.6% of the total costs will have to be spent on the Lifelong Educational System and the Single Information Centre, in case of the Co-operation System – only 0.003%. Setting up a communication network will require most funding for the Single Information Centre – 0.9% of the total costs, but the least expensive will be a corresponding network for the Co-operation System, accounting for 0.011% of the total costs. If all three scenarios are simultaneously implemented in Zemgale, a funding of 463.304 million LVL at current prices will be required over a five year period. According to expected inflation rates, the sum could increase 25% and reach an amount of 579.13 million LVL.

When analysing the investments by year, the costs increase consecutively year by year. Most investments have to be made during the first and second years, in case of the Single Information Centre – 42% of the total investments. During the following years, an almost equal funding ranging from 0.413 to 0.442 million LVL is to be spent a year (see Table 11).

Table 11

Implementation Costs of Scenarios by Years

Scenario	Unit of measure	Costs by year					Total
		Year 1	Year 2	Year 3	Year 4	Year 5	
I	mln LVL	0.395	0.540	0.442	0.413	0.416	2.206
	%	18	24	20	19	19	100
K	mln LVL	58.791	72.401	88.101	109.872	131.048	460.213
	%	13	16	19	24	28	100
M	mln LVL	0.034	0.292	0.186	0.187	0.186	0.885
	%	4	33	21	21	21	100
Total:	mln LVL	59.220	73.233	88.729	110.472	131.650	463.304
	%	13	16	19	24	28	100

Note: I – Single Information Centre, K – Cooperation System, M- Life-long Educational System. All costs were calculated in prices as of the beginning of 2007.

The costs for implementing the Co-operation System gradually increase. In the first year 13% of the investments have to be made, in the second year – 16%, in the fourth year – 24% and in the fifth year – 28% of the total costs. It can be explained

by the fact that other agricultural industries are included in the Co-operation System. If the Lifelong Educational System is implemented, most investments have to be made in the second year – 33% of the total investments. It is related to creating a technical and material base for this system, but the investments over the next years are quite equal – from 0.186 to 0.187 million LVL a year.

When analysing the total costs of all the three scenarios by year, like in case of the Co-operation System, the sum gradually increases from 59.22 million LVL in the first year to 131.65 million LVL in the fifth year.

Sources for financing the scenarios could be several: central and local government budgets, European Union funds, private companies and public organisations. The largest part of financing for establishing and maintaining the co-operation system has to come from private companies, but mostly government budget funds will be used for implementing the Lifelong Educational System and the single information centre, especially in the initial period. After the initial period, limited liability companies can be set up within the scope of the mentioned systems, thus, the sources of financing will change.

Summary

The experts involved in this research have preferred the establishment of the Single Information Centre as the most optimal scenario for developing farmers' social capital in Zemgale. The funding required for implementing this scenario is medium if compared to the other two scenarios. As a result of its implementation, the most even social capital network will form in the region. One can predict that the concentration of the increasing value of social capital will be more even in the region. The implementation of the other two scenarios: the Co-operation System and the Lifelong Educational System does not conflict with the implementation of the Single Information Centre, in fact, all the three scenarios might be simultaneously implemented. If additional resources are invested in building social capital in the region, it would lead to successful social capital development. The current situation for increasing social capital in the region is valued negatively. Since the implementation of the social capital scenarios goes beyond the boundaries of one region, it is possible to approbate these scenarios in other Latvian regions.

CONCLUSION

Main Conclusions, Statements and Findings

1. **Along with traditional economic resources**, more and more often scientists talk about social capital. The concepts of social capital are diverse, oriented toward manifestation ways and features of social capital, not toward a result.

2. After compiling theoretical information, the author developed a social capital definition that is appropriate for economic research:
 - 1) **social capital** is the gains from mutual relations that develop in networks of social structures and impact individual's actions;
 - 2) **interregional social capital** is the gains from mutual relations that emerge in a network of social structures and impacts individual's actions, besides, this capital is based on several administrative units.
3. A great role is played by **regional identity**, people's wish to live and work in a particular region. According to a survey, more than 50% of Zemgale residents have a strong sense of affiliation to their region, which is the second highest indicator among Latvian regions. It is a positive fact for attracting social capital to the region.
4. **Social capital** has very significantly **impacted the regional division** and its interpretation in Latvia over the recent 10 years because leading government officials and administrations in existing institutions had social capital, and new organisations in Latvia were created on the basis of these existing institutions. Along with traditional names of regional institutions linked to agriculture, there are eight more different kinds of names of institutions and territories under their supervision are different, which hinders researching regional processes and performing optimisation in the country.
5. **Farms in rural areas of Zemgale are important sites for approbating social capital.** Farms manage 59.3% of agricultural lands in the region, and the number of established farms per 1000 capita is one of the highest among Latvian regions.
6. In 1990-ies during the period of restoration of independence, private farms were set up in Latvia and **farms established by former agricultural specialists and managers had better chances** because **they had an appropriate material base and social networks**. Inheritors not related to rural areas had some advantages - they had a bigger ability to risk and partially these factors are linked to an availability or lack of social capital.
7. **Social capital functions as a factor fostering farm development** because economic growth depends on several social capital indicators:
 - 1) farmers' participation in professional societies, unions, associations and different agricultural public organisations (the p-values indicating the existence of relationships range between 0.000-0.039);
 - 2) farmers' engagement in agricultural co-operatives. There is a relationship between engagement in co-operatives and all the selected criteria characterising farm development (the p-value ranges between 0.000-0.021);
 - 3) trust in institutions which, according to farmers' opinion, affect farm development. Such institutions are the central government, the banking system, public organisations, educational institutions and partially the mass media as well as European Union institutions.

8. **The current situation regarding farmers' social capital development in Zemgale can be valued as unsatisfactory** due to the following hindering factors:

- 1) an interruption and lack of traditions of private farming during the Soviet occupation;
- 2) low farmers' mobility as they have close ties with their land and native home;
- 3) close kinship ties;
- 4) low farmers' self-appraisal.

Additional resources have to be invested for building social capital in the region, which is oriented toward co-operation, education, collaboration and access of information.

9. **Farms having more regional or interregional social capital develop faster and invest more in regional development** if compared to farms having local or local community social capital because there are relationships between the indicators of spatial levels of social capital and the farm development criteria:

- land area changes (the p-value 0.0000);
- annual turnover increase levels (the p-value 0.033);
- opinions on farm development (the p-value 0.000).

10. The **most acceptable indicator** for assessing the **spatial dimension** of farmers' social capital is farmers' **participation in public activities in their local communes and in public organisations in regions and interregional areas**. There are relationships between these indicators and the farm development criteria (the p-value ranges between 0.000 and 0.033).

11. **Farmers' activity in the process of local government and parliamentary elections cannot be used as a social capital indicator** to assess the spatial dimension of social capital because no relationship exists between farmers' participation in elections and all the selected spatial levels of social capital (the p-value is 0.212).

Individuals need broader networks, trust and an ability to adapt to a people group in order to get involved in political activities: political parties or voter unions than in the voting process. This criterion is much more important for assessing social capital, but there is a problem that it is relatively small in number.

12. The **advisable scenarios for developing social capital in Zemgale** and in Latvia, too, because their implementation goes beyond boundaries of one region, are as follows:

- 1) **establishing the Single Information Centre;**
- 2) **managing the Co-operation System;**
- 3) **establishing the Lifelong Educational System.**

The **experts preferred establishing the Single Information Centre as the most optimal scenario** for increasing farmers' social capital (the coordinate of the global priority vector is 0.35), followed by the Co-operation System (the

vector coordinate is 0.30), and the Lifelong Educational System for farmers (the vector coordinate is 0.27). The assessments of the scenarios are quite equal and implementing all the scenarios simultaneously is possible.

13. When comparing the selected criteria groups for increasing farmers' social capital, the highest value was gained by the criterion of farm interests (the average priority vector is 0.45). Mostly **farmers are interested in increasing farmers' social capital.**
14. The largest gains from **increasing farmers' social capital**, expected by the experts, are as follows:
 - 1) in the farmer interest group – profit increase possibilities;
 - 2) in the local government interest group – maintaining the potential of residents in local communes;
 - 3) in the regional interest group – raising the activity of residents in the region;
 - 4) in the national interest group – increasing incomes in the country;
 - 5) in the EU interest group – balancing the urbanisation process.

In the groups of farm and national interests, the **highest evaluation was gained by the indicator forecasting more incomes if social capital develops in the region.** It implies that social capital has a material value.

15. According to the assessment of the costs of implementing the social capital development scenarios over a five year period, establishing and maintaining the Co-operation System will require most funding – 460.213 million LVL. **Establishing and providing the performance of the Single Information Centre will need 2.206 million LVL**, but only 0.885 million LVL are necessary for establishing the Lifelong Educational System for farmers. If all the three scenarios are implemented simultaneously, it will require a funding of 463.304 million LVL at current prices over five years.
16. It is intended to invest private funds in providing the performance of the Co-operation System in the region. The other two scenarios require mostly governmental support. **Establishing the Single Information Centre would ensure the most homogenous spread of social capital in the region, using relatively less resources.** It is a significant precondition for considering establishing such a system in the region.

Problems and Suggestions for their Solution

Problem 1. Social capital is an undervalued resource in the economy.

Suggestions for its solution:

1. Social capital is considered a human resource, and it has to be also included in the classification of economic resources as follows:
 - 1) natural resources;
 - 2) human resources:
 - human capital;

- social capital.
- 3) capital:
- financial capital;
 - non-financial capital.
2. More information on social capital has to be provided in teaching economics.

Problem 2. No methodology is elaborated for assessing social capital in regional economics within the scope of a region or a country.

Suggestions for its solution:

1. In order to assess social capital as an element of regional development, LR CSP and SKDS³⁵ in co-operation with RAPLM, VRAA, ĪUMSIL³⁶ and NGOs have to elaborate a social capital research methodology, taking into account specific conditions in forming social capital of some social groups. Thereafter a single methodology for assessing social capital in regional economics has to be developed.
2. Indicators for assessing social capital have to be included in surveys conducted by the Central Statistical Bureau. Issues related to farmers' social capital have to be included in annual Farm Surveys.
3. In order to analyse regional differences and their negative consequences, statistical data collected for government institutions have to be available publicly and interpreted in a regional context.

Problem 3. Increasing farmers' social capital most of all lacks a single information flow.

Suggestions for its solution:

1. The Single Information System for farmers in which information exchange occurs both verbally and virtually has to be established on the basis of the Latvian Rural Advisory and Training Centre. Information technologies and opportunities to get various and systemised information on the spot is of great importance.
2. A webpage for the single information flow has to be created. The webpage will be used by farmers and agricultural specialists, in which not only different information is available, but also a weblog, advertisements, opportunities to have advise, training opportunities in the EU etc.
3. A lifelong education for a particular interest group like farmers and agricultural specialists has to be developed. An effective network of lifelong education has to be developed at LLU and its subsidiaries, at vocational and professional schools.

³⁵ LR CSB – Central Statistical Bureau of the Republic of Latvia; SKDS – Marketing and Public Opinion Research Center

³⁶ RAPLM – Regional Development and Local Government Ministry; VRAA – National Regional Development Agency; ĪUMSIL – Secretariat of the Minister of Special Tasks in Affairs of Integration of Society

The network could function in three ways:

- as a winter school or a network of study courses at the regional level;
 - as a network of individual consultations;
 - as a network of distance education.
4. Local governments have to support formation of local communities, which is a factor promoting social capital. It has to be popularised among residents which are at the working age, but not economically active. Trust of such people in the society and their contact networks have to be developed. It would have a positive effect on their economic performance efficiency and results.

Problem 4. Co-operation develops slowly in rural areas; farm development is mostly oriented toward competition, not co-operation.

Suggestions for its solution:

1. The idea of farmers' co-operation has to be analysed not only in terms of financial efficiency, but it has to be considered a co-operation form in which trust is of great importance. Valuable foreign experience, especially EU experience, has to be studied to popularise the idea of co-operation.
2. Professional agricultural societies and associations have to work out guidelines for a single strategy of the Co-operation System. The guidelines would promote introducing a type of co-operation that is most economically efficient and interesting for farmers.
3. The Ministry of Agriculture, the Latvian Rural Advisory and Training Centre, the Rural Support Service, the Latvian Agrarian Economics Institute and other institutions linked to agriculture have to popularise farmer co-operation not only as an efficient type of collaboration by presenting economic estimates, scientific research, but also by good examples in this field.
4. Professional educational institutions, especially LLU at the university level, have to develop a study subprogram in co-operation management.

PIEZĪMES/ NOTES